

**DISTRIBUTIEPROFIELEN VAN
NEGATIEF-POLAIRE UITDRUKKINGEN:
EEN VERGELIJKING VAN HET NEDERLANDS, ENGELS EN DUIJS**

Jack Hoeksema

1. Inleiding

Negatief-polaire uitdrukkingen zijn die uitdrukkingen die beperkt zijn tot negatieve, vragende en conditionele zinnen alsmede een klein aantal andere contexten zoals bijzinnen die afhankelijk zijn van een negatief predikaat, restrictieve bijzinnen bij universele en superlatieve kwantoren, complementen bij graadaanduidend *te*, en bij comparatieven, en bijzinnen ingeleid door *zonder*, *zodra* of *voor(dat)* (cf. Klima 1964, Baker 1970, Seuren 1976, 1985, Fauconnier 1975, 1978, 1980, Ladusaw 1979, 1996, Linebarger 1980, 1987, Zwarts 1981, 1986a,b, 1995, 1998, Hoppenbrouwers 1983, Hoeksema 1983, 1986a,b, 2000, Horn 1989, Hoekstra 1991, von Bergen en von Bergen 1993, Kas 1993, Van der Wouden 1994a, 1997, Progovac 1994, Jackson 1995, Krifka, 1995, Postma 1995, 2001, 2002, Rullmann 1996, Van der Wal 1996, Israel 1996, 2008, Giannakidou 1997, 1998, 2006, 2008, Dayal 1998, Rullmann en Hoeksema 1997, Lahiri 1998, von Fintel 1999, Sailer en Richter 2002, Szabolcsi 2004, Chierchia 2006, Levy 2008, van Rooij 2008, onder meer).

Het is bekend dat er enige variatie bestaat in de syntactische distributie van de verschillende negatief-polaire uitdrukkingen (vergelijk bijvoorbeeld Seuren 1976: 161, Zwarts 1981, Hoppenbrouwers 1983). Met andere woorden, de verzameling van contexten waarin een uitdrukking kan voorkomen is niet identiek voor alle negatief-polaire uitdrukkingen. Zo merkte Zwarts (1981) al op dat er een verschil is tussen de beide uitdrukkingen *ook maar iets* en *hoeven*: ontkenningen van universele kwantoren laten wel een voorkomen van het negatief-polaire hulpwerkwoord *hoeven* toe, maar niet een voorkomen van de evenzeer negatief-polaire uitdrukking *ook maar iets*.

- (1) a. Niet iedereen hoeft mee te doen.
b. *Niet iedereen deed ook maar iets.

Omgekeerd zijn er ook omgevingen waarin *ook maar iets* op zijn plaats is, maar *hoeven* juist niet, zoals restrictieve bijzinnen bij universele kwantoren:

- (2) a. *Iedereen die hoefde mee te doen was ook aanwezig.
b. Iedereen die ook maar iets deed werd royaal beloond.

Overigens moet er binnen de klasse van universele kwantoren op zijn beurt weer een onderscheid worden gemaakt tussen uitdrukkingen als *iedereen* en *alles*. In tegenstelling tot (2a) zijn namelijk zinnen als (3) wel weer acceptabel:

- (3) a. Alles wat je hoeft te weten staat in dit handige boekje.
b. Is dat alles wat we hoeven te doen voor dit college?

De distributionele verschillen tussen negatief-polaire uitdrukkingen onderling hebben geleid tot diverse voorstellen tot classificatie (e.g. Zwarts 1981, Progovac 1994, Van der Wouden 1994a, Giannakidou 1998), maar op het moment ontbreekt nog altijd een indeling die recht doet aan alle inmiddels bekende observaties.

Kijken we niet naar de groep van omgevingen waarin uitdrukkingen voor *kunnen* komen, maar naar daadwerkelijke voorkomens in een corpus, dan zien we nog heel wat meer variatie. Per uitdrukking kunnen we proberen uit te zoeken welk percentage van zijn voorkomens te vinden is in welk type omgeving. Deze verdeling van percentages over omgevingen noem ik in het vervolg het *distributieprofiel*.¹ Het doel van dit artikel is om te laten zien dat het gebruik van distributieprofielen interessant is voor de classificatie van negatief-polaire uitdrukkingen, omdat uitdrukkingen met eenzelfde profiel semantisch en retorisch een hoge mate van samenhang blijken te vertonen. Verder zal ik laten zien dat deze profielen een aanzienlijke *crosslinguistic validity* hebben, en wel aan de hand van uitgebreide vergelijkingen tussen het Nederlands, het Duits en het Engels. Het liefst zou ik ook nog andere talen in de vergelijking hebben meegenomen, maar dat is praktisch gesproken vrijwel onmogelijk. De hier verzamelde gegevens vergden ruim 15 jaar om te verzamelen, en een grotere groep van talen zou nog veel meer tijd kosten.

Mijn voornaamste stelling in dit artikel is dat uitdrukkingen met een vergelijkbare betekenis een vergelijkbare distributie kennen. Echter, het is niet alleen mijn bedoeling om deze stelling te onderbouwen, maar ook om gevallen te identificeren, en waar mogelijk te verklaren, waar de drie genoemde talen onderling verschillen. De hypothese dat gelijkheid van betekenis leidt tot overeenkomstige distributie heeft namelijk een belangrijke heuristische waarde.

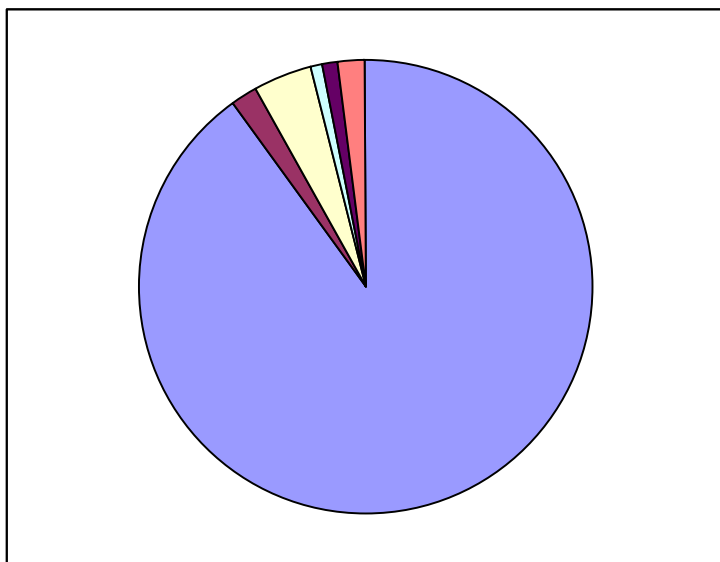
Bij uitzonderingen op mijn algemene stelling gaat het om een aantal scenario's. Zo kan er een verschil bestaan in lexicale middelen tussen de talen. Stel dat uitdrukking X in taal A correspondeert met Y en Z in taal B. Dan heeft B meer lexicale uitdrukkingmogelijkheden tot zijn beschikking, en de kans is dan aanwezig dat Y en Z een hogere mate van specialisatie laten zien dan X. Dit scenario is zeker niet hypothetisch. We zullen in het vervolg van dit artikel verschillende voorbeelden vinden van dit type. Ik ga in zulke gevallen uit van een kleine aanpassing van de hoofdhypothese, nl. dat Y en Z samen een vergelijkbare distributie hebben als X. Voorbeelden van dit type zijn bijvoorbeeld uitdrukkingen voor *ooit*, waar het Duits twee meer gespecialiseerde tegenhangers kent: *je* en *jemals*, en scalaire focus-

adverbia, waarbij het Duitse *auch nur* correspondeert met Nederlands *ook maar* en *zelfs maar* (zie Hoeksema en Rullmann 2001).

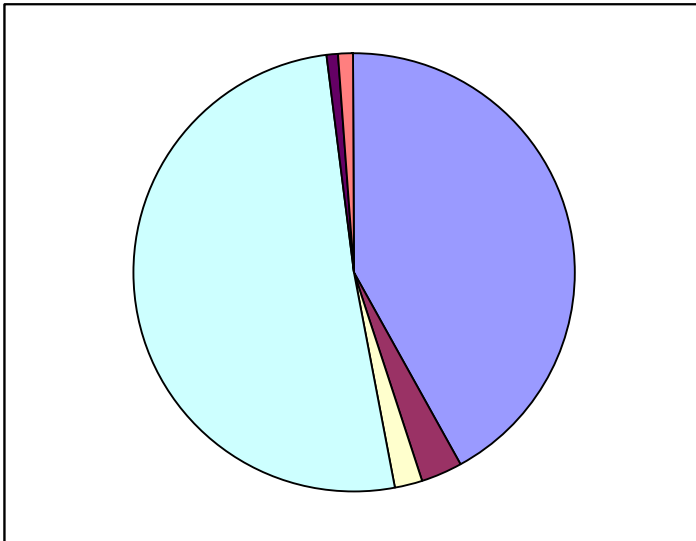
Een ander scenario doet zich voor als een omgeving om de een of andere reden minder vaak gebruikt wordt in taal A dan in taal B. Het ligt dan in de rede dat dit verschil ook zichtbaar wordt in de distributie van negatief-polaire uitdrukkingen. Voor zeer algemene en basale categorieën als vragen of conditionele zinnen ligt het niet voor de hand dat we verschillen tussen de drie talen zullen vinden. Immers, waarom zouden Engelsen meer of minder vragen stellen dan Nederlanders of Duitsers? Bij andere typen omgeving doet zich echter wel degelijk enige variatie voor tussen de talen. Engelssprekenden gebruiken bijv. het negatieve voorzetsel *without* minder vaak dan Nederlandssprekenden *zonder* of Duitssprekenden *ohne*. Iets dergelijks zien we voor *nauwelijks*, *hardly*, *kaum*. Hier moeten we rekening houden met het bestaan van alternatieve expressiemiddelen.² Ook het in kaart brengen van dit soort verschillen tussen de drie talen is een van de doelen van dit artikel.

Bij de distributieprofielen kan er een onderscheid gemaakt worden tussen *monomodale distributies*, waarbij een groot deel van de gegevens (laten we zeggen 90% of meer) ondergebracht kan worden bij één type context, *bimodale* distributies waarbij sprake is van twee pieken in de distributie en *multimodale* contexten, waarbij meer dan twee contexten prominent zijn in de distributionele gegevens (cf. ook Hoeksema 1998). Zie figuur 1-3 hieronder voor taartdiagrammen die elk type distributie illustreren:

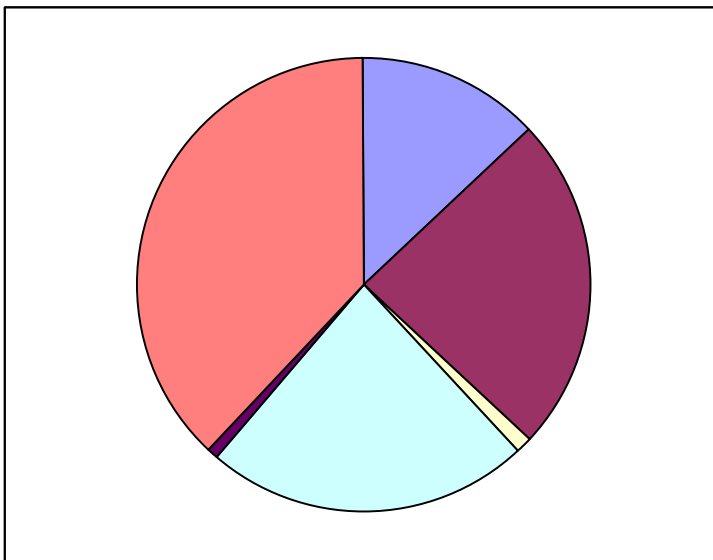
Figuur 1: Monomodale distributie

Figuur 2: Bimodale distributie

Figuur 3: Multimodale distributie

Hoewel de literatuur vaak het beeld wekt dat multimodale distributies de norm zijn bij negatief-polaire uitdrukkingen, zullen we zien dat monomodale distributies vaker voorkomen. Dit heeft te maken met het feit dat enkele hoogfrequente polaire uitdrukkingen, zoals het Engelse *any* en het Nederlandse *ook maar*, een duidelijk multimodale verdeling over omgevingen laten zien.

2. *Het corpus*

De distributieprofielen zijn gebaseerd op een verzameling van ruim honderd-duizend voorkomens van Nederlandse negatief-polaire uitdrukkingen die ik over de jaren heb verzameld en ondergebracht in een database, een verzameling van ruim twintigduizend voorkomens van Engelse, en een van ruim vierduizend voorkomens van Duitse negatief-polaire uitdrukkingen. Deels zijn de gegevens afkomstig van het Internet, deels ook uit lectuur en voor een zeer klein deel uit informele waarneming van spreektaal. Uiteraard zijn de gegevens voor de drie talen niet even uitgebreid, en dus niet even betrouwbaar. Daarom zal ik me in dit artikel zo veel mogelijk beperken tot de meer frequente negatief-polaire uitdrukkingen, omdat bij de minder frequente uitdrukkingen vooral de Duitse gegevens vaak aan de schaarse kant zijn.

3. *Ooit, ever, je(mals)*

3.1. *Algemene distributie*

De temporele bijwoorden *ever* en *je/jemals* zijn bekende en redelijk oncontroversiële gevallen van negatief-polaire bijwoorden.³ *Ooit* is in dit rijtje een wat lastiger geval omdat deze uitdrukking vanaf de jaren 1960 in het hele Nederlandse taalgebied ook een niet-polair gebruik kent (Hoeksema 1999a), getuige voorbeelden als

- (4) a. Ooit stond er op deze plek een molen.
b. Hij is ooit eens door een hond gebeten.

Aangezien Hoeksema (1999a) heeft betoogd dat er naast dit eenduidig niet-polaire gebruik ook een apart negatief-polair gebruik is blijven voortbestaan, maak ik hier uitsluitend gebruik van voorkomens in negatief-polaire omgevingen.

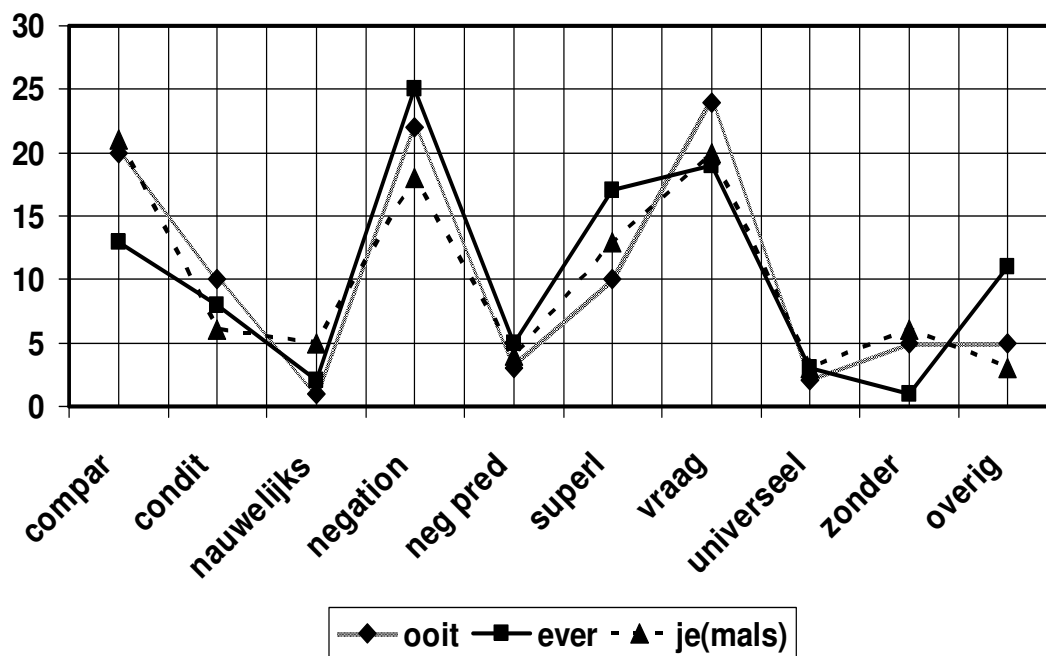
In Tabel 1 wordt de distributie van *ooit* en zijn tegenhangers vergeleken in percentages. Voor een meer grafische voorstelling van zaken, zie ook Figuur 4. De gegevens voor het Duits betreffen *je* en *jemals* samengenomen. In Tabel 2 vergelijk in deze beide laatste uitdrukkingen met elkaar. Wat de omgevingen aangaat heb ik steeds voor de Nederlandse term/naam gekozen. Dus *nauwelijks* correspondeert met Engels *hardly* en Duits *kaum*, en overigens ook met Nederlands *amper*. Bij de categorie *comparatief* heb ik comparatieven van ongelijkheid (*groter dan ooit*) en gelijkheid (*zo groot als ooit*) bijeengevoegd. Later zal ik nog nader op dit onderscheid ingaan.

Tabel 1: *Ooit, ever, je(mals)*. Omgevingen in percentages

item→ omgeving↓	ooit N=17.304	ever N=3949	je(mals) N=847
comparatief	20	13	22
cond. bijzin	10	8	6
nauwelijks	1	2	5
negatie	22	25	18
neg. predikaat	3	5	4
superlatief	10	17	13
vraag	24	19	20
universeel	2	3	3
zonder	5	1	6
overig	3	7	3

Figuur 4

OOIT, EVER, JE(MALS)

Tabel 2 hieronder laat een vergelijking zien van *je* en *jemals*. De beide uitdrukkingen zijn nauw verwant en treden op in dezelfde omgevingen, zij het niet in dezelfde mate. Het is duidelijk dat *je* zich enigszins heeft gespecialiseerd in comparatief- en superlatiefconstructies, terwijl *jemals* een minder uitgesproken voorkeur heeft voor een van de omgevingen waarin het kan voorkomen.

Tabel 2: *Je* versus *Jemals*
Distributie in %

context	je N=418	jemals N=429
comparatief	28	16
conditionele bijzin	6	5
<i>kaum</i>	6	5
negatie	13	22
neg predikaat	2	6
vraag	18	22
superlatief	15	12
<i>ohne</i>	6	6
universeel	3	4
overig	2	3

Overigens is specialisatie van dit type niet ongebruikelijk bij negatief-polaire uitdrukkingen. Zo kent het Nederlands een onderscheid tussen *ook maar* en *zelfs maar* dat het Duits niet kent (daar wordt alleen *auch nur* gebruikt) en dat geleid heeft tot duidelijke verschillen in syntactische distributie die in de loop van de jaren steeds meer geprononceerd zijn geworden (Vandeweghe 1981, Rullmann en Hoeksema 1997, Hoeksema en Rullmann 2001).

3.2. Comparatieven en superlatieven

Het interessantste punt van tabel 2 is het gezamenlijk optreden van comparatieven en superlatieven. *Je* specialiseert zich voor beide typen omgeving, hoewel die syntactisch nogal van elkaar afwijken. De restrictie bij een superlatief is vrijwel steeds een relatieve bijzin⁴, terwijl comparatieven een eigen type complement kennen, ingeleid door *dan*:

- (5) a. Dit is de snelste boot die ik ooit heb gezien.
b. Het paard rende sneller dan het ooit had gerend.

Semantisch daarentegen liggen de beide categorieën dicht bijeen. Vanuit het perspectief van de spreker die een mededeling moet formuleren, zijn het alternatieve opties. In plaats van (5a) had men immers ook (6a) kunnen gebruiken, en (6b) in plaats van (5b):

- (6) a. Deze boot is sneller dan enige boot die ik ooit heb gezien.
b. Het paard rende de snelste race die het ooit had gerend.

Het hoeft dan ook geen bevreemding te wekken dat een specialisatie tot vergelijkingen in algemene zin leidt tot toegenomen gebruik in zowel comparatief- als superlatiefconstructies.

Op een andere, iets indirectere, manier dient de hierboven gesignaleerde verwantschap tussen comparatieven en superlatieven zich ook al aan in Tabel 1. Tellen we namelijk beide categorieën op, dat zien we, ondanks enige fluctuaties, dat elke taal circa 30% van alle voorkomens van *ooit* en zijn tegenhangers reserveert voor superlatieven en comparatieven. Hierbinnen kiest het Engels door de bank genomen wat vaker voor superlatieven dan het Nederlands.

In Tabel 1 is geen onderscheid gemaakt tussen comparatieven van gelijkheid (*zo groot als ooit*) en comparatieven van ongelijkheid (*groter dan ooit*). Doen we dat wel, dan valt meteen op dat het Nederlands nogal sterk verschilt van het Engels in dit opzicht. In Tabel 3 vergelijk ik de gegevens voor Engels *ever* en Duits *je(mals)* met die voor *ooit*, waarbij ik de Nederlandse gegevens verdeeld heb over drie perioden: 1600-1800, 1800-1900 en 1900-1950.

Tabel 3: *Comparatieven van gelijkheid en ongelijkheid*

uitdrukking	ongelijkheid	%	gelijkheid	%
ever	359	9%	153	4%
je(mals)	181	21%	5	0,5%
ooit (< 1800)	140	14%	72	7%
ooit (1800-1900)	562	23%	44	2%
ooit (1900-1950)	1393	23%	36	0.6%

Hierbij dient te worden opgemerkt dat de Engelse en Duitse gegevens uit alle perioden afkomstig zijn, overigens grotendeels van recente herkomst. Wat opvalt is dat het Nederlands en het Duits tegenwoordig amper nog *ooit* of *je(mals)* in comparatieven van gelijkheid gebruiken, in tegenstelling tot het Engels, en ook in tegenstelling tot oudere perioden van het Nederlands. Vermoedelijk kan iets dergelijks worden opgemerkt voor het Duits, maar de geringe hoeveelheid gegevens voor de vroegmoderne periode laat het niet toe om hierover iets met enige mate van zekerheid te zeggen.

3.3. Nauwelijks/amper

Speciale aandacht verdient ook het gedrag van *nauwelijks*, *amper* en hun tegenhangers *hardly*, *barely*, *scarcely* en *kaum*. Uit Tabel 1 blijkt, dat er grote verschillen zijn tussen de drie talen op dit punt. Het Nederlands gebruikt de combinatie *nauwelijks ooit* zeer weinig, het Engels gebruikt al iets meer *hardly ever* en het Duits is zelfs zeer geporteerd voor *kaum je(mals)*. Hier is ongetwijfeld sprake van taalspecifieke verschillen in de voorkeur voor een van de twee varianten *nauwelijks ooit* en *vrijwel nooit*. Beide varianten zijn ruwweg even acceptabel, maar niet even frequent. Voor een snelle, informele vergelijking heb ik bestanden met krantenmateriaal afkomstig van het *Dagblad van het Noorden* en *Die Zeit* vergeleken. Dat leverde de resultaten in Tabel 4 op, waarin de meest gebruikelijke approximatieve bijwoorden zijn opgenomen:

Tabel 4: *Dagblad van het Noorden* versus *Die Zeit*

combinatie	N	% per taal
fast nie	607	
so gut wie nie	345	
beinahe nie	8	
praktisch nie	74	
totaal approximator + nie	1034	54,5%
kaum je	642	
kaum jemals	220	
totaal kaum + je/jemals	862	45,5%
totaal Duits	1896	
bijna nooit	947	
vrijwel nooit	478	
haast nooit	84	
nagenoeg nooit	11	
zo goed als nooit	6	
praktisch nooit	42	
totaal approximator + nooit	1568	99,9%
nauwelijks ooit	1	
amper ooit	1	
totaal nauw./amper + ooit	2	0,1%
totaal Nederlands	1570	

We zien hier zeer uitgesproken verschillen tussen het Duits en het Nederlands. Overigens moeten we er rekening mee houden dat de competitie tussen *nauwelijks ooit* en *vrijwel nooit* slechts voor een deel van alle voorkomens van *ooit* in het bereik van *nauwelijks* relevant is. Er zijn uiteraard ook gevallen als

- (7) a. Ik kon nauwelijks geloven dat ze ooit zoiets gedaan had.
 b. Dat ze ooit zoiets gedaan had, was nauwelijks te geloven.

Hier zijn geen alternatieven met *vrijwel nooit* voorhanden. Dat is ook de reden dat de verschillen tussen de Nederlandse en de Duitse gegevens in Tabel 1 minder extreem zijn dan die in Tabel 4.

Verder is er ook nog een verschil waar te nemen tussen *ooit* en indefiniete pronomina als *iemand* of *iets*. Ook hier kent het Nederlands een voorkeur voor *vrijwel niemand* of *vrijwel niets* boven *nauwelijks iemand* of *amper iets*, maar die voorkeur is niet zo groot als bij *ooit* (namelijk 96,4% bij *iemand* tegenover 99,9% bij *ooit*).

3.4. Vraagzinnen

Tabel 1 geeft aan dat vraagzinnen een zeer belangrijk aandeel hebben in de distributie van *ooit*, *je(mals)* en *ever*. Voor het Nederlands en het Duits is het percentage vraagzinnen zelfs nog iets groter dan het percentage negatieve zinnen. Wat nog ontbreekt in deze tabel is een onderverdeling van de vragen in subtypen. Bij vraagzinnen kan er onderscheid worden gemaakt tussen ja/nee-vragen en vraagwoordvragen, en tussen directe en indirecte vragen. Bij vraagwoordvragen kan een verder onderscheid worden gemaakt tussen de verschillende vraagwoorden. Om een zinvolle vergelijking te maken heb ik bij *ooit* alleen gegevens van na 1970 gebruikt, omdat ik voor de beide andere talen ook voornamelijk gegevens uit die periode heb. Ik zal geen moeite doen om bij de indirecte vragen nog een verdere indeling naar matrixpredikaat te geven, hoewel het bekend is dat het type predikaat een rol kan spelen bij het licentiëren van negatief-polaire uitdrukkingen (zie Den Dikken en Giannakidou 2002 en Guerzoni en Sharvit 2007). Een ander onderscheid dat vaak gemaakt wordt in de literatuur, dat tussen retorische en niet-retorische vragen (cf. Han & Siegel 1996, Van Rooij 2003), is evenmin onderzocht. Het is bekend dat negatief-polaire uitdrukkingen vragen vaak een retorische karakter geven, maar het is vrij lastig om met dit gegeven iets te doen in een corpusonderzoek. Lang niet altijd is met zekerheid vast te stellen of een vraag retorisch bedoeld is, of niet.

In Tabel 5 wordt de verdeling over directe en indirecte vragen in mijn materiaal weergegeven:

Tabel 5: Directe vs indirecte vragen

	direct	indirect
ooit	75%	25%
ever	80%	20%
je(mals)	72%	28%

In Tabel 6 staan de gegevens voor de diverse subtypen weergegeven. Omdat er nogal wat verschillen bleken te bestaan tussen de verschillende vraagwoorden, zijn de gegevens voor vraagwoordvragen niet bij elkaar opgeteld, maar afzonderlijk weergegeven. Uit de tabel blijkt overigens ook een grote mate van verscheidenheid tussen de diverse talen, waarbij de Duitse gegevens met de meeste voorzichtigheid dienen te worden bekeken, omdat ze afkomstig zijn van een relatief klein corpus.

Tabel 6: Verdeling over typen vraag (percentages telkens van het aantal voorkomens per type vraag per taal)

type vraag	direct	ooit	%	ever	%	je(mals)	%
ja/nee	+	575	45	462	63	79	46
ja/nee	-	224	18	111	15	43	25
hoe	+	192	15	49	7	9	5
hoe	-	44	3	20	3	1	0,6
wie	+	114	9	27	4	17	10
wie	-	3	0,2	0	0	2	1
wat	+	26	2	25	3	3	2
wat	-	11	1	8	1	0	0
welk ⁵	+	11	1	1	0,1	2	1
welk	-	6	0,5	0	0	0	0
waar	+	15	1	2	0,2	1	0,6
waar	-	5	0,4	0	0	0	0
waarom	+	18	1	8	1	2	1
waarom	-	14	1	9	1	1	0,6
wanneer	+	7	0,5	13	2	9	5
wanneer	-	4	0,3	1	0,1	3	2

Voor alle duidelijkheid: als er bij *ooit* staat dat het aantal van 575 overeenkomt met 45%, dan betreft dat 45% van alle voorkomens in vraagzinnen, en niet 45% van alle voorkomens. Opmerkelijk in Tabel 6 is onder meer het hoge percentage voorkomens van *ever* in directe ja/nee-vragen (63%), veel hoger dan de percentages voor *ooit* en *je(mals)*. Mijn materiaal is verzameld uit diverse bronnen, boeken, kranten, TV, en Internet, maar per taal niet in gelijke mate, en het kan dan ook zijn dat het Engelse materiaal meer directe vragen uit dialogen bevat. In ieder geval heb ik ook bij

andere negatief-polaire uitdrukkingen een hoger percentage directe ja/nee-vragen aangetroffen voor het Engels dan voor het Nederlands of het Duits, een bevinding die verenigbaar is met de hypothese dat we te maken met een effect dat voortvloeit uit de opbouw van de corpora. Overigens is er bijzonder veel variatie op dit punt, ook binnen een taal: sommige uitdrukkingen komen bijna uitsluitend in *wat*-vragen voor (zoals *kunnen schelen*), andere vrijwel alleen in ja/nee-vragen (zoals *in de haak*).

Nogal opmerkelijk is verder ook het hoge aantal voorkomens in *hoe*-vragen bij *ooit* (15% in directe, 3% in indirecte *hoe*-vragen). Hierin wijkt het Nederlands significant af van het Engels en het Duits. Vermoedelijk betreft het hier een collocatiepatroon, want het is niet aannemelijk dat *hoe* in het Nederlands vaker gebruikt wordt dan in de omringende talen. Mijn database van negatief-polaire uitdrukkingen laat ook geen grote verschillen zien in de mate van prominentie van *hoe*-vragen tussen de drie talen bij andere uitdrukkingen dan *ooit-ever-je(mals)*. Het zal dus wel gaan om een retorisch patroon bestaande uit een combinatie van *hoe* en *ooit* dat in Nederland geliefder is dan in de omringende landen.⁶

3.5. Negatie

De categorie negatie in Tabel 1 kan nader worden uitgesplitst in een aantal deelcategorieën. Directe ontkenning met *niet* is over het algemeen niet toegestaan bij *ooit*, met uitzondering van voorkomens bij dubbele ontkenning, zoals in negatieve vragen of conditionele zinnen (zie Hoeksema 1999b):

- (8) a. *Ik ben niet ooit in Parijs geweest.
 b. Heb ik u niet ooit in de Euroborg ontmoet?
 c. Ik eet mijn hoed op als ik hem niet ooit eerder heb ontmoet.

In Hoeksema (1999b) heb ik dit verschijnsel toegeschreven aan lexicale blokkering: de lexicale vorm *nooit* blokkeert de syntactische combinatie *niet ooit*. Het Duits lijkt in dit opzicht sterk op het Nederlands, terwijl het Engels juist vaak kiest voor incorporatie van negatie in het werkwoord (*isn't, don't, can't* etc.) in plaats van in het erop volgende indefiniete element, zodat we voor deze taal verwachten dat er meer gevallen van directe ontkenning zullen zitten in de data, en voor het Nederlands en het Duits meer gevallen van *ooit* in het bereik van een n-woord als *niets, niemand, nooit* etc. Lange-afstandstrigging door negatie in de matrixzin is in de drie talen in gelijke mate mogelijk. Onze voorspelling wordt niet helemaal bevestigd door de gegevens in Tabel 7:

Tabel 7: Onderverdeling negatieve omgevingen

Trigger	ooit	ever	je(mals)
niet	33%	34%	26%
n-woord	63%	66%	84%
overig ⁷	3%	-	-

Voor het Duits lijkt de voorspelling op te gaan, voor het Nederlands niet. Vermoedelijk spelen er ingewikkelde voorkeurspatronen mee. Een Engelse volgorde als *I can't ever do anything right* correspondeert met Nederlands *ik kan nooit iets goed doen* of *ik kan niets ooit goed doen*. Alleen in het laatste geval is er sprake van triggering van *ooit* door een n-woord. Maar de andere volgorde is gebruikelijker. Kortom, er valt nog van alles te onderzoeken aan deze kwestie.

Van bijzonder theoretisch belang is de vraag of in de categorie negatie ook voorkomens zitten van ontkende universele kwantoren: *niet alle*, *niet altijd*, *niet overal*, *niet elke* etc. Zwarts (1981, 1986a) heeft een onderscheid gemaakt tussen sterke en zwakke polaire uitdrukkingen, waarbij de zwakke aan hun omgeving de eis stellen dat die monotoon dalend is, terwijl sterke polaire uitdrukkingen een anti-additieve omgeving vereisen. De beide begrippen laten zich eenvoudig definiëren in termen van logische gevolgtrekkingen.

(9) *Monotone daling*

Laat $A < B$ betekenen dat uitdrukking A een hyponiem is van B (d.w.z. A impliceert B volgens de 'generalized entailment' van Keenan & Falz 1985), dan is de omgeving X_Z van Y in de zin XYZ monotoon dalend dan en slechts dan als voor alle Y, Y': indien $Y' < Y$, dan $XYZ < XY'Z$.

Anti-additiviteit

Een omgeving X_Z van Y is anti-additief dan en slechts dan als voor alle Y en Y' geldt: $X(Y \vee Y')Z \equiv XYZ \wedge XY'Z$

Een andere term voor monotone daling is *implication reversal* (Fauconnier 1978), een term die gezien het bovenstaande vanzelf spreekt. Uit bovenstaande definities volgt overigens dat elke anti-additieve omgeving ook een monotoon dalende is (maar niet omgekeerd).

Sterke NPU's vereisen volgens de theorie van Zwarts (1981, 1986a, 1998) een anti-additieve context, terwijl zwakke NPU's acceptabel zijn in iedere monotoon dalende omgeving.⁸ Tot de dalende contexten die niet anti-additief zijn horen onder meer het bereik van de negatieve kwantoren *weinig*, *few*, *little*, *wenig* en de ontkende universele kwantoren *niet alle*, *niet elke*, *niet overal*, *not all*, *not every*, *nicht alle*, etc. Vgl.:

- (10) a. Few men ate or drank → Few men ate and few men drank
 b. Not all men ate or drank → Not all men ate and not all men drank

In beide gevallen is de implicatie geldig van links naar rechts, maar niet tevens van rechts naar links (zoals vereist wordt door de definitie van anti-additiviteit). Immers, als weinig mannen aten en weinig mannen dronken, maar de twee groepen van etende en drinkende mannen niet overlappen, is het denkbaar dat de twee groepen samengenomen niet meer kunnen gelden als ‘weinig’. Om die reden is de implicatie van rechts naar links ongeldig. Iets dergelijks geldt voor (10b).

De volgende vraag is of *ever* etc. moeten worden aangemerkt als sterke, dan wel als zwakke NPU's. In de literatuur ontbreken duidelijke uitspraken over het gedrag van *ever* c.s., waarschijnlijk omdat het niet eenduidig te interpreteren is. Enerzijds laat het zich gemakkelijk licentiëren door zwakke triggers als *nauwelijks* en *weinig*, anderzijds is het niet gebruikelijk/acceptabel bij negatief-universele kwantoren als *niet elke student*. In mijn zeer uitgebreide Nederlandse materiaal heb ik geen voorkomens aangetroffen van *ooit* in het bereik van *niet*+universele kwantor, in het Duitse en Engelse materiaal evenmin. Wel heb ik op het Internet her en der gevallen gevonden van *ever* met negatief-universele kwantoren, zij het dan ook zeer sporadisch. Gegeven de omvang van het Internet is een dergelijke zeldzaamheid uitsluitend te verklaren als we aannemen dat *ever* zich (althans voor de meeste taalgebruikers) niet laat triggeren door negatief-universele kwantoren, maar wel door *few*, *little* etc. Zie Tabel 8 voor een overzicht van de voornaamste zwakke triggers bij de drie uitdrukkingen.

Tabel 8: Zwakke triggers

omgeving	ooit	%	ever	%	je(mals)	%
weinig	46	0,3%	42	1%	7	1%
niet+universeel	-	-	- (+3)	-	-	-
zelden	5	0,03%	1	0,03%	-	-
niet veel	2	0,01%	5	0,1%	-	-

Aan de hand van Zwarts' theorie laat zich dit verschil niet verklaren, maar er is wel een ander voorstel op de markt dat in dit opzicht betere papieren heeft. Jackson (1995) merkt op dat zinnen met negatief-polaire elementen als *any* of *ever* universele beweringen zijn, of althans beweringen met een quasi-universeel karakter. Puur universeel is een zin als *Nobody has any money*, en quasi-universeel zijn zinnen als *Hardly anybody has any money*, *Less than 10 people have any money*, *Almost nobody has any money*. De zin *Nobody has any money* is universeel, omdat hij kan worden geparafraseerd als “Voor elke persoon x en elke hoeveelheid geld y: het is niet zo, dat

x in het bezit is van y.” De andere zinnen zijn quasi-universeel, omdat ze kunnen worden gezien als universele zinnen met een uitzonderingsclausule. Om te mogen spreken van een quasi-universele bewering, dient het aantal uitzonderingen relatief klein te zijn. Jackson (1995: 196) wijst in dit verband op het verschil in acceptabiliteit in het volgende paar zinnen:

- (11) a. At most one hundred Americans have any children.
b. ?At most one hundred people in this room have any children.

Wat weinig is voor een heel land, zeker een ter grootte van de USA, kan veel zijn voor een zaal. Een ander tweetal voorbeelden (Jackson 1995: 196-7) dat het effect van de relatieve omvang van de verzameling uitzonderingen laat zien is:

- (12) a. *Exactly two students have any apples.
b. ?Exactly four people in the world have ever read that dissertation: Bill, Mary, Tom and Ed.

Onze corpusgegevens lijken het beste te verenigen met de theorie van Jackson. Zwakke triggers zijn acceptabel voor uitdrukkingen als *ever*, *ooit*, *je(mals)*, maar ontkende universele kwantoren niet. Een zin als **Not everybody has ever seen this show* is niet quasi-universeel in de zin van Jackson. Immers, dan zou, met uitzondering van een klein aantal gevallen, moeten gelden: voor elke persoon x en elk tijdstip t: het is niet zo, dat x op t deze show gezien heeft. Maar het aantal uitzonderingen op deze universele bewering kan willekeurig groot zijn. Ook als 99% van de potentiële kijkers een show gezien heeft, geldt dat niet iedereen hem gezien heeft. Maar een bewering is uiteraard niet langer quasi-universeel als 99% van het relevante domein tot de uitzonderingen zou kunnen behoren.

4. Hoeven, need, brauchen

4.1. Algemene distributie

Hoewel niet historisch verwant, hebben drie zelfstandige werkwoorden die ‘nodig hebben’ betekenen elk een gebruik ontwikkeld als modaal hulpwerkwoord dat als tegenhanger van *moeten*, *must* en *müssen* kan worden ingezet in ontkennende zinnen (de Haan 1997, Van der Wouden 2001, van der Auwera en Taeymans 2008):

- (13) a. U hoeft niet te bellen.
b. You need not call.
c. Sie brauchen nicht anzurufen.

De distributie van deze drie hulpwerkwoorden is complex en hoort duidelijk tot het multimodale type. In navolging van Hoeksema (1998) zal ik het gebruik van *need* in conditionele bijzinnen negeren, omdat het hier gaat om de hoogfrequente maar idiomatische combinatie *if need be*. Deze combinatie heeft geen tegenhanger met *hoeven* of *brauchen*, maar met *moeten*, *müssen*: *als het moet (wezen) – wenn es sein muss*.

Voor alle duidelijkheid dient te worden opgemerkt dat alleen gebruik als hulpwerkwoord hier bekeken zal worden. Daaronder valt wel gebruik als in (14), maar niet dat in (15), waarvoor overigens geldt dat het vrij ongebruikelijk is, omdat bij zelfstandig gebruik de variant *behoeven* nog altijd de voorkeur geniet.

- (14) a. Dat hoeft niet.
 b. We hoeven pas om 12 uur naar huis.
 c. Je vader hoeft niet mee.

(15) Het voorstel hoeft nog enige toelichting.

Er zijn twee redenen om de zinnen in (14) onder één noemer te brengen met zinnen waarin *hoeven* een eenduidig hulpwerkwoord is. Allereerst kan namelijk worden opgemerkt dat de overige modale hulpwerkwoorden ook zonder zelfstandig werkwoord gebruikt kunnen worden op dezelfde manier als in (14) (cf. onder andere Barbiers 1995):

- (16) a. Dat moet niet.
 b. We moeten pas om 12 uur naar huis.
 c. Je vader moet niet mee.

- (17) a. Dat mag niet.
 b. We mogen pas om 12 uur naar huis.
 c. Je vader mag niet mee.

Als tweede argument noem ik dat we in (14) een agentieve *van*-PP kunnen toevoegen, iets wat typerend is voor Nederlandse modale hulpwerkwoorden (Kraak 1968):

- (18) a. Dat hoeft van ons niet.
 b. We hoeven pas om 12 uur naar huis van onze ouders.
 c. Je vader hoeft van de politie niet mee.

De voornaamste omgevingen waarin *hoeven* en zijn tegenhangers optreden worden opgesomd in Tabel 9. Voor de Nederlandse voorkomens heb ik uitsluitend gebruik

gemaakt van materiaal na 1950, in verband met een verandering in het taalgebruik die ik later aan de orde zal stellen.

Tabel 9: Distributie van *hoeven*, *need*, *brauchen*

item→ omgeving↓	hoeven N=1576	need N=439	brauchen N=333
<i>de enige</i>	1%	0,5%	0,3%
<i>nauwelijks</i>	1%	3%	2%
negatie	76%	77%	78%
restrictief bijwoord	14%	13%	16%
universele kwantor	1%	2%	1%
vraag	0,7%	3%	0,7%
<i>weinig/minder</i>	2%	1%	1 %
<i>zonder</i>	3%	-	0,7%
overig	2%	2%	-

4.2. Restrictieve bijwoorden

Opmerkelijk in Tabel 9 is het relatief grote aandeel van de categorie *restrictief bijwoord*. Het gaat hierbij om focusadverbia als *alleen*, *maar*, *alleen maar*, *enkel*, *louter*, *slechts*, *uitsluitend*, *enkel en alleen*, *pas* en hun tegenhangers in het Engels en het Duits (cf. onder meer Horn 1969, 2002, Hoeksema 1989, Hoeksema en Zwarts 1991, König 1991, Atlas 1993, 1996, von Fintel 1999, Giannakidou 2006). Al deze adverbia zijn restrictief in de zin dat ze een aantal zgn. alternatieven (in de zin van Rooth 1985) uitsluiten. Bij een zin als *Alleen Jan kwam* wordt geasserteerd dat alle alternatieven voor Jan (personen die hadden kunnen komen) niet kwamen. De zin *Jan keek alleen* geeft op zijn beurt aan dat geen alternatieve activiteit voor *kijken* voor toepassing is.⁹ Bij sommige is er verder nog een pejoratieve bijmaak. Zo lijken met name *slechts* en *maar* vooral te worden gebruikt om woorden of woordgroepen te modifieren die laag scoren op een evaluatieve schaal:¹⁰

- (19) a. Het is maar een vleeswond.
b. Het was slechts een oefening.

Pas tenslotte wordt vooral gebruikt in combinatie met temporele schalen (Vandeweghe 1983).

Tabel 10 laat zien welke restrictieve bijwoorden verantwoordelijk zijn voor het optreden van *hoeven*, *need*, *brauchen* in mijn materiaal. Clusters van bijwoorden

heb ik afzonderlijk opgevoerd. Zoals ik elders heb betoogd (Hoeksema 2002a, 2006) kent het Nederlands een sterke trend tot clustering van focuspartikels.

Tabel 10: Restrictieve bijwoorden als triggers voor *hoeven*, *need*, *brauchen*.
 Percentages zijn van voorkomens met restrictieve bijwoorden

Bijwoord	hoeven N=221	%		need N=55	%		brauchen N=56	%
alleen	18	8%	only	49	90%	bloss	4	7%
alleen nog maar	11	5%	merely	5	8%	erst	2	4%
alleen maar	48	22%	but	1	2%	lediglich	1	2%
enkel	9	4%				nur	49	87%
louter	1	0,5%						
maar	72	33%						
pas	20	9%						
slechts	40	18%						
uitsluitend	1	0,5%						

Het is opmerkelijk dat het Nederlands een veel breder scala van restrictieve bijwoorden kent dan het Duits of het Engels, al moet natuurlijk rekening worden gehouden met het feit dat we ruim drie keer zoveel Nederlandse voorbeelden hebben. Binnen de groep van restrictieve bijwoorden ligt de nadruk heel duidelijk op de scalaire bijwoorden *slechts*, *maar* en de groepen *alleen maar* en *alleen nog maar*. Vergelijken we de gegevens in Tabel 10 met die voor alle andere negatief-polaire uitdrukkingen, dan zien we enkele opvallende verschillen:

Tabel 11: Restrictieve bijwoorden als NPU-triggers, m.u.v. *hoeven/need/brauchen*

Nederlands	N	%	Engels	N	%	Duits	N	%
alleen	180	33%	alone	1	1%	erst	2	14%
alleen nog maar	9	2%	but	1	1%	lediglich	2	14%
alleen maar	85	15%	just	1	1%	nur	10	71%
eerst	9	2%	mere	1	1%			
enkel	8	1%	only	88	96%			
louter	4	1%						
maar	79	14%						
pas	72	13%						
slechts	103	19%						
uitsluitend	4	1%						
Totaal	553			92			14	

Het percentage voor *alleen* ligt bij *hoeven* duidelijk lager dan voor de overige polaire uitdrukkingen, terwijl die voor *alleen (nog) maar* en *maar* veel hoger liggen. Deels heeft dit een syntactische verklaring. *Alleen maar* en *alleen nog maar* modificeren bij voorkeur predikaten, en niet nominale constituenten, terwijl *alleen* vooral nominale constituenten en prepositiegroepen bepaalt. Bij negatieve predikaten, zoals *hoeven*, verwachten we daarom een zeker voordeel voor een gespecialiseerd bijwoord als *alleen maar*.

- (20) a. Alleen Jan werkt.
 b. Jan werkt alleen maar.
 c. ?Alleen maar Jan werkt.
 d. Hij blaft alleen.

Verder is *hoeven* tamelijk gebruikelijk in een variant van de balansschikking-constructie met *maar* als trigger:¹¹

- (21) Je hoeft maar te wenken, en hij komt al.

Ook dit leidt tot een hoger dan verwacht percentage voor *maar*. Het Engelse *only* en het Duitse *nur* lijken zich nog niet zo sterk gespecialiseerd te hebben als de Nederlandse restrictieve bijwoorden.

4.3. De semantiek van *hoeven*

De belangrijkste vraag is echter waarom *hoeven* c.s. überhaupt zoveel gebruik maken van restrictieve bijwoorden als triggers, in tegenstelling tot de meeste andere negatief-polaire uitdrukkingen. Ik veronderstel dat het iets zegt over het soort van modaal hulpwerkwoord dat *hoeven* en consorten zijn. Ik stel daarom het volgende voor:

- (22) *Eis van minimale verplichting:*
 Zinnen met *hoeven*, *need*, *brauchen* drukken, als assertie of als conventionele implicatuur, een minimale of zeer kleine verplichting uit.

Verder veronderstel ik dat deze werkwoorden semantisch gelijkgesteld kunnen worden aan hun positieve tegenhangers *moeten*, *must*, *müssen*.¹²

Om een minimale verplichting uit te kunnen drukken, dienen deze werkwoorden in een negatieve omgeving gebruikt te worden, zoals een ontkennende zin: dan is de verplichting minimaal in absolute zin. Zinnen als

- (23) Alleen Jan hoeft te werken

drukken uit dat de verplichting tot werken gering is omdat hij zich alleen uitstrekt tot Jan. Daarentegen drukt de zin

(24) Jan hoeft alleen maar te komen

uit dat de verplichting in kwestie gering is, omdat hij gemakkelijk te vervullen is.

Aangezien we in (22) beroep doen op een scalaire notie ('geringheid'), ligt het in de rede dat met name scalaire restrictieve bijwoorden, die een lage positie op een schaal aanduiden, ingezet zullen worden. Voor de formalisatie van het begrip 'kleine verplichting' kunnen we denken aan de mogelijke-werldensemantiek van Stalnaker (1968) en Lewis (1973). Voor de semantische interpretatie van een verplichting $\Box p$ gaat men er doorgaans vanuit dat p waar is in alle vanuit onze wereld bereikbare deontische alternatieve werelden. Stalnaker (1968) en Lewis (1973) maken daarnaast gebruik van een ordenings-relatie op de mogelijke werelden, volgens welke sommige werelden dicht bij de onze staan dan andere. Een lichte verplichting $\Box p$ is dan waar in een verzameling werelden waarvan sommige heel dicht bij de onze staan, of die zelfs de actuele wereld bevat.

Onze benadering werpt ook nieuw licht op een observatie uit het begin van dit artikel: sommige relatieve zinnen zijn acceptabel als omgeving voor *hoeven*, andere niet:

- (2) a. *Iedereen die hoefde mee te doen was ook aanwezig.
b. Iedereen die ook maar iets deed werd royaal beloond.
- (3) a. Alles wat je hoeft te weten staat in dit handige boekje.
b. Is dat alles wat we hoeven te doen voor dit college?

Het feit dat *hoeven* in beide zinnen in een monotoon-dalende, nonveridicale omgeving staat, is kennelijk niet van doorslaggevend belang. Het verschil tussen (2a) en de beide zinnen in (3) ligt hem in de implicatuur. Terwijl (2a) feitelijk niets zegt over de omvang van de verplichting, suggereren de zinnen in (3) heel duidelijk dat het gaat om een lichte last. Merk ook op dat er een subtiel verschil is tussen de volgende twee zinnen:

- (25) a. Is dat alles wat we moeten doen?
b. Is dat alles wat we hoeven te doen?

Zin (25a) is neutraal, en kan ook heel goed gesteld worden door iemand die vindt dat het nogal veel is wat er gedaan moet worden. Zin (25b) daarentegen suggereert dat het meevalt. In een zin als (26) is *moeten* heel natuurlijk, maar *hoeven* niet.

(26) Schrijf alles op wat we mee moeten/??hoeven te nemen.

Het lijkt erop dat *alles* in gebruik als direct object niet gauw een geringheids-implicatuur genereert. Van de 13 voorkomens van *hoeven* in de restrictie van een universele kwantor, betreft het 12 gevallen met *alles*, waarvan 11 predikaatnomen en 1 direct object, en 1 geval van *al*, ook als predikaatnomen. Dat is een zeer scheve distributie, die sterkt wijst op een conventionele implicatuur.

Verder kunnen we opmerken dat we hiermee ook een verklaring hebben voor een anders nogal opmerkelijk verschil tussen *de enige/het enige* en superlatieven. Hoewel *de enige* enkele semantische en syntactische eigenschappen gemeen heeft met superlatieven (zie Hoeksema 1986b), verschilt het heel duidelijk van superlatieven in het mogelijk maken van *hoeven*:

(27) a. Piet is de enige student die we hoeven te vragen.
b. Wachten is nu het enige wat we hoeven te doen.

(28) a. *Piet is de langste student die we hoeven te vragen.
b. *Wachten is het vervelendste wat we hoeven te doen.

Opnieuw lijkt er een verschil in implicatuur: als Piet de enige student is die we moeten vragen, dan is de verplichting niet groot, maar als hij de langste is, zou het best eens kunnen dat er nog veel meer studenten zijn die we moeten vragen, en dan is de verplichting groot genoeg.

Tenslotte blijken we nu ook een verklaring te hebben voor het volgende contrast:¹³

(29) a. Hij hoefde niet lang na te denken over het aanbod.
b. *Hij hoefde niet kort na te denken over het aanbod.

Volgens de geijkte benaderingen van polariteit zou de trigger van *hoeven* in zin (29a) het negatieve bijwoord *niet* moeten zijn. Maar dan is er geen enkele reden waarom zin (29b) niet even goed zou zijn. Immers, dezelfde trigger is hier voorhanden. Daarentegen biedt onze hypothese een simpele verklaring voor het contrast: een langdurige verplichting tot nadenken (“niet kort”) is niet minimaal of zeer gering, maar een kortstondige verplichting tot nadenken voldoet wel aan die eis. Het maakt daarbij niet uit of die verplichting wordt uitgedrukt middels negatie (‘niet lang’) of langs andere weg (‘maar even’, ‘slechts kort’).

4.4. Ontkende universele kwantoren

We zagen in het gedeelte over *ooit, ever, je(mals)* dat ontkende universele kwantoren zoals *niet iedereen, niet overal, niet altijd, niet alles* en hun tegenhangers in het Duits en Engels niet of nauwelijks voorkomen als triggers. Het is bekend dat bij *hoeven, need, brauchen* dergelijke triggers wel mogelijk zijn (zie bijvoorbeeld Zwarts 1981). In de inleiding tot dit artikel werd deze observatie al kort vermeld. Enkele voorbeelden uit het corpus zijn:

- (30) a. Wij hoeven dus niet alles te aanvaarden¹⁴
 b. Maar lieve schat, ik hoef toch niet al die verhalen te horen.
 c. I have to hope that not everybody need be classified as an open source enthusiast or a free software activist
 d. Du brauchst dich nicht immer auf neue Sexpartner einstellen.
 e. er glaubt dass man um Hesse zu lesen, gar nicht alles zu wissen braucht

Deze observaties roepen de vraag op, in hoeverre dit soort zinnen nog te verenigen zijn met onze hypothese dat *hoeven*-zinnen een minimale verplichting uitdrukken. Wat is er, met andere woorden, minimaal aan de verplichting die wordt uitgedrukt door een zin als (30a)? Stel dat we verplicht zijn alles te slikken wat ons wordt opgedragen, op één ding na, dat we mogen afwijzen. Dan hoeven we inderdaad niet alles te aanvaarden, maar wel veel. Er zit niets anders op, dan onze hypothese in het licht van deze voorbeelden aan te passen en er een soort van ‘relativized minimality’ van te maken:

- (31) *Eis van relatief minimale verplichting*
 Zinnen met *hoeven, need, brauchen* drukken, als assertie of als conventionele implicature, een verplichting uit die minimaal is gegeven een verzameling van achtergrondveronderstellingen.

Het idee dat verplichtingen relatief zijn, niet absoluut, is niets nieuws. Zo maakt het een voornaam onderdeel uit van de theorie van modaliteit in Kratzer (1977, 1981). In die theorie is het bekende onderscheid tussen deontisch ‘moeten’ (“je moet je tanden poetsen, hoor!”) en epistemisch ‘moeten’ (“er moet een scheepswrak op deze plek liggen”) een kwestie van verschillende *conversational backgrounds*: in het eerste geval een verzameling van proposities die overeenkomen met de eisen van een verplichtende instantie, in het tweede geval met een verzameling proposities die tezamen de stand van onze kennis representeren. Het gaat te ver om in dit artikel deze theorie uitgebreid uit de doeken te doen. Laat ik volstaan met het volgende: de verplichting die *hoeven* c.s. uitdrukken is een lichte *relatief tot wat we reeds*

veronderstellen. In het geval van een kwantor als *niet alles* kan men aannemen dat die vaak gebruikt zal worden om een eerdere universele propositie te ontkennen. Als onderdeel van de discourse-achtergrond kan dan een modale propositie van de vorm ‘alles X’ worden aangenomen, die door de nieuwe uiting met *niet alles* wordt tegengesproken. Gegeven een gepresupponeerd ‘we moeten alles aanvaarden’ is dan ‘we hoeven niet alles aanvaarden’ inderdaad een lichte(re) last.

4.5. Veranderingen in het gebruik van hoeven

In Tabel 9 heb ik, zoals vermeld, alleen gegevens gebruikt van na 1960, althans voor het Nederlandse deel van die tabel. De reden was, dat we enkele verschuivingen zien in het gebruik van dit werkwoord. Zo valt op in Tabel 9 dat vraagzinnen nagenoeg ontbreken als omgeving van *hoeven*. Richtten we echter onze blik op wat oudere stadia van het Nederlands, dan blijken vraagzinnen wel degelijk voor te komen, zonder dat daaraan een betekenisverandering bij *hoeven* aan ten grondslag lijkt te liggen. Enkele voorbeelden uit mijn materiaal zijn:

- (32) a. Wat hoeven ze buffels te hebben, die zwarten?¹⁵
 b. Ik althans zie niet, waarom 't zou hoeven veranderen.
 c. Mijn hart, wie zou hoeven te weten wat erin omgaat?
 d. Het is natuurlijk wel de vraag, of die populaire cultuur verdedigd hoeft te worden.

Omdat er geen significante verschillen vielen waar te nemen tussen *behoeven*, in zijn gebruik als hulpwerkwoord, en *hoeven*, heb ik de gegevens voor beide werkwoorden samengenomen. Met name in de 18de eeuw en 19de eeuw is *behoeven* veel frekwenter in teksten, vermoedelijk als gevolg van een schrijftaal-norm.

De diachrone ontwikkelingen in de distributie van negatief-polair *hoeven* en *behoeven* worden samengevat in Tabel 12 hieronder. Omdat er onvoldoende gegevens waren voor het Engels en het Duits in mijn materiaal, heb ik ervan afgezien om ook de eventuele ontwikkelingen bij hulpwerkwoordelijk *brauchen* en *need* in kaart te brengen. De opvallendste verschuiving in de distributie van *hoeven* is ongetwijfeld het geleidelijk verdwijnen van vraagzinnen als context. Daarnaast valt op dat restricties van *het enige/de enige* en universele zinnen toenemen in belang, evenals het bereik van restrictieve bijwoorden. Dat suggereert dat de eis van relatief minimale verplichting, in de vorige sectie ten tonele gevoerd, allengs steeds vaker op basis van implicaturen mag worden ingewilligd. Het lijkt in ieder geval niet waarschijnlijk dat deze omgevingen in de loop der tijden steeds frequenter zijn geworden, zodat we de verklaring voor de opkomst van deze omgevingen in eerste

instantie zullen moeten zoeken in een verandering in de licentiëringscondities van *hoeven*.

Tabel 12: Diachrone distributie van *hoeven*

omgeving	< 1800 N=135	1800-1900 N=277	1900-1950 N=345	1950-2000 N=1045	2000-2009 N=793
comparatief	-	0,4%	0,6%	0,3%	0,3%
de/het enige	-	-	0,3%	0,8%	2%
nauwelijks	1,5%	2%	1%	0,6%	1%
negatie	80%	66%	77%	73%	68%
neg+univers. kwantor	1,5%	3,1%	2,3%	2,2%	3,8%
niet veel	-	0,7%	-	0,7%	1%
restr. bijwoord	8%	11%	9%	15%	16%
te	0,8%	2%	-	0,1%	-
universeel	-	-	-	0,8%	1%
vraag	5%	10%	6%	1%	0,3%
weinig/minder	-	1%	1%	2%	3%
zonder	4%	3%	2%	3%	4%

5. *Ter wereld – in the world*

5.1. Inleiding

Uitdrukkingen als *ter wereld* of *in the world* dienen als domeinverbreeders ('domain wideners') in de zin van Kadmon en Landman (1993). Een kwantor heeft altijd een impliciet domein dat meestal bepaald wordt door de context. Een bepaling als *ter wereld* of *in the world* kan gebruikt worden om dat impliciete domein te verbreden. Zoals Kadmon en Landman opmerken, heeft domeinverbreding over het algemeen een verzwakkend effect, maar in monotoon dalende contexten juist een versterkend effect. Zo impliceert zin (33a) zin (33b):

- (33) a. Iemand wist ervan. →
 b. Iemand *ter wereld* wist ervan.

Het omgekeerde is het geval bij (34a) en (34b):

- (34) a. Niemand wist ervan. ←
 b. Niemand *ter wereld* wist ervan.

Sommige domeinverbreeders lijken gespecialiseerd te zijn om uitingen te versterken, en komen om die reden vrijwel uitsluitend voor in negatieve contexten. In het Nederlands is dit heel duidelijk het geval bij *ter wereld*, wanneer we tenminste afzien van enkele idiomatische uitdrukkingen als *ter wereld komen*, en in het Engels bij *in the world* en *on earth*. Voor de vergelijking met *ter wereld* heb ik gekozen voor *in the world*.¹⁶ Voor het Duits heb ik nog geen gegevens over een vergelijkbare uitdrukking, dus zal ik die taal ditmaal buiten beschouwing moeten laten. In Tabel 13 worden dan ook alleen Nederlandse en Engelse gegevens vergeleken. Opnieuw valt als eerste op hoezeer opnieuw de beide distributies overeenkomen, ondanks enkele wat kleinere verschillen.

Tabel 13: Distributie van *ter wereld* en *in the world*

omgeving	ter wereld N=500	in the world N=185
comparatief	5%	2%
conditionele zin	1%	1%
<i>de enige</i>	0,6%	2%
<i>nauwelijks</i>	0,2%	-
negatie	29%	17%
neg. predikaat	-	0,5%
positief	1%	0,5%
rangtelwoord	1%	-
restrictief bijw	0,4%	-
superlatief	36%	59%
universeel	17%	7%
vraag	8%	9%
<i>weinig</i>	0,4%	0,5%
<i>zonder</i>	0,2%	1%

5.2. Historische veranderingen

Kijken we naar voorkomens in het materiaal van voor 1900, dan ontstaat een heel ander beeld. Hoewel er voor het Nederlands maar 33 voorkomens gevonden zijn uit die periode, is het niettemin frappant, hoezeer de verdeling over de verschillende omgevingen bij *ter wereld* afwijkt van de huidige, terwijl de distributie van *in the world* niet afwijkt van het huidige beeld:

Tabel 14: Voorkomens van *ter wereld* en *in the world* van voor 1900

omgeving	ter wereld	%	in the world	%
negatie	27	69	10	17
superlatief	1	3	34	59
universeel	2	5	4	7
vraag	8	21	6	10
zonder	1	3	1	2
overig	-	-	3	5
Totaal	39	100	58	100

Ook sommige typen van combinatie met ontkenning waren vroeger mogelijk die later langzamerhand zijn verdwenen, zoals *ter wereld* links van negatie:

- (35) a. Er is toch *ter wereld* niets gemakkelijker dan het reizen.¹⁷
 b. Toen had ik er genoeg van, al kon ik mij *ter wereld* niet begrijpen, dat mijn verhalen werden afgekeurd.
 c. De procurator verfoeide *ter wereld* niets zo zeer als de geur van rozenolie

In Tabel 15 valt te zien hoe de distributie van *ter wereld* geleidelijk aan steeds meer op die van zijn Engelse tegenhanger *in the world* gaat lijken. Met name de percentages in de laatste kolom lijken zeer sterk op die in de laatste kolom van Tabel 14.

Tabel 15: *ter wereld* diachroon (in %)

omgeving	<1900	1900-1950	1950-2000	2000-8
negatie	69%	33%	31%	13%
superlatief	3%	21%	34%	58%
universeel	5%	18%	17%	17%
overig	23%	28%	18%	13%

Het vermoeden ligt dan ook zeer voor de hand dat er sprake is van een aanpassing aan het Engels, onder invloed van intensief taalcontact. Overigens moet bij deze gegevens worden opgemerkt dat er een grote invloed van tekstsoort valt waar te nemen. Zo zijn superlatieven met *ter wereld* gebruikelijker in kranten dan romans.

6. Strikt noodzakelijk – strictly necessary

Hoewel *noodzakelijk* en *strikt* zelf geen negatief-polaire woorden zijn, is de vaste combinatie *strikt noodzakelijk* (evenals zijn variant *strikt nodig*) dat wel. Hetzelfde geldt voor *strictly necessary* in het Engels. In het Duits lijkt *strikt notwendig* in zijn distributie wel enigszins op *strikt noodzakelijk* en *strictly necessary*, maar is het aantal voorkomens in positieve contexten duidelijk groter.

Tabel 16: *Strikt noodzakelijk* versus *Strictly necessary*

omgeving↓	strikt noodzakelijk	%	strictly necessary	%
comparatief	83	64	20	34
condit. bijzin	5	4	3	5
negatie	31	24	22	37
positief	2	2	2	3
restrictief bijw	5	4	4	7
vraag	3	2	6	10
overig	-	-	2	3
totaal	129	100	59	99

Wat opvalt in deze tabel is het hoge percentage comparatieven: een duidelijke piek in de verdeling die zowel het Engels als het Nederlands laten zien, zij het niet in dezelfde mate. Daarnaast is er natuurlijk ook de meer gebruikelijke piek bij de categorie negatie. Wat echter niet te zien is aan de tabel is een bijkomende eigenaardigheid: veel van de voorkomens in comparatiefzinnen zijn zelf weer ontkend:

- (36) a. Daarover maar niet meer dan strikt noodig is.¹⁸
 b. Nadere voorstellen tot gemeentelijke herindeling zullen zo snel mogelijk gedaan worden, opdat onzekere situaties voor de betrokken lagere overheden niet langer dan strikt noodzakelijk duren.
 c. Derhalve wens ik niet meer tijd in Rome door te brengen dan strikt noodzakelijk is.
 d. Ik wil er nooit meer bij betrokken raken dan strikt noodzakelijk is.
 e. Belangrijk was voorts dat hij niet wilde dat in Nederland meer geweld toegepast en meer bloed vergoten werd dan, naar zijn oordeel, strikt noodzakelijk was.

Ik heb daarom alle voorkomens van de uitdrukkingen *strikt noodzakelijk*/*strikt nodig* en *strictly necessary* in comparatieven nog eens apart bekeken op hun verdere omgeving en die vervolgens ingedeeld in drie subgroepen: positief, negatie en overig negatief (hieronder vallen vraagzinnen, conditionele zinnen, etc.). Het resultaat van dit turfwerk kan worden aangetroffen in Tabel 17:

Tabel 17: Omgevingen van *comparatief* + *strikt noodzakelijk/strictly necessary*

omgeving	Nederlands	%	Engels	%
positief	25	30%	11	55%
negatie	45	54%	7	35%
overig neg	13	16%	2	10%

Gezien de nogal omvangrijke verschillen in beide tabellen tussen Engels en Nederlands ligt het voor de hand om een verband te zoeken tussen de beide schommelingen. Misschien is het percentage comparatieven in het Nederlands wel hoger dan in het Engels voor deze uitdrukkingen omdat er meer comparatieven in het bereik van negatie staan. Rekenen we gevallen als die in (36) tot de categorie negatie, en niet die van de dichtstbijzijnde operator, die van de comparatief, dan krijgen we een verdeling met duidelijk minder grote verschillen tussen beide talen:

Tabel 18: Omgevingen van *strikt noodzakelijk/strictly necessary* (herzien)

omgeving	Nederlands	%	Engels	%
comparatief	25	19%	11	19%
negatie	76	59%	29	49%
overig	28	22%	19	32%
totaal	129	100%	59	100%

Met name de grote verschillen die we eerder aantreffen bij de categorie comparatief zijn nu verdwenen. Wel blijft het met dit alles natuurlijk nog altijd de vraag waarom het Nederlands naar verhouding meer gevallen van ontkende comparatieven kent bij deze uitdrukkingen dan het Engels.

7. Minimaliseerders

Onder minimaliseerders (in het Engels aangeduid als *minimizers*) worden nominale indefiniten verstaan van het type *een woord, een syllabe, een zier, een snars, een sikkepit, een stom woord, ene fluit, een ogenblik, een klap* etc. (zie Hoeksema 2002b voor een uitgebreid overzicht, en de Jager 1858 voor een behandeling vanuit historisch perspectief). Er zijn tamelijk grote verschillen in distributie te zien als we kijken naar selectierestricties, bijv. naar de werkwoorden die zich laten combineren met de diverse minimaliseerders. Zo blijkt dat *snars* in de loop van de jaren vooral gespecialiseerd is voor cognitieve werkwoorden als *snappen, begrijpen, menen, weten* terwijl zijn etymologisch al even ondoorzichtige tegenhanger *zier* juist kiest voor predikaten van onverschilligheid (*kunnen schelen, geven om, malen om, kunnen bommen* etc.). Kijken we echter naar polaire omgevingen, dan zijn de

verschillen veel minder groot. In Tabel 19 vergelijk ik de uitdrukkingen *een woord/ a word/ein Wort*:

Tabel 19: *een woord* en zijn tegenhangers

omgeving	NL % (N=1790)	Engels % (N=220)	Duits % (N=57)
negatie	73%	71%	77%
conditionele bijzin	1%	1%	-
<i>voor</i>	2%	2%	2%
<i>nauwelijks</i>	3%	3%	2%
negatief predikaat	-	1%	-
<i>te</i>	-	1%	-
vraag	0,2%	2%	2%
<i>zonder</i>	20%	18%	18%

In Tabel 20 hieronder vergelijk ik vervolgens *ogenblik*, in zijn gebruik als minimaliseerder, met zijn tegenhangers.¹⁹ Omdat het Nederlands twee uitdrukkingen kent, *moment* en *ogenblik*, met exact dezelfde betekenis, is het mogelijk de twee te vergelijken. Opvallend is dat beide uitdrukking nagenoeg exact dezelfde distributie hebben. Dit betekent dat er geen specialisatie heeft plaatsgevonden zoals bij *je* en *jemals* of bij *ook maar* en *zelfs maar*.

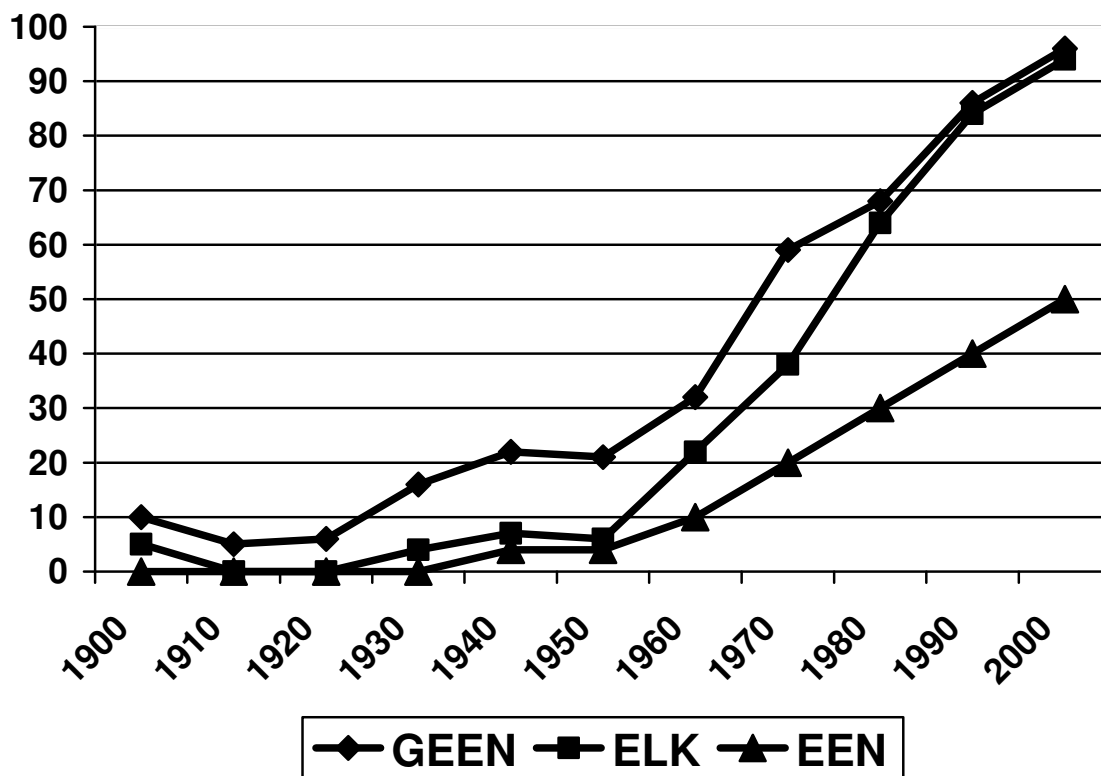
Tabel 20: *een ogenblik* etc.

omgeving	ogenblik % N=1208	moment NL % N=1496	moment ENG % N=46	Augenblick % N=54
negatie	91%	94%	89%	89%
conditionele bijzin	0,7%	0,3%	-	2%
<i>nauwelijks</i>	0,2%	-	2%	2%
negatief predikaat	0,4%	0,3%	2%	-
vraag	0,7%	0,1%	2%	-
<i>zonder</i>	6%	5%	4%	7%

Hoewel ik niet geloof dat zuivere synonymie uitgesloten is, zoals sommige aanhangers van het Humboldtiaans principe menen te weten²⁰, denk ik wel dat een toestand met gelijkwaardige synoniemen inherent instabiel is.²¹ Er zijn twee wegen om aan die instabiele situatie een einde te maken: (1) de synoniemen groeien uit elkaar door specialisatie: ze zijn nog wel min of meer synoniem, maar niet meer onderling vervangbaar; en (2) een van de twee synoniemen wordt verdrongen door de ander. Dit laatste scenario lijkt zich voor te doen bij het tweetal *ogenblik/moment*: in rap tempo is *moment* bezig *ogenblik* te vervangen, zij het niet in hetzelfde tempo in elke omgeving. In Figuur 5 zien we de ontwikkeling afgebeeld voor een aantal

combinaties: GEEN betreft *geen ogenblik* en *geen moment*, ELK de combinaties *elk (ieder) ogenblik* en *elk (ieder) moment*, en EEN tenslotte de combinaties *een ogenblik* en *een moment* (in niet-negatieve contexten).

Figuur 5: *moment vs ogenblik*

Ik wil er verder op wijzen dat de omgeving van bijzinnen ingeleid door *zonder/without/ohne* veel kleiner is bij de groep van temporele minimaliseerders dan bij de eerder besproken groep van talige minimaliseerders *een woord/a word/ein Wort*. Dit lijkt geen toeval, maar is een systematisch verschil tussen de talige en de temporele minimaliseerders. Omdat het niet gaat om een absoluut verschil tussen de beide groepen, maar een verschil in frequentie, is de enige verklaring voor het verschil een collocatie-effect.

Hoewel de omgeving *zonder* relatief weinig belangrijk lijkt bij de temporele minimaliseerders, zijn er ook uitdrukkingen die bijna helemaal geen beroep doen op deze context. Ik doel hier op minimaliseerders met een taboe-karakter, zoals de Nederlandse uitdrukkingen *een bal*, *een flikker*, *een reet* etc., de Engelse uitdrukkingen *shit*, *diddy squat*, *fuck-all* etc. en *a damn thing*, *a fucking thing* etc.,

en de Duitse uitdrukkingen *ein Dreck, ein feuchter Dreck, ein Arsch* etc. (zie bijv. Horn 2001, Postma 2001, Hoeksema 2002b, Postal 2005). De distributionele eigenschappen van deze uitdrukkingen zijn te vinden in Tabel 21:

Tabel 21: distributie van taboe-uitdrukkingen in drie talen

omgeving	Nederlands N=2822	%	Engels N=148	%	Duits N=24	%
negatie	2794	99%	147	99,3%	24	100%
vraag	16	0,6%	-	-	-	-
zonder	5	0,2%	1	0,3%	-	-
overig	7	0,2%	-	-	-	-

Samenvattend: minimaliseerders hebben een monomodale distributie met negatie als veruit belangrijkste omgeving. Variatie tussen de diverse minimaliseerders heeft vooral betrekking op de omgeving *zonder/without/ohne*, die voor sommige uitdrukkingen, zoals *een woord*, ook een belangrijke omgeving vormt. Ook hier geldt dat er amper variatie tussen de drie talen is bij uitdrukkingen met dezelfde betekenis. We zagen dit bij linguïstische minimaliseerders zoals *een woord, a word* of *ein Wort*, bij temporele minimaliseerders (*een moment, een ogenblik, a moment, ein Augenblick*) en bij taboeminimaliseerders.

8. Combinaties met *kunnen*

8.1. Een groepje uitdrukkingen: *onderuit, tegenop, omheen*

Zeer veel negatief-polaire uitdrukkingen zijn combinaties met het hulpwerkwoord *kunnen*, zoals *kunnen uitstaan, kunnen velen, kwalijk kunnen nemen, nee kunnen zeggen, kunnen verdommen* etc. Minder bekend wellicht is een kleine groep van combinaties van *kunnen* met een bijwoord van richting: *onderuit kunnen, tegenop kunnen, omheen kunnen*.

- (37) a. Daar kan Jan niet onderuit.
 b. Daar kan Piet niet tegenop.
 c. Daar kan Klaas niet omheen.

Het Engelse systeem van modale hulpwerkwoorden leent zich niet (meer) voor directe combinaties met richtingbepalingen, zodat we voor een keer zullen moeten afzien van een vergelijking met het Engels. Wel bestaat deze mogelijkheid in het Duits. Met name de uitdrukking *umhin können* biedt een goede tegenhanger voor *omheen kunnen*. Voor *onderuit kunnen* en *tegenop kunnen* heb ik geen tegenhangers

in het Duits gevonden. De distributieve eigenschappen van deze uitdrukkingen zijn te vinden in Tabel 22:

Tabel 22: Distributie van *onderuit kunnen* etc.

omgeving	onderuit N=49	%	tegenop N=55	%	omheen N=177	%	umhin N=23	%
negatie	45	92%	48	87%	157	89%	20	87%
moeilijk	2	4%	1	2%	6	3%	1	4%
onmogelijk	-	-	1	2%	7	4%	-	-
bezwaarlijk	1	2%	-	-	1	0,6%	-	-
slecht	-	-	-	-	-	-	1	4%
nauwelijks	1	2%	1	2%	3	2%	1	4%
overig	-	-	2	4%	2	1%	-	-
positief	-	-	2	4%	1	0,6%	-	-

8.2. Moeilijk etc. als trigger

Opmerkelijk in bovenstaande tabel zijn de omgevingen *moeilijk*, *onmogelijk* en *bezwaarlijk*. Deze uitdrukkingen vallen normaliter onder de groep van negatieve predikaten, tenminste wanneer ze negatief-polaire uitdrukkingen mogelijk maken in hun complement:

- (38) a. Het is moeilijk om ook maar iets te doen in deze hitte.
b. Het is onmogelijk om ook maar iemand daarmee te verrassen.

In het Engels vinden we analoge voorbeelden:

- (39) a. It is difficult to do anything at all in this heat.
b. It is impossible to surprise anyone with that.

Hier gaat het echter om een heel ander gebruik, nl. als negatieve adverbiale uitdrukking:

- (40) a. Daar kan Jan moeilijk tegenop.
b. Daar kunnen ze onmogelijk onderuit.
c. Daar kunnen we bezwaarlijk omheen.

Dit gebruik kent tegenhangers in het Duits (*schwer/schlecht*) en minder gebruikelijk, althans in hedendaags taalgebruik, ook in het Engels (*ill*):

- (41) a. Man kann schwer/schlecht umhin, sich dadurch geschmeichelt zu fühlen.
 b. Jones could ill abide her constant criticisms.

Zoals van der Wouden (1995) laat zien, gedragen deze adverbia zich eenduidig als ontkennende uitdrukkingen. Zo voldoen ze aan een klassieke Klima-test (Klima 1964) voor negatie (voorbeelden enigszins vrij naar Van der Wouden), evenals bekendere negatieve uitdrukkingen als *nauwelijks* of *nooit*:

- (42) a. Jan kan moeilijk nee zeggen, en Frans ook niet.
 b. Jan kan nauwelijks nee zeggen, en Frans ook niet.
 c. Jan kan nooit nee zeggen, en Frans ook niet.

Verder blijkt dat diverse positief-polaire uitdrukkingen onverenigbaar zijn met het voorkomen van *moeilijk* in dit type context. Van der Wouden (1995: 205) geeft de volgende voorbeelden, die laten zien dat de positief-polaire uitdrukking *allerminst* niet alleen het bereik van een standaardvoorbeeld van een negatieve uitdrukking als *nooit* mijdt, maar ook het bereik van het bijwoord *moeilijk* wanneer dat optreedt in combinaties met *kunnen*.

- (43) a. *Hij kan moeilijk allerminst tevreden zijn.
 b. *Hij kan nooit allerminst tevreden zijn.
 c. Hij kan best allerminst tevreden zijn.

Hetzelfde geldt uiteraard voor *onmogelijk* en *bezwaarlijk* (de voorbeelden en bijbehorende oordelen zijn ditmaal de mijne).

- (44) a. *Hij kan toch onmogelijk allerminst tevreden zijn.
 b. *We kunnen bezwaarlijk allerminst op onze hoede zijn.

Voor verdere tests om het oordeel te schragen dat *moeilijk* een negatieve uitdrukking is, verwijs ik de lezer naar Van der Wouden (1995). Ik wijs er de lezer slechts op, dat de distributionele gegevens in Tabel 22 ook duidelijk getuigen van het negatieve karakter van *moeilijk* c.s.: immers, de drie uitdrukkingen (en hun Duitse tegenhanger) met *kunnen* treden geen van alle met enige regelmaat op in andere dan negatieve omgevingen: niet of nauwelijks in vragen, niet in conditionele zinnen, niet in comparatieven of restricties van universele of superlatieve determinatoren. In sectie 8.3.3. ga ik in op enkele bijzondere gevallen van uit-drukkingen met *kunnen* die zich niet lijken te verenigen met *moeilijk* of *slecht*.

8.3. *Kunnen uitstaan, verkroppen, velen*

8.3.1. *Typen argument*

Het Nederlands kent een grote groep van wat we zouden kunnen noemen *modale uitdrukkingen van onverdraagzaamheid*. Het betreft combinaties met *kunnen* (in ouder Nederlands ook *mogen*), modale infinitieven en een enkele maal *in staat zijn*, *bij machte zijn*. Tot de voornaamste uitdrukkingen van de groep horen:

- kunnen harden
- kunnen hebben
- kunnen lijden
- kunnen luchten of zien
- kunnen uitstaan
- kunnen velen
- kunnen verkroppen
- kunnen zetten
- te harden
- te verkroppen
- te verteren

Het gaat hier om psychologische werkwoorden met een experiencer-argument (bij de gevallen met *kunnen* is dat steeds het grammaticale onderwerp, bij de modale infinitieven is dit argument meestal impliciet, maar het kan expliciet gemaakt worden in de vorm van een bepaling met *voor*: *De stank was voor de passagiers niet meer te harden*) en een stimulus-argument (datgene wat de psychologische staat veroorzaakt, bij de gevallen met *kunnen* is dit het direct object, bij de modale infinitieven het subject). Zoals te verwachten bij een dergelijke groep van ruwweg gelijkwaardige uitdrukkingen, heeft zich een zekere mate van specialisatie voorgedaan. Sommige uitdrukkingen nemen bij voorkeur een [+human] stimulus, andere een [-human] stimulus, en nog weer andere nemen beide typen van argument:

- (45) a. Ik kon de stank niet harden.
 b. *Ik kon Piet niet harden.
- (46) a. *Ik kon de stank niet luchten of zien.
 b. Ik kon Piet niet luchten of zien.

- (47) a. Ik kon de stank niet uitstaan.
 b. Ik kon Piet niet uitstaan.

Een klein corpusonderzoek laat zien dat de situatie nog aanmerkelijk complexer ligt als hierboven geschetst. Niet alleen lijkt het onderscheid [\pm human] een rol te spelen, of eventueel [\pm animate], maar ook het onderscheid CP versus DP complement, en dat tussen expletieve en niet-expletieve objecten.

Expletieve objecten treden vooral op bij *kunnen harden*: *Ze konden het niet meer harden in de caravan*. Het gaat hier om het type object dat men ook aantreft bij *het kunnen uithouden*, *het warm hebben*, *het druk hebben*, *het te kwaad hebben met*, etc. Daarnaast is er een gebruik van *het* dat als niet-expletief, want referentieel, kan worden bestempeld: *Ze ging vreemd en haar vriend kon het niet meer verkroppen*. Hier kan *het* vervangen worden door *dat*, en vormt het een pro-vorm voor deelzinnen: i.p.v. *het* hadden we ook *dat ze vreemd ging* kunnen gebruiken. Het valt dan ook te verwachten dat dit laatste type object vooral optreedt bij werkwoorden die een CP-argument krijgen.

In de volgende tabel (Tabel 23) worden de resultaten van het corpusonderzoek getoond. Merk op dat de classificatie van de objecten zo moet worden gelezen dat elk object bij de meest specifieke ondersoort is ondergebracht. Dus een expletief object is gerangschikt onder *expletief het*, en niet onder [-animate], hoewel het per definitie ook [-animate] is. Bij *dat*-zinnen die worden aangekondigd door *het* is als categorie CP gekozen. Bij *kunnen velen* zijn de positief-polaire uitdrukking *een stootje kunnen velen* en de idiomatische groep *het daglicht kunnen velen* niet opgenomen.

Tabel 23: Typen object bij *kunnen uitstaan* etc.

type object	harden N=18	hebben N=25	luchten of zien N=80	uitstaan N=175	velen N=182	verkroppen N=207
expl <i>het</i>	16	-	-	-	-	-
het/dat/dit	-	6	-	25	20	54
-animate	1	-	3	20	105	32
+animate	-	-	77	102	9	-
CP	1	15	-	16	41	109
nominalisatie	-	4	-	12	7	12

Uit de tabel blijkt een verregaande mate van onderlinge differentiatie tussen de diverse uitdrukkingen.

8.3.2. Distributie over polaire omgevingen

In Tabel 24 wordt de distributie van de groep van negatief-polaire uitdrukkingen van onverdraagzaamheid over de verschillende licentiërende omgevingen (althans de voornaamste) getoond:

Tabel 24: Distributie van *kunnen uitstaan* etc.

neg context↓	harden N=18	hebben N=25	luchten of zien N=80	uitstaan N=175	velen N=182	verkroppen N=207
negatie	83%	96%	100%	92%	82%	82%
moeilijk/slecht	-	4%	-	-	2%	15%
nauwelijks	6%	-	-	1%	1%	0,5%
vraag	-	-	-	2%	1%	0,5%
weinig/minder	-	-	-	4%	2%	-
overig neg	-	-	-	1%	2%	1%
positief	11%	-	-	1%	12%	-

De verschillen tussen de uitdrukkingen in Tabel 24 zijn duidelijk minder groot en significant dan die in Tabel 23. Toch vallen een paar zaken op, zoals het hoge percentage voor de categorie *moeilijk/slecht* bij *kunnen verkroppen*. Dit kan haast niet liggen aan een statistische uitschieter, want de percentages zijn gebaseerd op een relatief groot aantal voorkomens.

Ook opvallend zijn de hoge percentages positieve voorkomens bij *kunnen harden* en *kunnen velen*. Over dit laatste punt kan ik niet zoveel zeggen, behalve dan dat het wellicht wijst op een geringe mate van grammaticalisatie als polaire uitdrukking (cf. Hoeksema 1994 voor enige discussie). Veel van de positieve voorkomens betreffen overigens combinaties met *best* of *wel*, uitdrukkingen waarvan ik elders al heb betoogd dat ze vaak kenmerkend zijn voor positieve voorkomens van negatief-polaire uitdrukkingen (zie met name Hoeksema 1998).

8.3.3. Moeilijk/slecht bij uitdrukkingen met kunnen

Om iets meer over de eerdergenoemde kwestie te kunnen zeggen, leek het me een goed idee om eens wat breder te kijken naar uitdrukkingen met *kunnen* in verband met het optreden van de triggers *moeilijk* en *slecht*. In Tabel 25 heb ik daartoe een aantal uitdrukkingen uit mijn materiaal die beginnen met *kunnen* bijeen gezet, samen met hun algemene frequentie en het aantal voorkomens in combinatie met *moeilijk* of *slecht*. (De lijst met combinaties in Tabel 25 is overigens niet compleet. Enkele laagfrequente combinaties zijn buiten beschouwing gelaten, en ook uitdrukkingen die behalve werkwoorden niet-verbaal materiaal bevatten, zoals *de slaap kunnen vatten*, of *nee kunnen zeggen*, zijn gemakshalve weggelaten.)

Tabel 25: *moelijk/slecht* bij werkwoordelijke uitdrukkingen met *kunnen*

werkwoord	N	m/s	werkwoord	N	m/s
aandoen	2	-	luchten of zien	80	-
aanhoren	4	-	maken	103	1
aanslepen	12	-	missen	25	-
aanvangen	6	-	nalaten	44	-
aanzien	53	-	nazeggen	39	-
aarden	73	5	onderdrukken	40	-
achterblijven	14	2	ontkennen	73	4
afblijven van	2	-	ontveinzen	81	3
bedwingen	61	1	ontzeggen	85	-
beginnen aan/met/tegen	36	1	opbrengen	91	1
behappen	6	-	overtuigen	12	-
beheersen	1	-	plaatsen	15	1
bekoren	52	-	pruimen	3	-
beteugelen	4	-	rijmen	11	1
betrappen op	43	-	schelen	770	-
bevatten	43	-	slapen (van)	35	-
bevroeden	12	-	stilzitten	3	-
bijbenen	166	3	thuisbrengen	106	1
bijhouden	84	2	tippen aan	288	-
bijslaffen	9	-	treuren om	7	-
boeien	19	-	uitblijven	76	1
bolwerken	50	-	uitbrengen	132	-
bommen	43	-	uitrichten	85	-
deren	14	-	uitstaan	175	-
gebeteren	15	-	velen	182	2
geloven	100	7	verdommen	68	-
harden	18	-	verdragen	34	-
hebben	25	1	verhelen	19	-
helpen	158	-	verhullen	26	-
heugen	9	-	verkroppen	207	31
imponeren	12	-	vermurwen	25	-
inbrengen tegen	7	-	verrotten	9	-
instaan voor	22	-	wachten	38	-
kwelijk nemen	52	2	zetten	28	-
laten	8	-	zien	23	-
luchten	29	-	zitten met	12	-

In Tabel 25 vallen een paar zaken meteen op: het aantal voorkomens van *moeilijk/slecht* bij *kunnen verkroppen* is extreem hoog, en de hoog-frequente combinatie *kunnen schelen* lijkt helemaal geen voorkomens te hebben die mogelijk worden gemaakt door de aanwezigheid van *moeilijk* of *slecht*. Dit lijkt allesbehalve toeval te zijn. Ook intuïtief zijn dergelijke combinaties niet acceptabel:

- (48) a. *Slechtzittende kleren kunnen mij moeilijk iets schelen.
 b. *Het gedrag van deze heer kan mij slecht schelen.
 c. *Vaak kon zijn aanwezigheid haar moeilijk schelen.

De verklaring voor de ongrammaticaliteit van deze zinnen lijkt niet te zijn dat *moeilijk* niet in staat is om als trigger te fungeren voor de uitdrukking *kunnen schelen*. Immers, als dat het geval zou zijn geweest, dan zouden ook de volgende zinnen ongrammaticaal dienen te zijn:

- (49) a. Ik kan moeilijk geloven dat het je ook maar iets kan schelen.
 b. Marie kan moeilijk volhouden dat het Jan wat kan schelen als Jan zelf zegt dat het hem koud laat.
 c. We kunnen moeilijk accepteren dat haar gedrag ook maar iemand iets kan schelen.

Ik meen daarom dat de ongrammaticaliteit van de zinnen in (48) niets te maken heeft met polariteit, of de polaire gevoeligheden van het item *kunnen schelen*, maar voortvloeit uit een geheel andere kwestie. Zoals Van der Wouden (1995) heeft betoogd, is *moeilijk* als negatieve uitdrukking alleen mogelijk bij sommige modale uitdrukkingen. Hiertoe behoort *kunnen*, maar niet *moeten*, *mogen*, *hoeven*:

- (50) a. Jan kan niet/moeilijk thuisblijven als hij het feestvarken is.
 b. Jan mag niet/*moeilijk thuisblijven als hij het feestvarken is.
 c. Jan moet niet/*moeilijk thuisblijven als hij het feestvarken is.
 d. Jan hoeft niet/*moeilijk thuis te blijven als hij het feestvarken is.

Verder noemt Van der Wouden als omgevingen voor *moeilijk* modale infinitieven en *zich laten* + *V*. De voorbeelden in (51) en (52) illustreren dit punt, waarbij het van belang is in het oog te houden dat *moeilijk* in deze voorbeelden niet opgevat kan worden als een bepaling van wijze, zoals in *Deze auto rijdt moeilijk*, of *Jan loopt nogal moeilijk*.

- (51) a. Jan is moeilijk bij te benen.
 b. Jan vond Marie's ontrouw moeilijk te verkroppen.

- (52) a. De vis liet zich moeilijk vangen.
b. Het vuil liet zich moeilijk verwijderen.

Als aanvulling op Van der Wouden (1995) kunnen we nu vaststellen dat niet alle voorkomens van *kunnen* compatibel zijn met negatief *moeilijk*. Misschien is dat ook niet zo verrassend, gezien de hoge mate van polysemie die dit woord laat zien.

In het geval van *kunnen schelen* ligt de conclusie in de rede dat we hier amper kunnen spreken van een idioom waarin *kunnen* zijn gewone betekenis van *in staat zijn* heeft. Vertalen we de uitdrukking in een andere taal, of parafaseren we hem in het Nederlands, dan kan het modale hulpwerkwoord heel goed onvertaald blijven. In (53b-d) zien we dan ook geen optredens van *kunnen*:

- (53) a. Het kan me niet schelen dat je moe bent.
b. I don't care you are tired.
c. Het laat me koud / is me om het even dat je moe bent.
d. Het maakt me niet uit dat je moe bent.

Nu hebben we meteen ook een verklaring voor het feit dat andere negatief-polaire uitdrukkingen met *kunnen* die equivalent zijn aan *kunnen schelen* zich evenmin laten combineren met *moeilijk*. Het gaat hier om uitdrukkingen als *kunnen bommen*, *kunnen verdommen*, *kunnen verrotten* die getuige Tabel 25 niet zijn aangetroffen met *moeilijk* en die ook naar mijn eigen indruk het gezelschap van *moeilijk* of *slecht* systematisch mijden:

- (54) a. Het kan me niet/*moeilijk bommen.
b. Zoiets kan hem niet/*moeilijk verdommen.
c. Daan's bezwaren konden haar niet/*slecht verrotten.

Als *kunnen* in al deze gevallen niet zijn basisbetekenis heeft, rijst de vraag welke betekenis het dan wel bijdraagt. Mijn suggestie is dat *kunnen* hier geheel en al betekenisloos is geworden. Vermoedelijk gaat deze verklaring ook op voor een geval als *kunnen tippen aan*, dat met 288 voorkomens, waarvan geen met *moeilijk*, ook nogal opvalt in Tabel 25. Ook hier is het aannemelijk dat de betekenis van *kunnen* is verbleekt. Immers, een zin als *Piet kan niet tippen aan zijn vader* betekent iets als *Piet moet onderdoen voor zijn vader*, maar laat zich niet vertalen of parafaseren met een tegenhanger van *kunnen*, vergelijk **Piet is niet bij machte aan zijn vader te tippen*, **Piet is niet in staat te tippen aan zijn vader*. In het Engels zou je het kunnen weergeven met bijvoorbeeld *Piet is no match for his father*.

Overigens wil ik er hier nog even op wijzen dat *moeilijk* ook compatibel is met deontisch gebruik van *kunnen*, en dus niet voorbehouden is aan *kunnen* in de zin

van *in staat zijn*. Dit laatste punt laat zich illustreren aan de hand van een zin als de volgende:

(55) We kunnen toch moeilijk thuisblijven.

Hier betekent *kunnen* zoiets als ‘horen, moeten’: we horen niet thuis te blijven, we moeten niet thuisblijven.

9. Litotesuitdrukkingen

9.1. *Onverdienstelijk, ondienstig, onaardig*

Litotes is een klassieke retorische figuur waarbij men iets indirect zegt middels een dubbele ontkenning, of een ontkenning van een negatief begrip. In plaats van te zeggen dat iemand mooi is, kan men ook zeggen dat ze niet lelijk is, of niet onaangenaam om naar te kijken. Litotes is door zijn indirectheid een vorm van understatement, en heeft als retorisch effect een zekere verzachting van de mededeling (zie vooral Horn 1989 voor een bespreking van het verschijnsel en zijn pragmatische effecten). Horn (1991) en Van der Wouden (1996, 1997) hebben er op gewezen dat een aantal gevallen van litotes dermate zijn geconventionaliseerd, dat er sprake is van negatieve polariteit. Te denken valt onder andere aan enkele adjectieven beginnend met *on-* die uitsluitend in een litotescontext optreden. Een voorbeeld van Van der Wouden is *onverdienstelijk*:

- (56) a. Piet schildert niet onverdienstelijk.
 b. Tina is een niet onverdienstelijke fonoloog.
 c. *Piet schildert onverdienstelijk.
 d. *Tina is een onverdienstelijk fonoloog.

De voorbeelden in (56) laten zien, dat *onverdienstelijk* zowel in zijn gebruik als bijwoord, als in zijn gebruik als bijvoeglijk naamwoord, de aanwezigheid van een ontkenkend element vereist.

Iets subtieler ligt de zaak bij een voorbeeld als *onaardig*:

- (57) a. Piet schildert niet onaardig.
 b. Tina is een niet onaardige fonoloog.
 c. *Piet schildert onaardig.
 d. Tina is een onaardige fonoloog.

Hier zien we dat *onaardig* de aanwezigheid van een ontkennend element vergt als het adverbiaal wordt gebruikt. Voor adjectivaal gebruik ligt de zaak enigszins anders. Weliswaar is zin (57d) acceptabel, maar de lezingen van (57b), zijn negatieve tegenhanger, zijn tweërlei, terwijl (57d) er slechts één heeft. Immers, (57b) kan zowel betekenen dat Tina een tamelijk goede fonoloog is, als dat ze een fonoloog is die niet onaardig, d.w.z. redelijk prettig in de omgang is. Daarentegen betekent (57d) uitsluitend dat Tina een fonoloog is die onaardig is, en niet dat ze een tamelijk slechte fonoloog is.

Een inmiddels alweer verouderde litotesuitdrukking is *ondienstig*. In (58) presenter ik enkele corpusvoorkomens van deze uitdrukking:

- (58) a. Ofschoon de vernieling door «schorskevers» teweeggebracht, voor de meeste leden reeds tot de lang bekende zaken behoort, zoo meent Spreker, dat het niet ondienstig kan zijn, eenige der meest karakteristieke voorbeelden «in natura» hier te laten zien.²²
- b. Alvorens de grondfiguren te leeren, is het m.i. niet ondienstig een paar eenvoudige ‘kunstjes’ goed te kennen.²³
- c. Doch wy achten niet ondienstig de Brieven, ter wederzyde over dit onderwerp afgegaan, hier in te lyven²⁴
- d. Ick hebbe niet ondienstig geagt de consideratien die U Hooged. omtrent het verbod van de commercie met Vrankrijck mij heeft gelieven te communiceren, in handen te geven van een heer van de regeringe²⁵

In een studie van het gebruik van litotes in het klassieke Latijn kwam Hoffmann (1987, 1989) tot de conclusie dat litotes voornamelijk optreedt bij zuivere ontkenning. Van der Wouden (1996) bestrijdt dit en meent dat in principe iedere neerwaarts monotone omgeving het optreden van een litotesuitdrukking als *onverdienselijk* mogelijk maakt, maar een nauwkeurige inspectie van de corpusgegevens wijst toch in eerder in de richting van Hoffmann’s conclusies, ook voor het Nederlands. In ieder geval lijkt de distributie van litotesuitdrukkingen veel beperkter, veel sterker monomodaal, dan die van klassieke polaire uitdrukkingen als *any* of *ever*. In Tabel 26 worden de corpusgegevens voor *ondienstig* en *onverdienselijk* weergegeven:

Tabel 26: Litotes I: *ondienstig* en *onverdienselijk*

omgeving	N <i>ondienstig</i>	%	N <i>onverdienselijk</i>	%
geen	-	-	8	7%
geenszins	-	-	2	2%
niet	27	100%	97	91%
totaal	27	100%	107	100%

We zien hier uitsluitend gevallen met een vorm van ontkenning als trigger van het litotesadjectief. Daar sluit goed aan bij mijn intuïties ten aanzien van deze uitdrukkingen. Zinnen waarin *onverdienstelijk* optreedt zonder negatieve trigger zijn ofwel ronduit slecht, ofwel dubieus:

- (59) a. *Indien uw zoon onverdienstelijk schildert, kan hij niet naar de kunstacademie.
 b. *Wie van hen schildert er onverdienstelijk?
 c. *De enige die onverdienstelijk schildert is Frits.
 d. *Iedereen die onverdienstelijk schildert moet oprotten!
 e. *Ik ben te trots om onverdienstelijk te schilderen.
 f. *We kunnen heel goed zonder onverdienstelijke schilders.

Zelfs de meeste n-woorden, zoals *nooit*, *nimmer*, *nergens*, *niemand* en *niets* schitteren in Tabel 26 door afwezigheid. De gevallen met *geen* hebben als opmerkelijke eigenschap dat ze steeds attributief gebruik van *onverdienstelijk* behelzen. Wat we met andere woorden wel aantreffen is een zin als (60a), maar nooit een zin als (60b) of (60c):

- (60) a. Hij is geen onverdienstelijk schilder.
 b. ??Geen schilder is onverdienstelijk.
 c. ??Geen van hen schildert onverdienstelijk.

Het ligt in de rede dit verschil toe te schrijven aan de status van *geen* in (60a). Omdat het Nederlands in het algemeen geen combinaties van *niet+indefiniët* toestaat (cf. Kraak 1966, Rullmann 1995, Hoeksema 1999b), moet gebruik worden gemaakt van *geen* voor een mededeling als (60a). Een zin als (60b) daarentegen moet worden gezien als de equivalent van *Niemand is onverdienstelijk*, een zin die al evenzeer als op zijn best marginaal acceptabel kan worden bestempeld. In dergelijke zinnen is het negatie-element te ver verwijderd van het litotesadjectief. Het heeft alle schijn, dat dergelijke adjectieven strenge eisen stellen aan de localiteit van hun trigger. Vergelijk hiertoe eens de volgende zinnen:

- (61) a. *Piet houdt niet van onverdienstelijke schilders.
 b. Piet houdt van een niet onverdienstelijke schilder.
 c. *Ik geloof niet dat Piet onverdienstelijk schildert.
 d. Ik geloof dat Piet niet onverdienstelijk schildert.

Hoewel in elk van de bovenstaande zinnen het negatieve bijwoord *niet* optreedt, lijken alleen (61b) en (61d) door de grammaticale beugel te kunnen. Niet toevallig zijn dit ook de enige zinnen waarin *niet* direct gecombineerd is met *onverdienstelijk*.

Hoeksema en den Ouden (2005) wezen al op het effect van localiteit bij de negatief-polaire uitdrukkingen *bijster*, *aflatend* en *noemenswaardig*. Ook die uitdrukkingen laten duidelijke verschillen zien tussen triggers van buiten de VP en triggers die deel uitmaken van de VP (of welke knoop men ook maar wenst aan te duiden als relevant lokaal domein voor de uitdrukkingen in kwestie). In het geval van *bijster* kwamen die verschillen ook naar voren uit de scores van informanten in een schriftelijke enquête. In die enquête werd onder andere gevraagd naar de acceptabiliteit van de volgende zinnen:

- 13. Geen van de leerlingen was bijster geschikt voor de taak.
- 16. Geen van de spelers was bijster voortvarend bij het dammen.
- 18. De keurmeesters waren geen van allen bijster tevreden.

Van deze drie zinnen werd 18 duidelijk als de beste gezien, terwijl 13 en 16, ondanks de aanwezigheid van hetzelfde negatieve element, als vrij matig werden beoordeeld. In zin 18 lijkt de aanwezigheid (binnen dezelfde minimale VP waarin ook *bijster* valt aan te treffen) van het negatieve element in de drijvende kwantor *geen van allen* cruciaal. Het komt mij voor dat we vergelijkbare verschillen kunnen waarnemen bij *onverdienstelijk*, vgl.:

- (62) a. ??Geen van de leerlingen schilderde onverdienstelijk.
- b. ??Geen van de leerlingen zijn onverdienstelijke dammers.
- c. De leerlingen schilderen geen van allen onverdienstelijk.

9.2. *Aflaten, moe worden, van zich af kunnen zetten, zich kunnen onttrekken aan*

9.2.1. *Vier matrixwerkwoorden met litoteseigenschappen*

Zoals Hoffmann (1987) al betoogde voor het Latijn, zijn litotesuitdrukkingen zeker niet beperkt tot adjectieven met een negatief prefix zoals *onverdienstelijk* of *ondienstig*. Ook inherent negatieve uitdrukkingen doen mee aan litotes, en wanneer ze uitsluitend of bijna uitsluitend optreden in litotesconstructies (dat wil zeggen: als het gebruik in deze constructie een conventioneel karakter heeft gekregen) ligt het in de rede om ze te beschouwen als negatief-polaire uitdrukkingen. In sectie 9.2. bespreek ik vier Nederlandse werkwoorden en werkwoordelijke uitdrukkingen met een inherent negatief karakter. Enkele Duitse tegenhangers van ons viertal worden besproken in Falkenberg (2001). Het gaat in alle vier de gevallen om uitdrukkingen die een complement inleiden, gewoonlijk een bijzin of een nominalisatie, evenals trouwens het geval is bij de Duitse tegenhangers.

De eerste van het stel is *aflaten* in de betekenis van *ophouden*, *stoppen*. Dit gebruik van het werkwoord *aflaten* is inmiddels naar mijn indruk enigszins

verouderd, hoewel het tegenwoordig deelwoord *aflatend* nog wel vrij algemeen in gebruik is. Enkele corpusvoorbeelden volgen in (63):

- (63) a. Zij liet niet af, mij aan de ooren te malen van haar kapitein.²⁶
 b. En hij laat niet af er 's morgens een adem parfum over te sproeien.²⁷
 c. Maar ondertussen liet hij niet af zijn invloed in het Zuiden te laten gelden²⁸
 e. Tot zeven keer de jaren waarin hij ons heeft gekweld voorbij zijn gegaan, zullen wij niet aflaten hem te bewaken.²⁹

De tweede uitdrukking die ik hier voor het voetlicht wil brengen is *moe worden*, en wel in zijn gebruik als matrixpredikaat bij een infinitiefcomplement. Wanneer een dergelijk complement ontbreekt, is *moe worden* uiteraard geen negatief-polaire uitdrukking.

- (64) a. Hij wordt in dit boek niet moe de maaltijden te beschrijven, die hem door Zuidafrikanen, Japanners, Siberiërs worden voorgezet.³⁰
 b. Dechamps wordt niet moede, zijn haat tegen die ellendigen te luchten.³¹
 c. De Duitsers worden niet moe hun van oorsprong Nederlandse lieveling Johannes Heesters (93) te eren.³²

Het Duits kent een eendere uitdrukking *müde werden*, vgl. de volgende voorbeelden:

- (65) a. Die Gäste wurden nicht müde, den ausgezeichneten Rotwein zu loben³³
 b. Der Priester, ein Oberschlesier, wurde nicht müde, diesen Umstand hervorzuheben.³⁴

De derde uitdrukking, *van zich af kunnen zetten*, wordt geïllustreerd in de voorbeelden in (66). Het lijdend voorwerp bij deze werkwoordelijke uitdrukking is meestal iets als *gedachte*, *indruk*, *gevoel*, kortom een gemoedstoestand.

- (66) a. Hij kon de gedachte niet van zich afzetten dat hij de juiste afslag gemist had³⁵
 b. Bovendien kan hij de gedachte niet van zich afzetten dat er aan het hof te Nantes onder de oppervlakte van hoofs vertier dingen gebeuren die het daglicht niet kunnen verdragen.³⁶
 c. Ik kan het gevoel niet van me afzetten dat die vent schuldig is.³⁷

De vierde uitdrukking, tenslotte, is *zich kunnen onttrekken aan*, een werkwoordelijke uitdrukking met wat bredere keus van lijdende voorwerpen dan het

vorige, al is veruit het meest gebruikelijk *de indruk*, waardoor er toch een duidelijke link is tussen de twee uitdrukkingen:

- (67) a. Maar ik kan me niet onttrekken aan een diepgaand gevoel van teleurstelling³⁸
 b. Bij het lezen van zijn inleiding kan men zich niet aan de indruk onttrekken, dat hij zijn gehele behandeling heeft geschreven als bevestiging achteraf van die jaartallen³⁹

Van de vier uitdrukkingen lijken de eerste twee veel op elkaar, evenals de laatste twee. De eerste twee drukken permanente actie uit via een litotesconstructie, de laatste twee behelzen een onbeheersbare aandrang.

9.2.2. Corpusgegevens

Preciese tegenhangers van *aflaten* en *moe worden* heb ik niet kunnen vinden in het Engels, maar de uitdrukking *cease to amaze* komt dicht in de buurt. Voor de vergelijking met het Duits gebruik ik de nauwverwante uitdrukking *müde werden* (+ infinitiefcomplement). Corpusgegevens betreffende deze vier uitdrukkingen zijn te vinden in Tabel 27.

Tabel 27: Distributie van *moe worden*, *aflaten*, *müde werden* en *cease to amaze*

uitdrukking	niet	%	nooit	%	overig	%
aflaten	13	93%	1	7%	-	-
moe worden	65	87%	10	13%	-	-
cease to amaze	6	25%	17	71%	1	4%
müde werden	7	88%	1	12%	-	-

Opvallend is opnieuw het sterk negatieve karakter van de omgevingen. Ditmaal is naast gewone negatie door *niet* (respectievelijk *not*, *nicht*) ook vrij veel ontkenning met de negatieve temporele kwantor *nooit* (*never*, *nie*) waar te nemen. Dit zal te maken hebben met het temporele karakter van de werkwoorden. Iemand die niet *moe* wordt iets te benadrukken, benadrukt het *steeds*, *telkens maar weer*, en iemand die niet ophoudt mij te verbazen (*cease to amaze*) verbaast me *steeds*, *telkens maar weer*. Dat temporele karakter kan extra worden onderstreept door het gebruik van *nooit*. Bij *cease to amaze* is die dubbele markering zelfs de meest gebruikelijke geworden, getuige het hoge percentage voorkomens met *never*. Het feit dat *never ceases to amaze* een litotesvorm is met de semantische waarde van *steeds*, *telkens maar zich verbazen* wordt indirect ook onderstreept door het relatief grote aantal contaminaties dat is te vinden op Internet waarin *always* de plaats inneemt van *never*:

- (68) a. Your mind always ceased to amaze me, surprising me with unexpected decisions and thoughts, constantly puzzling me.⁴⁰
- b. I chatted with my Aunt for a long time today on the phone, it always ceased to amaze me how my family prevails and continues to be positive even through the worst of things.⁴¹
- c. People come and people go all the time, and this always ceased to amaze me...⁴²

Dubbele ontkenningen zijn lastig te verwerken, worden laat geleerd, en vormen dan ook niet voor niets een bron van contaminaties. Een bekend voorbeeld van dit type is het Engelse *irregardless* (voor *regardless, irrespective*). Uiteraard betreft het hier strikt genomen fouten, en om die reden zijn zulke gevallen, die overigens een kleine minderheid vormen vergeleken met de combinaties met *never*, niet in de tabel opgenomen.

Laten we dan nu het duo *van zich af kunnen zetten* en *zich kunnen onttrekken aan* eens bekijken. De Duitse uitdrukking *sich dem Gedanken/dem Gefühl/etc. entziehen können* kan dienen als een goede tegenhanger van *de gedachte/het gevoel van zich af kunnen zetten*, dan wel van *zich aan de gedachte kunnen onttrekken*. Voor het Engels lijkt *can shake/resist the feeling (that)* geschikt voor die rol.

- (69) a. Sie fühlen es dass sie sich ihren unangenehmen Empfindungen nicht entziehen können ohne Wüste und Leere in der Seele zu haben⁴³
- b. Instant chemistry notwithstanding, Adrienne can't quite shake the feeling that there's something more to Thatch's relationship with his brilliant chef and business partner Fiona.⁴⁴
- c. Blomkvist could not resist the feeling that the old man was telling a meticulously rehearsed story⁴⁵

Tabel 28: *van zich af kunnen zetten, zich kunnen onttrekken aan, sich entziehen können, can shake the feeling*

uitdrukking	negatie	%	n-woord	%	overig	%
van zich af kunnen zetten	16	84	1	5	2	11
zich kunnen onttrekken aan	25	89	1	4	2	7
sich entziehen können	7	50	5	36	2	14
can shake the feeling	11	79	1	7	2	14

Tabel 28 lijkt bijzonder veel op Tabel 27. Opnieuw zit de overgrote meerderheid van de voorkomens in zinnen met directe negatie, via *niet/not/nicht* of via een n-woord. Binnen de categorie negatie is er wel enige variatie mogelijk. Zo lijkt hier *sich entziehen können* zich even frequent te combineren met n-woorden als met *nicht*,

iets dat we in de eerdere tabel constateerden voor *cease to amaze*.⁴⁶ Verder valt nog op te merken dat deze werkwoordelijke uitdrukkingen zich laten combineren met *moeilijk*, *schwerlich*, etc., in tegenstelling tot de eerdere groep uitdrukkingen, die geen voorkomens van het modale hulpwerkwoord *kunnen* bevatten.

9.3. Zullen/kunnen ontkennen, can deny, leugnen können

Een zuiver negatief werkwoord is *ontkennen*. Zelf fungeert het vaak als trigger van een negatief-polair element:

- (70) a. De prins ontkende/*bekende ook maar iets van de zaak te weten.⁴⁷
 b. Fred ontkende/*bekende in het minst geïnteresseerd te zijn.
 c. Ik ontken/*beken me aan welke vorm van oplichterij dan ook te hebben schuldig gemaakt.

Hetzelfde geldt voor *deny* en *leugnen*:

- (71) a. The prince denied any knowledge of the case.
 b. Fred denied being in the least interested.
 c. I deny having committed fraud in any way, shape or form.
- (72) a. Der Prinz leugnete auch nur einen roten Heller bezahlt zu haben.
 b. Fritz leugnet daran im geringsten interessiert zu sein.
 c. Das Leugnen auch nur eines Punktes des Islääm entspricht dem Leugnen des gesamten Islääm.⁴⁸

Zoals bovenstaande voorbeelden al laten zien, zijn de negatieve werkwoorden *ontkennen*, *deny*, *leugnen* zelf niet negatief-polair. Ze kunnen heel goed optreden zonder zelf door een negatief element gelicentieerd te zijn. In combinaties met enkele modale hulpwerkwoorden ontpoppen ze zich echter als polaire uitdrukkingen van het litotes-type:

- (73) a. Je kunt niet ontkennen dat je plezier hebt gehad, gisteravond.
 b. You can't deny you had fun last night.
 c. Du kannst nicht leugnen dass du Spaß gehabt hast.
 d. Niemand zal ontkennen dat het gezellig was op het feestje.

Ook een bekend liedje bevat herhaalde voorkomens van *can deny* in een litotes-constructie:

- (74) For he's a jolly good fellow, for he's a jolly good fellow

For he's a jolly good fellow, which nobody can deny
 Which nobody can deny, which nobody can deny
 For he's a jolly good fellow, for he's a jolly good fellow
 For he's a jolly good fellow, which nobody can deny

Zonder negatie doen de bovenstaande zinnen lichtelijk vreemd aan. Ongrammaticaal zijn ze niet, wat ook niet te verwachten is: immers, naast de litotesconstructie moet het ook mogelijk zijn om compositioneel een samengesteld gezegde op te bouwen zonder ontkenning. Vooral met enige toegevoegde hulpwerkwoorden lukt het nog wel iets in elkaar te zetten dat alleszins acceptabel klinkt, zoals de volgende voorbeelden laten zien:

(75) Je kunt nu wel gaan ontkennen dat je plezier hebt gehad, gisteravond, maar wie zal je geloven?

(76) Ik zou nu kunnen ontkennen dat ik plezier heb gehad, gisteravond.

Het verschil tussen *ontkennen* met, en *ontkennen* zonder modaal hulpwerkwoord blijkt ook zonneklaar uit Google-tellingen:

Tabel 29: Google-tellingen voor 6 reeksen
 (alleen echte hits, geen schattingen)

niemand kan ontkennen dat	749
hij kan ontkennen dat	6
niemand zal ontkennen dat	802
hij zal ontkennen dat	17
niemand ontkende dat	44
hij ontkende dat	543

Normaal zal het voornaamwoord *hij* een frequenter subject zijn dan *niemand*. Bij *ontkennen* zonder modaal hulpwerkwoord is dit ook duidelijk het geval. Bij *kunnen ontkennen* en *zullen ontkennen* zijn de verhoudingen echter volledig omgedraaid.

Vergelijken we de combinaties *zullen ontkennen* en *kunnen ontkennen*, dan blijkt de distributie grotendeels identiek, op één punt na:

Tabel 30: *Zullen vs kunnen ontkennen*

Environment	zullen (N=55)	%	kunnen (N=72)	%
de laatste	1	2	-	-
moeilijk	-	-	4	6
negatie	50	91	66	92
vraag	3	5	2	3
weinig	1	1	-	-

De combinatie *kunnen ontkennen* laat zich goed combineren met *moeilijk*, in tegenstelling tot *zullen ontkennen*. Ook intuïtief lijken combinaties van laatstgenoemd type uitgesloten:

(77) Je zult toch niet/*moeilijk ontkennen, dat Frankrijk een mooi land is.

Opnieuw is het opvallendste gegeven in de tabel het grote aantal zuiver negatieve voorkomens, waardoor ook deze litotesuitdrukkingen een typische monomodale distributie vertonen. Vergelijking van de Nederlandse gegevens met het Duits en het Engels levert verder ook weer een grotendeels eender distributieprofiel op, zoals tabel 31 laat zien.

Tabel 31: *ontkennen, deny, leugnen* in zwak modale contexten

Uitdrukking	negatie	%	moeilijk/ slecht	%	vraag	%	overig	%
z./k. ontkennen	116	91%	4	3	5	4%	2	1%
can deny	15	94%	-	-	1	6%	-	-
leugnen können	17	85%	2	10%	1	5%	-	-

In het Engels kan *deny* naast 'ontkennen' ook betekenen 'ontzeggen'. In dat geval is het in combinatie met *can* niet duidelijk negatief-polair van karakter, getuige onder meer de volgende zinnen, allemaal geplukt van het Internet:

- (78) a. New Afgan law: husbands can deny food to wives who don't submit to their sexual demands.
 b. A federal judge says the University of California can deny course credit to applicants from Christian high schools whose textbooks declare the Bible infallible and reject evolution.
 d. You can deny specific permissions, such as denying the write permission, or you can deny all access.

In al deze gevallen lijkt ook het hulpwerkwoord *can* een iets andere betekenis te hebben: namelijk een deontische betekenis, die aangeeft dat men toestemming heeft, dat men gerechtigd is om iets te weigeren.

9.4. Overige litotesuitdrukkingen

9.4.1. *Er gaat een dag voorbij*

De verzameling van litotesuitdrukkingen is nogal groot en niet scherp begrensd. Een vrij grote groep nauw verwante uitdrukkingen zijn die van het type *er gaat een dag voorbij dat*, als in *Er gaat geen dag voorbij dat er niet een aanslag plaatsvindt in Afghanistan*. In plaats van *dag* kan men hier ook andere temporele substantieven krijgen, zoals *uur*, *week*, *maand*, *jaar*, naast *voorbijgaan* soms ook *vergaan*, en in plaats een ontkenkende relatieve zin zijn ook constructies met *zonder* of balansschikking mogelijk:

- (79) a. Er gaat geen dag voorbij dat het niet regent.
 b. Er gaat geen dag voorbij zonder dat het regent.
 c. Er gaat geen dag voorbij of het regent wel.

Het Engels en het Duits kennen tegenhangers van de eerste twee typen constructie, maar niet van het derde omdat de balansschikkingsconstructie typisch Nederlands is. Vergelijk:

- (80) a. Not a day goes by that it does not rain.
 b. Not a day goes by without it raining.
 c. Es vergeht kein Tag, an dem es nicht regnet.
 d. Es vergeht kein Tag ohne Regen.

Tabel 32, afkomstig uit Hoeksema (te versch.) vergelijkt Nederlandse met Engelse voorkomens. Hoewel de verschillen opvallend lijken, zijn de overeenkomsten in mijn ogen wezenlijker. Uitdrukkingen als *hardly* gebruikt het Engels, meer dan het Nederlands, vaak als een zachtere vorm van ontkenning, zo ongeveer als ons *niet echt*. Wanneer er dan ook nog uitdrukkingen zijn die een sterke collocatierelatie aangaan met *hardly* c.s., dan krijgen we een tabel als Tabel 32, waarbij opnieuw opvalt hoezeer negatie domineert. Conditionele zinnen, vraagzinnen, negatieve predikaten zijn niet uitgesloten, maar worden amper aangetroffen als conditionerende omgeving.

Tabel 32: Er gaat een X voorbij / An X passes without

TRIGGER	N	%	TRIGGER		
Geen	104	90%	Barely/hardly/scarcely	22	49%
Nauwelijks	7	6%	Negation	20	44%
Zelden	4	3%	Rarely/seldom	2	4%
Weinig	1	1%	Positive	1	2%

9.4.2. Buiten kunnen, zonder kunnen

Twee andere typische litotesuitdrukkingen van het Nederlands zijn *ergens buiten kunnen* en (*ergens*) *zonder kunnen*. De eerste uitdrukking was vroeger gangbaar, en is grotendeels vervangen door de tweede. Beide uitdrukkingen komen een enkele keer voor in een positieve omgeving, maar zoeken toch bij voorkeur negatieve omgevingen op, zoals moge blijken uit de corpusgegevens in Tabel 33:

Tabel 33: *buiten kunnen, zonder kunnen*

UITDRUKKING	NEGATIE	%	MOEILIJK/ ONMOGELIJK	%	OVERIG NEG.	%	POS.	%
buiten N=49	45	92	1	2	-		3	6
zonder N=150	119	79	1	1	10	7	20	13

Enkele voorbeelden uit het corpusmateriaal:

- (81) a. Uit een radio klonk de rockmuziek waar hij geen ogenblik buiten kon.⁴⁹
 b. Daar kan een mens best buiten.⁵⁰
 c. Ze hadden een televisie, een mens kon tegenwoordig niet zonder.⁵¹
 d. Kan Pieterburen zonder de zeehondencreche?⁵²

Het object van *zonder* kan, zoals men ziet in voorbeeld (81c), achterwege blijven. Het verzwegen object heeft dan een deiktisch/definiet karakter: het verwijst in dit voorbeeld naar de televisie. Bij *buiten* is dit niet mogelijk, om mij overigens onbekende redenen:

- (82) *Een mens kan best buiten.

9.4.3. *Te vroeg juichen*

Alles waar *te* voor staat is verkeerdt, behalve *tevreden*, aldus een oud gezegde. Te vroeg juichen is dan ook geen goede zaak. De uitdrukking *te vroeg juichen* krijgt een duidelijk negatief-polair tintje zodra hij wordt gecombineerd met bepaalde modale hulpwerkwoorden zoals *moeten*, *willen*, *dienen te* en adhortatief *laten*. Ook bij voorkomens in imperatieven valt een negatief-polair karakter waar te nemen.⁵³

- (82) a. Men moet echter niet te vroeg juichen over deze ontdekking⁵⁴
 b. Maar laten ze bij de EO vooral niet te vroeg juichen⁵⁵
 c. Het zou een vorm van genoegdoening kunnen zijn, maar ik wil niet te vroeg juichen.⁵⁶
 d. Maar juich niet te vroeg.⁵⁷

Alle 21 voorkomens van deze uitdrukking in bovengenoemde modale contexten hebben als trigger *niet*.⁵⁸

Met andere modale hulpwerkwoorden of zonder modaal hulpwerkwoord is er geen sprake van negatieve polariteit:

- (83) a. We hebben helaas te vroeg gejuicht.
 b. Hij zou weleens te vroeg kunnen juichen.

Een Duitse tegenhanger van *te vroeg juichen* treffen we aan in het volgende voorbeeld:

- (84) aber sie sollten nicht zu früh ‘Hosiannah!’ rufen⁵⁹

Ook het Engels kent vergelijkbare zegswijzen, getuige bijvoorbeeld:

- (85) I anticipated only coldness and stiffness: this is not like what I have heard of the treatment of governesses; but I must not exult too soon.⁶⁰

Het negatief-polaire gedrag van *te vroeg juichen* staat niet alleen. Ook *te beroerd* maakt deel uit van een litotesidioom: *Hij was nooit te beroerd zich in te zetten voor de goede zaak*. Voor *al te* kan men eveneens verdedigen dat het een negatief-polair gebruik kent in zinnen als *Hij is niet al te slim*. Zonder negatie kan *te* een complement krijgen: *Hij was (al) te slim om onder de indruk te zijn van deze docent*. Bij litotesgebruik is een dergelijk complement uitgesloten, en verandert ook de betekenis: *Hij is niet al te slim* betekent *Hij is niet bijster slim*. De betekenis ‘niet slimmer dan een bepaald gewenst maximum’ is dan afwezig.

Onze conclusie kan dus zijn dat uitdrukkingen met *te* een typisch monomodaal distributieprofiel hebben, geconcentreerd rond negatie, dat past bij litotesuitdrukkingen in het algemeen.

10. Twee zwak-polaire uitdrukkingen: *gegeven* en *cup of tea*

Zoals eerder in dit artikel is besproken, heeft Zwarts (1981, 1986) een onderscheid ingevoerd tussen zwakke en sterke polaire uitdrukkingen. De zwakke uitdrukkingen vereisen een monotoon-dalende omgeving, de sterke een anti-additieve omgeving. Daarmee is de distributie van de sterke uitdrukkingen een echte deelverzameling van die van de zwakke uitdrukkingen. Bij zwakke polaire uitdrukkingen is de verwachting, en meestal ook de bevinding, dat sterke omgevingen als het bereik van *niet*, *geen*, *niets* etc. frequenter zijn dan zwakke als ontkende universele kwantoren als *niet alle*, *niet iedere* of zwak-negatieve kwantoren als *weinig* of *zelden*. De reden is een simpele: omgevingen van het eerste type zijn gebruikelijker dan omgevingen van de tweede soort. De vele tabellen die we tot dusver hebben laten zien bevestigen dit keer op keer.

Het is dan ook niet van ieder belang ontbloeit dat we in een enkel geval een ander patroon waarnemen, waarin de zwakke omgevingen, ondanks hun grotere zeldzaamheid in het algemeen, niettemin prominenter aanwezig zijn dan de sterke omgevingen. Een uitdrukking waarbij een dergelijk patroon duidelijk kan worden geconstateerd is het deelwoord *gegeven* dat een bijzonder gebruik kent waarin het negatief-polair is. De volgende voorbeelden kunnen dienen als illustratie van dit gebruik:

- (86) a. Maar het was hem niet gegeven dien vrede te verkrijgen dan tegelijk met den ondergang der monarchie.⁶¹
- b. Het is niemand gegeven te voorspellen, in hoeverre de mensheid langs deze weg tot volledige klaarheid omtrent de historische wetmatigheid komt⁶²
- c. Maar een puntje pakken bij FC Utrecht is maar weinig clubs gegeven⁶³
- d. Dat is alleen de beste regisseurs gegeven.⁶⁴
- e. Het is niet iedere vrouw gegeven om, midden in de nacht wakker gemaakt, rechtop in bed zittend, lakens tot aan de hals opgetrokken, haar in de war en ogen vol slaap, er dan nog net zo aantrekkelijk uit te zien alsof ze klaar was om naar een bal te gaan.⁶⁵

De distributie van deze uitdrukking over de diverse omgevingen is te vinden in Tabel 34:

Tabel 34: Omgeving van *gegeven* (zijn) N=113

TRIGGER	N	%
conditionele zin	6	5
negatie	25	22
niet + universele kwantor	41	36
niet veel	2	2
weinig	30	27
restrictief bijwoord	5	4
vraag	1	1
zelden	1	1
positief	2	2

Een praktisch probleem dat zich voordoet bij de classificatie is dat voorkomens met *weinig* vaak vergezeld gaan van een restrictief bijwoord als *slechts* of *maar* (zie bijvoorbeeld zin (86c) hierboven). Omdat zowel *weinig* als het restrictieve bijwoord in staat is een optreden van *gegeven* uit te lokken, is het lastig om in dergelijke gevallen uitsluitel te geven.

Het bereik van *weinig*, *niet veel* en *niet elke*, *niet iedere*, *niet alle* etc. behoort tot de categorie van monotoon-dalende maar niet anti-additieve omgevingen (Zwarts 1981, 1986), zoals we in sectie 3.5. reeds zagen. Tezamen zijn deze zwakke omgevingen goed voor 70% van alle voorkomens van *gegeven*. Wat verklaart deze eigenaardige distributie?

De kern van het antwoord zit hem in de betekenis van *gegeven*. Net als bij een gerelateerd woord als *gave* gaat het hier om eigenschappen die enigszins zeldzaam zijn. Kunnen eten met mes en vork noemen we over het algemeen niet een *gave*, maar kunnen buikspreekken of pianospelen op het niveau van een concertpianist wel. Bij *gegeven* zien we twee gebruiksmogelijkheden:

- (87) a. aangeven dat iemand een bepaalde eigenschap niet heeft:
Het was hem niet gegeven zijn ouders levend terug te zien
- b. aangeven dat een eigenschap niet algemeen is:
Het is niet iedereen gegeven om een meesterwerk te componeren
Het is slechts weinigen gegeven het Kanaal zwemmend over te steken

Laten we gebruiksmogelijkheid (a) gebruik op individueel niveau noemen en (b) generisch gebruik. Beide zijn nauw verwant. Immers, als iemand een bepaalde eigenschap niet heeft, impliceert dit dat de eigenschap in kwestie niet algemeen is, en omgekeerd, als een eigenschap niet algemeen is, moet er iemand zijn voor wie die eigenschap niet opgaat. Verder dient nog te worden opgemerkt dat het doorgaans, net als bij *gave* overigens, positieve eigenschappen betreft. Ongewoon

slecht kunnen schaken, of amper kunnen praten noemen we geen gave, en op een vergelijkbare manier lijken zinnen als de volgende een tikje vreemd:

- (88) a. #Het is niet iedereen gegeven in zijn broek te poepen.
 b. #Het is slechts weinigen gegeven te mompelen.
 c. #Het was me niet gegeven aardappelen te schillen.

De predikaten die deze zinnen een ongebruikelijk aanzien geven zijn ofwel normaal gesproken negatief van karakter, ofwel neutraal (aardappelen schillen) en heel gewoontjes.

Terugkerend naar de kwestie van de distributie: als we aannemen dat er inderdaad sprake is van een tweeledig gebruik, en we verder aannemen dat het generisch gebruik, om welke reden dan ook, frequenter is bij *gegeven* dan het gebruik op individueel niveau, dan is de distributie in Tabel 34 grotendeels verklaard. Gebruik met *niet* of in conditionele zinnen is steeds op individueel niveau, gebruik met *weinig*, *niet alle* etc. is telkens generisch.

Maar daarmee is nog niet alles gezegd. Een ander aspect, waar ik al eens eerder op gewezen heb (Hoeksema 1996), is het retorische karakter van combinaties als *niet iedereen*, *niet alle N*. Ze worden vaak gebruikt als understatement. Dat retorische karakter ontbreekt bij *weinig*, *zelden*. Uitdrukkingen die zich grotendeels specialiseren voor understatements zullen dan ook naar verwachting vooral met ontkende universele kwantoren optreden. In Hoeksema (1996) wees ik in dit verband op de distributie van *rozengeur en maneschijn*, een uitdrukking die vooral voorkomt met ontkende universele kwantoren (vgl. Van der Wouden 1994). Zo dadelijk zal ik een Engelse uitdrukking bespreken die ook een zekere affiniteit met dit type omgeving vertoont.

De Duitse uitdrukking *gegeben sein* wordt geheel analoog aan *gegeven* gebruikt, maar het aantal voorkomens in mijn materiaal is te gering om de gegevens in een tabel op te slaan. Het Engels kent bij mijn weten geen preciese tegenhanger van *gegeven*. Wel is er een uitdrukking die een nogal sterke voorkeur voor zwakke contexten laat zien: *cup of tea*. Enkele voorbeelden van deze uitdrukking zijn:

- (89) a. Number theory is not his cup of tea.
 b. Number theory is not everyone's cup of tea.
 c. Nor is linear algebra most people's cup of tea.

Tabel 35 geeft een overzicht van de distributie van deze uitdrukking in mijn materiaal.

Tabel 35: *Cup of tea* N=98

omgeving	N	%
conditionele zin	1	1
few	1	1
hardly	1	1
negation	44	45
negated universal	42	43
not many	1	1
predicate	1	1
question	1	1
positive	6	6

Opvallend bij deze uitdrukking is het hoge percentage ontkende universele kwantoren (telkens gebruikt als possessieve bepaling bij de uitdrukking). Het percentage gevallen dat mogelijk is gemaakt door de aanwezigheid van *few* of *little* (1%) is echter beduidend lager dan dat voor *gegeven* (27%). Dat suggereert dat bij generisch gebruik de retorische functie altijd understatement is. Bij individueel gebruik is understatement lang niet altijd evident, maar soms ook wel. Zo treden verzwakkende adverbia vrij regelmatig op: *not really my cup of tea, not exactly your cup of tea* (respectievelijk 4 en 3 keer op een totaal van 45).

11. Zichzelf respecterend, self-respecting, worth his salt, in his right mind

In Hoeksema (2008) heb ik gewezen op een groep van attributieve bepalingen met een negatief-polair karakter, die dienen om een zelfstandig naamwoord met een te brede verwijzing in te perken tot een vaag-gedefinieerde deelverzameling. Daarbij is de letterlijke betekenis van de uitdrukking nauwelijks nog van belang. Neem bijvoorbeeld het volgende voorbeeld:

- (90) Het probleem is dat geen enkel zichzelf respecterend handboek over arbeidspsychologie een hoofdstuk over managementscompetenties zou opnemen.⁶⁶

Hoe een handboek zichzelf zou moeten respecteren, is natuurlijk een groot raadsel. We zullen (90) wel moeten lezen als “elk handboek dat wat voorstelt”, of “elk fatsoenlijk handboek”. Het wemelt in mijn materiaal van zichzelf respecterende steden, universiteiten, bedrijven, etc.

De distributie van deze uitdrukkingen is telkens heel duidelijk negatief-polair, zij het met enkele opvallende accenten.

Tabel 36: *zichzelf respecterend* (N=101)
en self-respecting (N=41)

	NL	%	ENG	%
conditionele zin	-	-	1	2
negatie	10	10	17	41
universeel	83	82	20	49
vraag	5	5	2	5
positief	3	3	1	2

In beide gevallen vormen restricties van universele en negatief-universele (*geen, no*) kwantoren de hoofdmoot. Opvallend is daarbij dat in het Nederlands een veel groter deel van de distributie voor rekening van universele kwantoren komt. Wat van dit opmerkelijke verschil de oorzaak is, is mij niet geheel duidelijk. Bij de positieve voorkomens valt op dat het meestal gaat om restricties van kwantoren zoals *de meeste, vele, menige*, vgl.:

- (91) Nu hebben veel zichzelf respecterende papagaaienhouders zo'n vogel in hun kooi.⁶⁷
- (92) De Novib-kalender hangt in menig zichzelf respecterend gezin aan de wand.⁶⁸

Het betreft in beide talen echter maar een klein deel van de voorkomens. In het geval van *worth his salt* zien we eveneens een sterke voorkeur voor gebruik als bijvoegelijke bepaling, zij het minder uitgesproken dan het geval is bij *zichzelf respecterend* of *self-respecting*, uitdrukkingen die uitsluitend een dergelijk gebruik kennen. Niettemin lijkt de distributie van deze uitdrukking nogal op die van *zichzelf respecterend* – *self-respecting*, en dan vooral op de eerste van dit tweetal, zoals een vergelijking van Tabel 36 en Tabel 37 laat zien. Opnieuw is er een concentratie bij universele kwantoren en negatie waar te nemen, waarbij de universele kwantoren het leeuwendeel van de gevallen voor hun rekening nemen.

Tabel 37: *worth his salt* (N=45)

omgeving	N	%
conditionele bijzin	2	5
negatie	11	24
restrictie universele kwantor	30	67
restrictie wh-vraagwoord	1	2
positief ⁶⁹	1	2

Enkele corpusvoorbeelden zijn:

- (93) a. [A]ny researcher worth his salt could easily verify that.⁷⁰
 b. No woman worth her salt is going to put up with the arrogance and conceit of these men.⁷¹

Als laatste geval noem ik *in his right mind*, met de varianten *in her right mind*, *in their right mind* (varianten voor de 1^e en 2^e persoon komen niet voor, evenals niet-gebonden versies van *his*, *her*, *their*: **Nobody in my right mind would go to the University of North-Eastern Texas. *Neither would anybody in your right mind. *Jack_i said that nobody in his_i right mind would go there.*) Meestal vormt de uitdrukking een attributieve restrictieve bepaling, maar gebruik als predikaatnomen komt ook voor:

- (94) a. My dear child, he is not in his right mind.⁷²
 b. Nobody in their right mind would try to connect the world of neurons with the world of printed circuits.⁷³
 c. Who in their right mind moves in after one day?⁷⁴
 d. What woman in her right mind is going to tell a strange man on her doorstep that she lives alone, even if she does?⁷⁵

Tabel 38: *in his right mind* (N=46)

omgeving	N	%
as if	1	2
conditionele bijzin	2	4
negatie	21	46
vraagzin	19	41
restrictie universele kwantor	3	7

Opvallend in deze tabel is vooral de prominente positie van vraagzinnen, terwijl restricties van universele kwantoren een veel minder belangrijke rol spelen. Het lijkt er sterk op dat *self-respecting*, *worth his salt* and *in his right mind* weliswaar dezelfde triggers kennen, maar zich binnen die gemeenschappelijke verzameling van omgevingen verder hebben gedifferentieerd. De aanzienlijke verschillen tussen *zichzelf respecterend* en *self-respecting* kunnen dan mogelijk worden toegeschreven aan een grotere mate van concurrentie in het Engels, waar we een drietal vrij gangbare uitdrukkingen hebben aangetroffen die elk een deel van de koek voor zich opeisen, terwijl er in het Nederlands, voorzover ik dat heb kunnen nagaan, niet van een vergelijkbare concurrentie en specialisatie sprake is.

12. *Überhaupt* en *at all*

Uitdrukkingen als *überhaupt* en *at all* hebben een ietwat omstreden status als negatief-polaire uitdrukkingen. In mijn ogen zijn beide uitdrukkingen negatief-polair, maar in het geval van *überhaupt* is dit betwijfeld door de Hoop (1988), contra Seuren (1975) en Hoeksema (1986b), en in het geval van *at all* door Van Dongen (1918), en in diens voetspoor door Horn (1989).

Laten we dus eerst maar eens kijken of we wel echt met negatief-polaire uitdrukkingen te maken hebben. De Hoop (1988: 122) wijst erop dat paren als het volgende er eerder op wijzen dat we te maken hebben met een positief-polaire uitdrukking:

- (95) a. Dat is *überhaupt* het slechtste voorbeeld dat je kunt bedenken.
 b. *Dat is niet *überhaupt* het slechtste voorbeeld dat je kunt bedenken.

Inderdaad is dit een ijzersterk argument als we tenminste aannemen dat er maar één gebruik is van *überhaupt*, maar daar wringt hem nou net de schoen. Van Dale's Groot Woordenboek Duits-Nederlands (Cox 2002) geeft voor het Duits een vijftal betekenissen:

- (96) *überhaupt* volgens Van Dale
1. eigenlijk (wel): Er ist *überhaupt* wenig zu hause
 2. over het algemeen: Er hat sich *überhaupt* angestrengt
 3. enigszins, ook maar, zelfs maar: alle *überhaupt* mögliche Fälle = alle ook maar enigszins mogelijke gevallen
 4. vooral: *überhaupt* im Alter = vooral als je ouder wordt
 5. hoegenaamd: *überhaupt* nicht = hoegenaamd niet, in het geheel niet

Van deze betekenissen kent het Nederlands betekenis 4 niet. Betekenissen 3 en 5 daarentegen zijn goede kandidaten voor de status van negatief-polair element. Betekenissen 1-2 lijken vooral te horen bij het gebruik van *überhaupt* als oordeelspartikel. Van oordeelspartikels is bekend dat ze vaak positief-polair zijn (Nilsen 2003), vgl.:

- (97) a. Dat is nou vervelend.
 b. *Dat is niet nou vervelend.
 c. Fred is eigenlijk heel aardig.
 d. *Fred is niet eigenlijk heel aardig.

Uiteraard zijn de gesterde zinnen eenvoudig te verbeteren door de positie van de negatie te veranderen:

- (98) a. Dat is nou niet vervelend.
b. Fred is eigenlijk niet heel aardig.

Dit pleit echter niet tegen de positief-polaire status van *nou* en *eigenlijk*, maar is juist een bekende eigenschap van positief-polaire uitdrukkingen als *some*, *already*, etc. De voorbeelden van de Hoop (1988) horen eenduidig tot de betekenissen 1-2, en het is weinig verrassend dat *überhaupt* in zijn betekenis ‘eigenlijk’ dezelfde positieve polariteit laat zien als *eigenlijk*.⁷⁶

Kijken we nu naar het gebruik van *überhaupt* in zijn betekenis van *ook maar*, dan vinden we duidelijke aanwijzingen voor negatief-polaire status:

- (99) a. Er was niemand die überhaupt iets interessant vond.
b. *Er was iemand die überhaupt iets interessant vond.

Precies andersom dan in de voorbeelden in (95) is nu de negatieve zin goed, en de positieve zin fout.

Dit alles neemt niet weg dat het negatief-polaire karakter van *überhaupt* vaak nogal mysterieus blijft. Ook zeer zwakke omgevingen laten soms *überhaupt* toe, zoals predikaten als *blij*:

- (100) a. Ik ben blij dat ze überhaupt gekomen is.
b. *Ik ben bang dat ze überhaupt gekomen is.
c. *Ik ben er zat van dat ze überhaupt gekomen is.

We zien hier een interessante parallel met *at all*:

- (101) a. I am glad she came at all.
b. *I am afraid she came at all.
c. *I am tired of her coming at all.

Over dit *at all* weet Van Dongen (1918) al te melden dat het ten onrechte als negatief-polaire uitdrukking is aangemerkt in Murray's *New English Dictionary* (Murray 1888-1928). Deels is Van Dongen's kritiek gebaseerd op onkunde, omdat hij voorkomens in het complement van negatieve werkwoorden als *cease* of in de restrictie van universele kwantoren als tegenvoorbeelden beschouwde. Hij weet ook een voorbeeld met *glad* op te duikelen, en wijst tenslotte nog op een heel interessant type voorbeeld:

- (102) So the Second Empire Masquerade was planned and debated a long time before it actually happened. That it happened at all was due to the death of Maurice's great-aunt.

Het is inderdaad heel moeilijk om een negatief element aan te wijzen in dit voorbeeld. En de parallel met *überhaupt* zet zich door. Dat blijkt heel duidelijk als we voorbeeld (103) vertalen naar het Nederlands:

- (103) Dus de Second Empire Masquerade werd lang voor hij plaatsvond al gepland en bediscussieerd. Dat hij *überhaupt* plaatsvond valt toe te schrijven aan de dood van de oudtante van Maurice.

Laten we eens veronderstellen dat Van Dongen en (en Horn (1989)) het bij het rechte eind hebben. Dan is *at all* geen negatief-polaire uitdrukking, en is zin (102) dus niets bijzonders. Sterker nog, we verwachten dat ook allerlei parafrases van deze zin acceptabel zijn, zoals bijvoorbeeld (104):

- (104) So the Second Empire Masquerade was planned and debated a long time before it actually happened. Due to the death of Maurice's great aunt, it happened at all.

Maar de parafrase is niet al te best. Het voorkomen van *at all* is hieraan debet, want als we dat weghalen is dit stukje tekst helemaal in orde.

De voorkomens van *at all* en *überhaupt* onder *glad* en *blij* induceren wat Kadmon en Landman (1993) noemen een *settle-for-less*-lezing, die een duidelijk scalair karakter heeft. Kadmon en Landman illustreren hun betoog onder andere met het volgende voorbeeld:

- (105) A: But these tickets are terrible!
B: Be glad we got ANY tickets!

Aan de uiting van B kunnen we gemakkelijk *at all* toevoegen. In het Nederlands ligt een vertaling met *überhaupt* voor de hand:

- (106) A: Maar dit zijn kaartjes van niks!
B: Wees blij dat we *überhaupt* kaartjes hebben.

In plaats van *überhaupt* is het ook mogelijk om een vergelijkbare *settle-for-less*-lezing te krijgen door het benadrukken van het werkwoord, iets wat zonder deze speciale interpretatie niet bepaald gebruikelijk is:

- (107) B: Wees blij dat we kaartjes **HEBBEN**.

Gegeven de situatie, en het alternatief (helemaal geen kaartjes) dienen we blij te zijn met iets waar we anders nooit mee in onze sas zouden zijn: beroerde kaartjes.

Überhaupt en *at all* geven een minimaal punt aan op een contextuele schaal van dingen die blijdschap (dienen te) veroorzaken. Zoals Kadmon en Landman (1993) en von Fintel (1999) opmerken voldoet *glad* niet aan de eisen van downward entailment die de theorie van Ladusaw (1979) oplegt. Zo volgt bijvoorbeeld uit de zin *I am glad John got married* niet *I am glad John got married to a horrible woman*.

Negatief-polaire uitdrukkingen die mogelijk zijn in het complement van *glad/blij* zijn er overigens niet zo veel. *Any*, *at all*, *überhaupt* zijn de voornaamste voorbeelden in het Engels en Nederlands. Verwante werkwoorden, zoals *want/willen*, door Kadmon en Landman (1993) en von Fintel (1999) besproken in connectie met *glad*, laten over het algemeen *at all* en *überhaupt* niet toe.⁷⁷

(108) A: But these tickets are terrible!
B: #I want us to have ANY tickets.

(109) A: Maar dit zijn kaartjes van niks!
B: #Ik wil dat we überhaupt kaartjes hebben.

Het scalaire karakter van *überhaupt* en *at all* laat zich ook illustreren aan de hand van zinnen met *laat staan/let alone*. Van deze uitdrukkingen is bekend dat ze twee alternatieven rangschikken langs een schaal (Fillmore, Kay and O'Connor 1988, Verhagen 2005, Janssen en van der Leek, te versch.). Onder een predikaat als *blij/glad* kunnen ze ook verschijnen:

(110) a. Je mag blij zijn dat we überhaupt kaartjes hebben, laat staan zulke goede!
b. Be glad he came at all, let alone in such a good mood.

In dit opzicht gedraagt *blij/glad* zich als ontkenning, en niet als bevestiging:

(111) a. We hebben geen kaartjes, laat staan zulke goede.
b. #We hebben kaartjes, laat staan zulke goede.

(112) a. We have no tickets, let alone such good ones.
b. #We have tickets, let alone such good ones.

Een andere belangrijke aanwijzing voor scalariteit bij *überhaupt* is de mogelijkheid om *al* toe te voegen aan het matrixpredikaat. Het gaat hier om een speciaal scalair, niet-temporeel gebruik van *al*:

(113) a. Ik ben al blij dat we überhaupt kaartjes hebben.
b. Het is al bijzonder dat ze überhaupt reageert.

Een lijst met matrixpredikaten van *that*-zinnen met *at all* is te vinden in (114). De cijfers geven het aantal voorkomens in mijn corpusmateriaal aan.

(114) Matrixpredikaten voor AT ALL

A RISK, 1
 AGAINST, 1
 AMAZED, 1
 AMAZING, 1
 AVOID, 2
 BE UNJUSTIFIED IN, 1
 CEASE, 3
 CHALLENGE, 2
 COOL, 1
 DANGEROUS, 1
 DAZZLING IDEA, 1
 DECLINE, 1
 DENY, 5
 DISLIKE, 1
 DOUBT, 1
 DOWN TO HIM, 1
 FAIL, 4
 GLAD, 2
 HARD, 2
 HARD PUT, 1
 HELPLESSNESS, 1
 IMPROBABLE, 1
 KEEP FROM, 1
 LUCKY, 7
 MIRACULOUS, 1
 OBLIGED, 1
 OUTSIDE (OF), 1
 RASH, 1
 REASON, 1
 RELIEVED, 2
 REMARKABLE, 1
 RISKY, 1
 SCANDALOUS, 1
 SORRY, 1
 SURPRISED, 2
 TAKE, 1
 THANKFUL FOR, 1
 TROUBLE, 1
 UNABLE, 2
 UNAWARE, 1
 UNUSUAL, 1

De lijst voor *überhaupt* ziet er als volgt uit:

(115) Matrixpredikaten voor *überhaupt*

BELACHELIJK, 1
 BELANGRIJKER, 1
 BIJZONDER, 1
 BLIJ, 3
 BOFFEN, 1
 DE KANS .. KLEINER, 1
 EEN WONDER, 1
 GELUK HEBBEN, 1
 GEWELDIG, 1
 HEEL WAT, 1
 MEEVALLEN, 1
 MIRAKEL, 2
 ONMOGELIJK, 1
 PRIVILEGE, 1
 RAZEND, 1
 SCHULD, 1
 VERBAASD, 1
 VERBAZINGWEKKEND, 1
 VOORKOMEN, 2
 VREEMD, 1
 VRESELIJK, 1
 WONDER, 2

De lijst voor Duits *überhaupt* is:

(116) Matrixpredikaten voor *überhaupt* (Duits)

BEREUEEN, 1
 FROH, 1
 NETT, 1
 SICH HÜTEN, 1
 VERDANKEN, 1
 WAHNSINNIG, 1
 WEIGERN, 1
 WUNDER, 1

Hoewel ik een veel grotere verzameling van voorkomens van Nederlandse negatief-polaire uitdrukkingen heb dan van Engelse, doet zich het omgekeerde voor bij *at all* en *überhaupt*. *At all* komt veel vaker voor dan *überhaupt*, zelfs als we ons beperken tot voorkomens in complementen van negatieve predikaten. Ik denk dat dit te maken

heeft met een collocatie-effect: *at all* lift vaak mee met een voorkomen van *any*. Uit de studie van ‘parasitic licensing’ (cf. Horn 2001, Den Dikken 2002, 2006, Hoeksema 2007b) is duidelijk gebleken dat de distributie van een negatief-polaire uitdrukking beïnvloed wordt door de aanwezigheid van andere polaire uitdrukkingen in dezelfde context. Om een voorbeeld te geven, de volgende zin lijkt niet goed mogelijk zonder *any*:⁷⁸

- (117) a. Governor Villanueva denied any involvement at all.⁷⁹
 b. ?*Governor Villanueva denied involvement at all.

Het is bekend dat *any* mogelijk is in nominale objecten bij negatieve transitieve werkwoorden (Hoeksema en Klein 1995, contra Progovac 1988, 1994, Hoekstra 1991), in tegenstelling tot diverse andere polaire uitdrukkingen. Vermoedelijk hoort *at all* bij die latere groep. Bij een zinscomplement is een voorkomen van *any* namelijk niet nodig:

- (118) a. Governor Villanuava denied he was at all involved.
 b. Governor Villanueva denied being at all involved.

Of de eventuele aanwezigheid van *any* alle verschillen met *überhaupt* kan verklaren, kan ik niet met zekerheid zeggen. Laat ik volstaan met de afrondende opmerking dat positieve predikaten als *glad, lucky, blij, meevallen, froh* etc. slechts bij zeer weinig polaire uitdrukkingen optreden in een faciliterende capaciteit. Bij een uitdrukking als *ook maar iets* vinden we wel triggerpredikaten als *onmogelijk, onwaarschijnlijk, weigeren, beletten, verbieden, ontkennen, loochenen* etc., maar niet *blij, meevallen, geluk hebben*.

13. Conclusies

In dit artikel heb ik de distributionele eigenschappen van een aantal Nederlandse negatief-polaire uitdrukkingen onder de loep genomen, en waar mogelijk vergeleken met die van Engelse en Duitse tegenhangers. Omdat het onmogelijk was om alle uitdrukkingen te behandelen heb ik een keuze moeten doen. Ik heb besproken (a) de temporele uitdrukkingen *ooit, ever, je(mals)*, de modale hulpwerkwoorden *hoeven, need, brauchen*, de domeinverbreeders *ter wereld – in the world*, de predikaten *strikt nodig – strikt noodzakelijk – strictly necessary*, een aantal minimaliseerders, zoals *een woord – een bal* etc., diverse combinaties met *kunnen*, waaronder *kunnen + bijwoord* zoals *onderuit kunnen, tegenop kunnen, omheen kunnen*, en *kunnen + infinitief*-combinaties, zoals *kunnen uitstaan, kunnen zetten, kunnen verkroppen, kunnen luchten of zien*, diverse litotesuitdrukkingen als *onverdienselijk, ondienstig*,

onaardig, naast *aflaten*, *moe worden+infinitief*, *van zich kunnen afzetten* en *kunnen ontkennen*, *kunnen loochenen* en hun Engelse en Duitse tegenhangers, een tweetal zwakke polaire uitdrukkingen: *gegeven (zijn)* en *cup of tea*, de restrictieve bepalingen *zichzelf respecterend*, *self-respecting*, *worth his salt* en *in his/her/their right mind* en tenslotte *überhaupt* en *at all*.

Een belangrijke bevinding uit eerder onderzoek (Hoeksema 1998) was dat de klasse van negatief-polaire uitdrukkingen weliswaar zeer heterogeen is, maar dat uitdrukkingen met vergelijkbare betekenis een vergelijkbare distributie hebben. Deze bevinding is nog steeds correct, maar ik heb ook gevallen laten zien waar andere factoren dan betekenis alleen een rol spelen. Zo is concurrentie van andere uitdrukkingen altijd een factor om rekening mee te houden. Bij de gevonden verschillen tussen de uitdrukkingen *zichzelf respecterend* en *self-respecting* is het goed mogelijk dat concurrentie van andere attributieve bepalingen een rol speelt. Verder kan een uitdrukking diverse betekenissen/gebruiksmogelijkheden hebben, die elk corresponderen met een herkenbaar distributieprofiel.

In de literatuur wordt erg veel aandacht besteed aan uitdrukkingen met een zeer breed profiel, zoals *ever*, *any* of *at all*, terwijl er meer uitdrukkingen zijn met een smaller profiel, zoals de grote groep van litotesuitdrukkingen, die voornamelijk optreden in combinatie met negatie, en veel minder in vraagzinnen, conditionele zinnen, etc. Het bestuderen van distributieprofielen kan soms nieuw licht werpen op de semantiek van een uitdrukking. Voor *hoeven*, *brauchen*, *need* heb ik een poging gedaan om de eigenaardige distributie, waarin een bijzondere rol is weggelegd voor restrictieve bijwoorden als *alleen*, *maar*, *alleen maar* etc., in verband te brengen met de semantiek van de zinnen waarin deze hulpwerkwoorden voorkomen. De notie van ‘minimale verplichting’ heb ik naar voren geschoven om hun gedrag te beschrijven.

Ook voor het begrip van de diverse omgevingen waarin negatief-polaire uitdrukkingen optreden, kan het nuttig zijn zich te verdiepen in distributieprofielen. Ik heb dat laten zien voor *moeilijk*, dat in combinatie met *kunnen* of een modale infinitief zich gedraagt als een negatief bijwoord (van der Wouden 1995). Nauwkeurige inspectie van diverse uitdrukkingen met *kunnen* levert als resultaat op dat *moeilijk* niet altijd het voorkomen ervan mogelijk maakt. Ik heb beargumenteerd dat de betekenis van *kunnen* van belang is voor de vraag of *moeilijk* als negatief bijwoord kan dienen. Het verschil tussen (119a) en (119b) lijkt af te hangen van de interpretatie van *kunnen*:

- (119) a. Hij kan moeilijk verkroppen dat ze dood is.
 b. *Het kan hem moeilijk schelen dat ze dood is.

In (119a) heeft *kunnen* zijn kernbetekenis ‘in staat zijn’, terwijl dit werkwoord in (119b) nagenoeg betekenisloos is.

Tenslotte heb ik gewezen op negatief-polair uitdrukkingen met een zeer ongebruikelijk distributieprofiel, namelijk *gegeven* en *my cup of tea*. Het bijzondere van deze uitdrukkingen is dat ze relatief zeer veel voorkomen in combinatie met een zwakke trigger, zoals *niet iedereen/not everybody*, of *weinig*. Dergelijke triggers zijn natuurlijk bekend uit de literatuur (Ladusaw 1979, Zwarts 1981, onder anderen), maar zelden vormen ze een belangrijke groep in de distributie van een negatief-polair element. Ook bij liberale uitdrukkingen met een breed profiel, zoals *ever* of *jemals*, vormen de zwakke triggers een kleine groep, met maar enkele procenten, hooguit, van het geheel.

Distributieprofielen kunnen vele en velerlei doelen dienen. Het bekende gezegde van J.R. Firth: *You shall know a word by the company it keeps* (Firth 1957), doet ook hier opgeld. In Hoeksema (2009) heb ik betoogd dat distributieprofielen zelfs nuttig kunnen zijn bij het begrijpen van Jespersen's cyclus. Als mijn stelling in dat artikel juist is, ondergaan alleen uitdrukkingen met een smalle, op negatie gerichte, distributie een verandering van negatief-polair element naar drager van negatie. Daarmee worden distributieprofielen ook interessant voor historisch onderzoek en doen ze voorspellingen over mogelijke veranderingen in taal.

Noten

¹ Met dank aan Ton van der Wouden, die het artikel heeft gelezen en becommentarieerd. Overigens merkt hij op dat hijzelf de voorkeur zou geven aan de term *collocatieve voorkeur* boven ‘distributieprofielen.’ Het begrip *collocatie* dat een centrale rol speelt in Van der Wouden (1994, 1997) is mij echter te algemeen. Onder collocaties worden ook combinaties gerekend die in principe niets te maken hebben met het mogelijk maken van uitdrukkingen, de licentieer- oftewel triggering-relatie. Zo treedt de uitdrukking *bij de pakken neerzitten* veel op in combinatie met het hulpwerkwoord *gaan*. Deze collocatie-relatie maakt het echter nog geen negatief-polaire uitdrukking. Wel het feit dat op 98 voorkomens er 84 negatief zijn, en nog eens 9 een typische NPU-omgeving hebben, zoals een conditionele bijzin, of een bijzin ingeleid door *te*: *te stoer om bij de pakken neer te gaan zitten*.

² Meer in het bijzonder dienen we hier te denken aan de mogelijkheid, in het Engels, om constructies met *with no* te gebruiken:

- (i) Buy now, with no money down!
- (ii) I am the man with no name.

In het Nederlands en het Duits zijn dergelijke constructies over het algemeen niet mogelijk, en worden constructies met *zonder* danwel *ohne* geprefereerd:

- (iii) Koop nu, zonder aanbetaling!
- (iv) Ik ben de man zonder naam.
- (v) Kaufen Sie jetzt, ohne Anzahlung!
- (vi) Ich bin der Mann ohne Nahmen.

Alleen in kindertaal komen gevallen als *met geen jas aan* nog wel eens voor. Daarnaast wijs ik op vaste uitdrukkingen als *met geen pen te beschrijven* of *met geen mogelijkheid*, en op gevallen als *Hij sprak met geen enkele student* (duidelijk beter dan *Hij sprak met geen student*, cf. Hoeksema 2005), of *Hij sprak met geen van hen*. Ook zijn er enkele verschillen tussen Nederland en Vlaanderen op dit punt.

Een ander verschil tussen het Engels en het Nederlands/Duits betreft het gebruik van deelwoordconstructies. Met name langere tegenwoordige-deelwoordgroepen worden tegenwoordig meer en meer gemeden in de Nederlandse en Duitse schrijftaal (Heemstra 1925, Hoeksema 2003). Een zin als

- (vii) John does his job at his own pace, not exerting himself too much.

laat zich in het Nederlands dan ook het best vertalen met een *zonder*-constructie:

- (viii) Jan doet zijn werk in zijn eigen tempo, zonder zich al te zeer in te spannen.

³ Overigens kent *ever* naast zijn gebruik als negatief-polaire uitdrukking ook een gebruik als universele temporele kwantor (Israel 1998), vgl.:

- (i) The ever-growing deficit was creating ever more problems.
- (ii) I will love you for ever.

Verder kan worden opgemerkt dat *je*, naast zijn temporele gebruik, ook een kwantificatieel gebruik kent:

- (iii) Die Kinder haben je drei Bücher bekommen.

In Tabel 1 wordt dit soort van niet-polair gebruik niet weergegeven.

⁴ Daarnaast kent het Engels ook gebruik van *ever* als losse bepaling bij superlatieven (*the best teacher ever*), een gebruik dat sinds pakweg 1990 ook heel gebruikelijk is geworden in het Nederlands, met name in sportverslagen. Hoewel er nog wel eens over wordt geklaagd in de ingezonden brieven van *Onze Taal* lijkt ook deze verandering hard op weg om volledig geaccepteerd te worden. Naast superlatieven kennen ook rangtelwoorden dit gebruik als achterbepaling: *Veldhuis zwom de tweede tijd ooit*. Dergelijke zinnen laten zich altijd omschrijven met een superlatief: *Veldhuis zwom de op één na beste tijd ooit*. Is dat niet het geval, dan mag *ooit* niet als nabepaling worden gebruikt bij nominale groepen met een rangtelwoord: *Marie is zijn tweede dochter (*ooit)*.

⁵ Het betrekkelijk lage percentage *which*-vragen bij *ever* vergeleken met *welk* en *welch* kan vermoedelijk verklaard worden uit een voorkeur bij retorische vragen voor het overigens equivalente *what*: *What woman has ever been able to resist the charms of this mysterious man?* Vragen met *which* ontberen goeddeels het retorische karakter van *what*. In het Nederlands en Duits hebben *welk* en *welch* geen concurrentie te duchten van *wat* en *was*, respectievelijk. Als we de percentages voor *welk+wat* en *which+what* en *welch+was* in directe vragen optellen, krijgen we voor alle drie talen een totaal van 3%.

⁶ Ter vergelijking: de volgende tabel bevat gegevens over het gebruik van *wh*-versterkers in Engelse *wh*-vragen zoals *the hell*, *the heck*, *the fuck*, *the devil*, *the dickens* etc. (volgens Den Dikken en Giannakidou 2002 betreft het hier *polaire* uitdrukkingen). Gegevens zijn door mij verzameld, en bevatten naast veel materiaal uit kranten en Internet ook vrij veel voorkomens afkomstig uit Google Books (zie ook Hoeksema en Napoli 2008 voor verdere discussie, met name ook van het gebruik van *taboeversterkers* in diverse andere Engelse constructies).

Tabel (i): Versterkte *wh*-vragen

how much, direct	1
how, direct	76
how, indirect	14
what, direct	419
what, indirect	77
when, direct	6
where, direct	64
where, indirect	33
who, direct	91
who, indirect	11
why, direct	68
why, indirect	17
Total	877

Opmerkelijk is vooral dat *what*-vragen vele malen gebruikelijker zijn in combinatie met *wh*-versterkers dan met *ever*. En dat terwijl beide typen uitdrukkingen een versterkende rol lijken te hebben met een enigszins vergelijkbaar retorisch karakter (hoewel ze stilistisch niet gelijkwaardig zijn). De prominente aanwezigheid van *wie/wer* bij *ooit/je(mals)* (telkens

rond de 10% van alle voorkomens in vragen, en rond de 20% van voorkomens in vraagwoordvragen) vinden we niet terug in die mate bij *the hell* etc. Dit lijkt te wijzen op een collocatie-effect. Een tamelijk groot deel van alle voorkomens van *ooit/jemals* in directe *wie*-vragen komt voor in stereotiepe vragen met een mentaal werkwoord: *Wie had ooit kunnen denken/vermoeden/raden dat ...*

⁷ Bij de categorie *overig* gaat het vooral om voorkomens in het bereik van de negatieve adverbia *evenmin*, *zomin*, en in mindere mate *allerminst* en *geenszins*. Voor deze adverbia geldt niet dat ze verboden zijn direct voorafgaand aan *ooit*, zoals *niet* dat wel is, en dit verklaart waarom deze doorgaans tamelijk zeldzame bijwoorden toch nog 3% van alle negatieve voorkomens van *ooit* mogelijk maken.

⁸ Een nog zwakkere eis, nonveridicaliteit, is voorgesteld in Giannakidou (1998), maar die lijkt te zwak voor de groep *ooit*, *jemals*, *ever*. Zie echter Zwarts (1995) en Hoeksema (1999a) voor een discussie van nonveridicaliteit in verband met *ooit*, en Hoeksema (2007a) voor een discussie van nonveridicaliteit in verband met de onbepaalde determinator *enig*, en Oosterhof (2004) over *doorgaan*.

⁹ De verzameling alternatieven is contextueel bepaald. Uiteraard hoeft een zin als *Jan kijkt alleen* absoluut niet te impliceren dat Jan niet tevens ademhaalde, maar alleen dat in de kontekst relevante alternatieven niet van toepassing zijn.

¹⁰ Penka (2007: 136) merkt op dat bij *brauchen* triggering door *wenig* niet al te best is, tenzij *nur* is toegevoegd. Haar voorbeelden zijn:

- (i) ?*Die Firma braucht wenige Angestellte zu entlassen.
- (ii) Die Firma braucht nur wenige Angestellte zu entlassen.

Het is waarschijnlijk dat dit effect minder opvallend is bij andere predikaten, in zinnen als

- (iii) Sie brauchen sich wenig Sorgen zu machen.

Ook voor het Nederlands geldt dat *slechts weinig* of *maar weinig* zich gemakkelijker laten combineren met *hoeven* dan *weinig* zonder voorafgaand restrictief bijwoord. In de tabellen heb ik de combinatie *slechts weinig* altijd ondergebracht bij de categorie ‘restrictief bijwoord,’ en niet bij de categorie ‘weinig.’

¹¹ Met als opmerkelijke eigenaardigheid, dat naast *of* ook *en* gebruikt kan worden:

- (i) Je hoeft maar te kikken of er komt een ober naar je toe.
- (ii) Je hoeft maar te kikken en er komt een ober naar je toe.

In alle andere typen balansschikking is het voegwoord steeds *of* (zie de ANS, Haeseryn et al., 1554-1556, en vooral Welschen (1999) voor een vrijwel uitputtende discussie van de balansschikking).

- (iii) We waren nog niet binnen of het begon te regenen.
- (iv) *We waren nog niet binnen en het begon te regenen.

¹² Ton van der Wouden wijst mij erop, dat de scriptie van Anne van Dijk, “*Hoeven* als negatief-polaire tegenhanger van *moeten*(?)” (Van Dijk 2008) tal van subtiele collocatieverschillen tussen *hoeven* en *moeten* behandelt.

¹³ Vergelijkbare voorbeelden kunnen gemaakt worden met andere antoniemenparen:

- (i) Je hoeft niet heel mooi te kunnen zingen voor ons koor.
- (ii) *?Je hoeft niet heel lelijk te kunnen zingen voor ons koor.
- (iii) Er hoeft niet vaak afgewassen te worden.
- (iv) *Er hoeft niet zelden afgewassen te worden.

- (v) Je hoeft niet sterk te zijn voor deze baan.
 (vi) *Je hoeft niet zwak te zijn voor deze baan.
 (vii) Je hoeft niet ver te zoeken om te zien waar hij de mosterd vandaan haalt.
 (viii) *Je hoeft niet dichtbij te zoeken om te zien waar hij de mosterd vandaan haalt.

¹⁴ Voorbeelden afkomstig uit respectievelijk Simon Vestdijk, *De kellner en de levenden*, De Bezige Bij, Amsterdam, 1999 [1949], p. 171; Jeroen Brouwers, *De zondvloed*, in *De Indiëromans*, De Arbeiderspers, Amsterdam, 1992 [1988], p 746; <http://openmode.ca/feed/>; <http://forum.boypoint.de/leben-beziehung-probleme-f7/beziehung-ist-das-noetig-t280.html>, <http://www.perlentaucher.de>.

¹⁵ Voorbeelden afkomstig uit: Multatuli, *Max Havelaar* (interneteditie), 1860; Jacob van Lennep, *Klaasje Zevenster*, deel 1, 1860; I.S. Toergenjew, *Roedin*, vert. Karel van het Reve, G.A. van Oorschot, Amsterdam [1955]; Carel Peeters in *Vrij Nederland*, 6 september 2003, p 64.

¹⁶ Voor de prepositionele uitdrukking *on earth* zien we een sterk afwijkende distributie, in overeenstemming met onze algemene hypothese dat uitdrukkingen met vergelijkbare betekenissen een vergelijkbare distributie hebben, *behalve wanneer beide uitdrukkingen in dezelfde taal voorkomen*. Bij synonieme of quasi-synonieme uitdrukkingen zien we immers juist telkens weer aanzetten tot specialisatie. Dit is duidelijk het geval bij de complexe focusadverbiale groepen *ook maar* en *zelfs maar* (Rullmann en Hoeksema 1997, Hoeksema en Rullmann 2001, Rullmann 2003), maar ook bijvoorbeeld bij de Duitse temporele adverbia *je* en *jemals* (zie elders in dit artikel), bij de Engelse focusadverbia *even* en *so much as* (Hoeksema en Rullmann 2001), en bij de Engelse aspectuele adverbia *yet* en *as yet* (Hoeksema 1993). We kunnen nu *in the world* en *on earth* bij deze rijtjes toevoegen. Vergelijk hiertoe de kolommen in de volgende tabel:

omgeving	on earth N=109	in the world N=114
comparatief	2%	2%
conditionele zin	2%	1%
<i>the only</i>	-	3%
<i>hardly</i>	-	-
negatie	10%	18%
neg. predikaat	-	1%
positief	-	1%
rangtelwoord	-	-
superlatief	18%	57%
universeel	1%	7%
vraag	62%	11%
zonder	-	1%

¹⁷ Voorbeelden afkomstig uit achtereenvolgens: Jacob Haafner, *Reize in eenen palanquin*, De Werken van Jacob Haafner, dl. 3, De Walburg Pers, Zutphen, 1997 [1808], p 135; L. Penning, *Uit mijn leven*, La Rivière en Voorhoeve, Zwolle, z.j. [1927], p. 113; Michael

Boelgakow, *De meester en Margarita*, vert. Marko Fondse, De Arbeiderspers, Amsterdam, 1992 [1968], p. 23.

¹⁸ Voorbeelden afkomstig uit respectievelijk: brief van Eddy du Perron, in M. ter Braak/E. du Perron, *Briefwisseling 1930-1940*, dl IV, G.A. van Oorschot, Amsterdam, 1967, p. 373; de Troonrede van 1986; Colleen McCullough, *De kroon van gras*, Bosch en Keuning, Baarn, 1992, p. 648; Jonathan Kellerman, *Gesmoord*, Luitingh-Sijthoff, Amsterdam, 1998, p. 164; Lou de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 7, eerste helft, Martinus Nijhoff, 's Gravenhage, 1976, p. 539.

¹⁹ In tegenstelling tot de meeste miminaliseerders, komen *een ogenblik* en *een moment*, evenals hun Engelse en Duitse tegenhangers, vrij veel voor in positieve zinnen:

- (i) Jansen keek een ogenblik naar zijn schoenen.
- (ii) Een moment was het rustig, toen barstte de hel los.

Het lijkt erop, dat ze zowel een gebruik als minimizer hebben als een gebruik als diminisher (cf. Bolinger 1972 voor deze terminologie), evenals bijv. het Engelse *a bit* (in tegenstelling tot *one bit*):

- (iii) Jones waited a bit /*one bit.
- (iv) Jones was not a bit/not one bit excited.

Het gebruik als diminisher is weggelaten uit de tabel. Als test voor het onderscheid kan eventueel combineerbaarheid met *even/ook maar* gebruikt worden, dat kenmerkend is voor minimizers:

- (v) We don't have a moment to lose = We don't even have a moment to lose
- (vi) Take a look at our shoe exhibit, if you have a moment =/= ??Take a look at our shoe exhibit if you even have a moment

Een aantal hoogfrequente combinaties met de minimizer *a moment* zijn *not a moment too soon*, *there is not a moment to lose*, *we don't have a moment to lose*, en *not to doubt something for a moment*.

²⁰ Dit principe wordt aangenomen door de volgelingen van William Diver, de zgn. Columbia School of Linguistics (cf. <http://www.csling.org>). Voor een gematigder versie, zie bijv. van Marle en Koefoed (1980).

²¹ Mogelijkerwijs omdat kinderen aanvankelijk steeds voor elk begrip dat ze leren één woord gebruiken (cf. Clark 1987).

²² *Tijdschrift voor entomologie*, deel 22, 1899.

²³ W. Mulier, *Wintersport*. De Erven Loosjes, Haarlem [1893], 161.

²⁴ Anonymus, *Leven en bedrijf van den vermaarden zeeheld Cornelis Tromp*, Amsterdam, 1692, 88.

²⁵ A. Heinsius, brief d.d. 1-1-1703, in Briefwisseling van Anthonie Heinsius 1702-1720, dl. II, 1703, 1. 's Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1978.

²⁶ Jacob van Lennep, *Klaasje Zevenster*, deel 4, 's Gravenhage [etc]: Martinus Nijhoff [etc], 1860, 25.

²⁷ Herman Teirlinck, *Het gevecht met de engel*, Verzameld werk, deel 7, Manteau, Brussel, 653. [Oorspronkelijk verschenen 1952]

²⁸ Louis Paul Boon, *Het Geuzenboek*, De Arbeiderspers/Querido, Amsterdam, 1979, 521.

²⁹ J.R.R. Tolkien, *In de ban van de ring*, deel 2: *De twee torens*, vert. Max Schuchart, 12^e druk, Het Spectrum, Utrecht, 1972, 760.

-
- ³⁰ Karel van het Reve, *Geschiedenis van de Russische literatuur*, G.A. van Oorschot, Amsterdam, 1985, 255.
- ³¹ Johan Huizinga, *Herfsttij der Middeleeuwen*, 22^e druk, Contact, Amsterdam, 1997 [1^e dr 1919], 334.
- ³² Trouw, 30 september 1997, 2.
- ³³ Katrin Kastell, *Chefarzt Dr. Holl – Ich kann nicht leben ohne dich*, Bastei Verlag, s.d., 10.
- ³⁴ Günther de Bruyn, *Zwischenbilanz*, Fischer Verlag, Frankfurt, 1994, 355.
- ³⁵ J.J. Voskuil, *De dood van Maarten Koning*, G.A. van Oorschot, Amsterdam, 2000, 140.
- ³⁶ Hella S. Haasse, *Het woud der verwachting*, Querido, Amsterdam, 2004 [1949], 513.
- ³⁷ RTL-7, 15 april 2008.
- ³⁸ Jack Vance, *De kronieken van Cadwal, Tweede boek: De oude aarde*, 3^e druk, Meulenhoff, Amsterdam, 1993 [1991], 127.
- ³⁹ Kees de Graaf, Inleiding, *Flandrijs*, Wolters Noordhoff/Bouma's Boekhuis, Groningen, 1980, 47.
- ⁴⁰ www.bebo.com/Profile.jsp?MemberId=8502752278
- ⁴¹ http://reillyanne.blogspot.com/2008_11_01_archive.html
- ⁴² http://blog.360.yahoo.com/blog-pC5xPuY_bqsvkQmFy1Db54oOZg--?cq=1
- ⁴³ J.M.R. Lenz, *Über die Natur unseres Geistes*. Tekst uit 1771-1773, verschenen in M.N. Rosanow, *J.M.R. Lenz*, Leipzig, 1909.
- ⁴⁴ <http://www.fantasticfiction.co.uk/h/elin-hilderbrand/blue-bistro.htm>
- ⁴⁵ Stieg Larsson, *The girl with the dragon tattoo*, Maclehose Press, London, 2008, p 87.
- ⁴⁶ Overigens dient hierbij opgemerkt te worden dat *cease to amaze* vooral met *never* gecombineerd wordt; andere n-woorden heb ik in mijn kleine sample niet gevonden.
- ⁴⁷ Hierbij dient te worden opgemerkt, dat er vaak een onderscheid kan worden waargenomen tussen *ontkennen* als regerend werkwoord bij een complementzin en gevallen waarin *ontkennen* een DP als direct object neemt. In het laatste geval zijn negatief-polaire uitdrukkingen vaak minder acceptabel (cf. onder meer Hoeksema 1983, Zwarts 1986b, Progovac 1994), vgl.:
- (i) *De verdachte ontkende ook maar iets.
 - (ii) De verdachte ontkende ook maar iets van de zaak af te weten.
- Het onderscheid is echter niet bij alle uitdrukkingen even helder (cf. Hoeksema en Klein 1995). Zo gedraagt bijvoorbeeld *iedere betrokkenheid* zich als een negatief-polaire uitdrukking, maar is het onderscheid tussen complementzinnen en DP-objecten niet van belang:
- (iii) De burgemeester ontkende iedere betrokkenheid.
 - (iv) *De burgemeester gaf iedere betrokkenheid toe.
- ⁴⁸ www.islamicbulletin.org/german/.../die_festigung_des_muslim.pdf.
- ⁴⁹ Frans Kellendonk, *Namen en gezichten*, in *Het complete werk*, Meulenhoff, Amsterdam, blz. 562.
- ⁵⁰ Theo Thijssen, *Kees de Jongen, Verzameld werk I*, blz. 575.
- ⁵¹ Monika van Paemel, *De vermaledijde vaders*. Meulenhoff, Amsterdam, 1985, blz. 269.
- ⁵² Dagblad van het Noorden, 10 mei 2003, blz. 29.

⁵³ De verzameling van modale contexten waarin *te vroeg juichen* een negatief-polair karakter krijgt, is dezelfde als die van een andere litotesuitdrukking: *uit het oog verliezen*. Vgl. *We moeten *(niet) uit het oog verliezen dat haast geboden is. Laten we *(niet) uit het oog verliezen dat dit onze laatste kans is om het verlies ongedaan te maken.*

⁵⁴ Nieuwe Rotterdamsche Courant, 5 oktober 1929.

⁵⁵ Vrij Nederland, 18 december 2004.

⁵⁶ Sp!ts, 19 november 2007.

⁵⁷ Craig Russell, *Adelaarsbloed*. De Fontein, Baarn, 2005, blz. 143.

⁵⁸ Op Internet (<http://www.scribd.com/doc/21334047/HInT-Oktober-2009-Online-Versie>) heb ik verder nog de volgende zin aangetroffen:

(i) Men moet ervoor waken te vroeg te juichen.

Hier is geen aanwijsbaar modaal element aanwezig, maar het is bekend dat infinitiefzinnen vaak een modaal karakter hebben. Als trigger fungeert het matrixpredikaat *waken*. Overigens komt bij dit werkwoord een redundante negatie vaker voor dan niet:

(ii) We moeten ervoor waken niet te vroeg te juichen.

Zie Oosterhof en Hoeksema (2008), en voor een algemenere schets van de problematiek van 'paratactische' negatie, zie van der Wouden (1994b).

⁵⁹ Die Zeit, 6. März 2008, blz. 1.

⁶⁰ Charlotte Brontë, *Jane Eyre*, Dover, Mineola, 2002, 91-92.

⁶¹ H. Brugmans, *Geschiedenis van den wereldoorlog*, Scheltens en Giltay, Amsterdam, z.j. [1936], blz. 94.

⁶² L.N. Tolstoj, *Oorlog en vrede*, deel 2, vertaling H.R. de Vries, G.A. van Oorschot, Amsterdam, 1966, blz. 287.

⁶³ Trouw, 31 januari 2002, blz. 11.

⁶⁴ Sp!ts, 7 maart 2002, blz. 12.

⁶⁵ Alistair MacLean, *Karavaan naar Vaccarès*. De Boekerij, Amsterdam, 1998, blz. 64.

⁶⁶ [http://managementconsult.profpages.nl/..](http://managementconsult.profpages.nl/)

⁶⁷ De Volkskrant, 21 april 1993.

⁶⁸ Tweede Kamer-debat, 8 december 1999.

⁶⁹ Het ene positieve voorbeeld betreft een voorkomen in de restrictie van *most*: *Most firewalls worth their salt are stateful anyway, and consequently won't let "web" (port 80) traffic through just because of its port number.* <http://lists.sans.org/pipermail/list/2002-June/004338.html> Het is bekend uit de literatuur (Linebarger 1980, Jackson 1995) dat dergelijke contexten ook voor andere negatief-polaire uitdrukkingen sporadisch mogelijk zijn (bijv. voor *ever*). Het is waarschijnlijk dat *most*-zinnen voor (sommige) taalgebruikers een quasi-universeel karakter hebben, iets wat ook wordt gesteund door de observatie dat dergelijke zinnen *exceptives* oftewel uitzonderingsconstructies kunnen bevatten (cf. Garcia-Alvarez 2009).

⁷⁰ Colin Dexter, *The wench is dead*. Pan Books, 2004 [1999], p. 70.

⁷¹ <http://www.amazon.com/Long-Tall-Texans-Emmett-Regan/product-reviews/0373484283>

⁷² George Gissing, *New Grub Street*. Oxford University Press, Oxford, 1998 [1st ed. 1891], p. 239.

⁷³ Jonathan Franzen, *The corrections*. Fourth Estate, London, 2001, p. 188.

⁷⁴ Aflevering van *Dharma and Greg*.

⁷⁵ Elizabeth George, *A Traitor to Memory*. Hodder and Stoughton, London, 2001, p. 546.

⁷⁶ Het meer algemene punt van de Hoop (1988), nl. dat superlatieven geen omgeving vormen voor negatief-polaire uitdrukkingen wordt niet gedeeld door de literatuur. Zie bij voorbeeld von Fintel (1999), Herdan en Sharvit (2006), Gajewski (2009) voor discussie van polaire uitdrukkingen in superlatieve contexten. Overigens heeft geen van deze auteurs veel oog voor de grote variatie tussen negatief-polaire uitdrukkingen onderling wat betreft hun optreden in dergelijke omgevingen. Zie ook de sectie over *hoeven* voor enkele opmerkingen betreffende dit punt.

⁷⁷ Werkwoorden van het type *want* laten wel uitdrukkingen toe die gevoelig zijn voor nonveridicaliteit, zoals modern Grieks *kanenas* en verwante uitdrukkingen (Giannakidou (1995, 1997, 1998, 2001, 2002), of ouder Nederlands *enig* (Hoeksema 2007a) en het modern Nederlandse werkwoord *doorgaan* in de betekenis van *gehouden worden, plaats vinden volgens plan* (Oosterhof 2004).

⁷⁸ Vergelijk het volgende paradigma, door Horn (2001: 181) toegeschreven aan J. Lawler:

- (i) ?I doubt he's been here in weeks.
- (ii) I doubt anybody's seen him.
- (iii) I doubt anybody's seen him in weeks.

⁷⁹ The New York Times, 11 juni 2001.

Bibliografie

- Atlas, Jay David, 1993. 'The importance of being only: Testing the neo-Gricean Versus neo-entailment paradigms.' *Journal of Semantics* 10, 301–18.
- Atlas, Jay David, 1996. 'Only noun phrases, pseudo-negative quantifiers, negative polarity items, and monotonicity.' *Journal of Semantics* 13, 265–328.
- Auwers, Johan van der en Martine Taeymans, 2008. 'The *need* modals and their polarity.' Ongepubliceerd artikel, Universiteit van Antwerpen.
- Baker, C. Lee, 1970. 'Double Negatives,' *Linguistic Inquiry* 1, 169-186.
- Barbiers, Sjef, 1995. *The Syntax of Interpretation*. Dissertatie Universiteit van Leiden.
- von Bergen, Anke en Karl von Bergen, 1993. *Negative Polarität im Englischen*. Gunter Narr, Tübingen.
- Chierchia, Gennaro, 2006. 'Broaden your views: Implicatures of domain widening and the "logicality" of language.' *Linguistic Inquiry* 37, 535-590.
- Clark, Eve V., 1987. 'The principle of contrast: a constraint on language acquisition.' In: Brian MacWhinney (ed.), 1987, *Mechanisms of language acquisition*, 1-33. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum.
- Cox, H.L. (redactie), 2002. *Van Dale Groot woordenboek Duits-Nederlands*, 3e dr., Van Dale Lexicografie, Utrecht/Antwerpen.
- Dayal, Veneeta, 1998. 'ANY as inherently modal.' *Linguistics and Philosophy* 21, 433-476.
- van Dijk, Anne, 2008. *Hoeven als negatief-polaire tegenhanger van moeten(?)*. MA-scriptie, Universiteit Leiden.
- den Dikken, Marcel, 2002. 'Direct and indirect polarity item licensing.' *Journal of Comparative Germanic Linguistics* 5, 35-66.
- den Dikken, Marcel, 2006. 'Parasitism, secondary triggering and depth of embedding.' In: Raffaella Zanuttini, Hector Campos, Elena Herburger en Paul Portner, red., *Crosslinguistic Research in Syntax and Semantics: Negation, Tense and Clausal Architecture*. Georgetown University Press, Washington, D.C.
- den Dikken, Marcel en Anastasia Giannakidou, 2002. 'From Hell to Polarity: "Aggressively non-D-linked" wh-phrases as polarity items.' *Linguistic Inquiry* 33:31-61.
- van Dongen, W.A., 1918. 'At all'. *Neophilologus* 3, 62-64.
- Falkenberg, Gabriel, 2001. 'Lexical sensitivity in negative polarity verbs.' In Hoeksema et al., 2001, 79-98.
- Fauconnier, Gilles, 1975. 'Polarity and the Scale Principle.' *Proceedings of the Eleventh Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, 188-199.

- Fauconnier, Gilles, 1978. 'Implication reversal in a natural language.' In: F. Guenther & S. J. Schmidt (red.), *Formal semantics and pragmatics for natural languages*. Dordrecht: D. Reidel, 289-301.
- Fauconnier, Gilles, 1980. 'Pragmatic entailment and questions.' In J. R. Searle, F. Kiefer, & M. Bierwisch (red.), *Speech act theory and pragmatics*. Dordrecht, Holland: D. Reidel, 57-69.
- Fillmore, Charles, Paul Kay en Mary Catherine O'Connor, 1988. 'Regularity and Idiomaticity in Grammatical Constructions: The Case of *Let Alone*,' *Language* 64, 501-538.
- Fintel, Kai von, 1999. 'NPI-licensing, Strawson-entailment, and context-dependency.' *Journal of Semantics* 16, 97-148.
- Firth, J.R., 1957. *A Synopsis of Linguistic Theory*. Blackwell, Oxford.
- Gajewski, Jon, 2009. 'Superlatives, NPIs and *Most*.' Manuscript, University of Connecticut.
- García-Álvarez, Iván, 2009. *Generality and Exception: A Study in the Semantics of Exceptives*. Proefschrift, Stanford University, Stanford.
- Giannakidou, Anastasia, 1995. 'Subjunctive, habituality and negative polarity.' *Proceedings of Semantics and Linguistic Theory* 5, 94-112.
- Giannakidou, Anastasia, 1997. *The Landscape of Polarity Items*. Dissertatie, RU Groningen.
- Giannakidou, Anastasia, 1998. *Polarity Sensitivity as (Non)veridical Dependency*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Giannakidou, Anastasia, 2001. 'Varieties of polarity items and the (non)veridicality hypothesis.' In: Hoeksema et al., 99-128.
- Giannakidou, Anastasia, 2002. 'Licensing and sensitivity in polarity items: from downward entailment to nonveridicality.' In: Maria Andronis, Anne Pycha and Keiko Yoshimura (red.), *Papers from the 38th Annual Meeting of the Chicago Linguistic Society, Parasession on Polarity and Negation*.
- Giannakidou, Anastasia, 2006. '*Only*, emotive factives, and the dual nature of polarity dependency.' *Language* 82-3: 575-603.
- Giannakidou, Anastasia, 2008. 'Negative and positive polarity items: licensing, compositionality and variation.' Te verschijnen in: Claudia Maienborn, Klaus von Heusinger, and Paul Portner (red.), *Semantics: An International Handbook of Natural Language Meaning*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Guerzoni, Elena, & Sharvit, Yael, 2007. 'A question of strength: on NPIs in interrogative clauses.' *Linguistics and Philosophy* 30: 361-391.
- de Haan, Ferdinand, 1997. *The interaction of negation and modality: A typological study*. Garland Publishing, New York and London, 1997.
- Haeseryn, W., K. Romijn, G. Geerts, J. de Rooij en M.C. van den Toorn, 1997. *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. 2^e, herziene druk. Martinus Nijhoff, Groningen en Wolters-Plantyn, Deurne.

- Han, Chung-hye en Laura Siegel, 1996. 'Syntactic and semantic conditions on NPI-licensing in questions.' *Proceedings of the 15th West Coast Conference on Formal Linguistics*, Brian Agbayani en Sze-Wing Tang (red.), 177–192. Stanford, Calif.: CSLI Publications.
- Heemstra, Johannes, 1925. *Über den Gebrauch der attributiven Partizipialkonstruktionen in der niederländischen und hochdeutschen Prosa*. Proefschrift, Rijksuniversiteit Groningen.
- Herdan, Simona en Yael Sharvit, 2006. 'Definite and Non-definite Superlatives and NPI Licensing,' *Syntax* 9:1-31.
- Hoeksema, Jack, 1983. 'Negative Polarity and the Comparative.' *Natural Language and Linguistic Theory* 1-3, 403-434.
- Hoeksema, Jack, 1986a. 'Monotonicity Phenomena in Natural Language,' *Linguistic Analysis* 16-1/2, 235-250. [Herdrukt in Javier Gutierrez-Rexach, red., *Semantics - Critical concepts*, Routledge, London, 2004]
- Hoeksema, Jack, 1986b. 'Monotonie en Superlatieven,' in: C. Hoppenbrouwers, J. Houtman, I. Schuurman en F. Zwarts, red., *Proeven van taalwetenschap*, Nederlands Instituut RUG, Groningen, 38-49.
- Hoeksema, Jack, 1989. 'Only in Dutch: A Comparison of Three Adverbs,' in: M. Jack, L. Koenig en A. Taylor, red., *The Penn Review of Linguistics* 13.
- Hoeksema, Jack, 1993. 'As (of) yet,' in: Ale de Boer, Jelly de Jong en Rita Landeweerd, red., *Language and Cognition* 3. Rijksuniversiteit Groningen, Groningen, 79-87.
- Hoeksema, Jack, 1994. 'On the grammaticalisation of negative polarity items.' *Berkeley Linguistic Society* 20, 273-282.
- Hoeksema, Jack, 1996. 'Zeg het met rozen: een vergelijking van drie idiomatische uitdrukkingen.' *Tabu* 26-3, 129-149.
- Hoeksema, Jack, 1998. 'Corpusonderzoek naar negatief-polaire uitdrukkingen.' *Tabu* 28-1, 1-52.
- Hoeksema, Jack, 1999a. 'Aantekeningen bij ooit, deel 2: de opkomst van niet-polair ooit,' *Tabu* 29-4, 147-172.
- Hoeksema, Jack, 1999b. 'Blocking Effects in the Expression of Negation.' *Leuvense Bijdragen*, 88-3/4, 403-423.
- Hoeksema, Jack, 2000. 'Negative Polarity Items: Triggering, Scope and C-Command,' in Laurence R. Horn & Yasuhiko Kato, red., *Negation and Polarity. Semantic and Syntactic Perspectives*, Oxford University Press, Oxford, 2000, 123-154.
- Hoeksema, Jack, 2002a. 'Polarity-sensitive Scalar Particles in Early Modern and Present-Day Dutch' in: *Belgian Journal of Linguistics* 16, 53-64.
- Hoeksema, Jack, 2002b. 'Minimaliseerders in het standaard Nederlands,' in: *Tabu* 32-3/4, 105-174.
- Hoeksema, Jack, 2003. 'Verb movement in Dutch present-participle clauses,' in:

- Germania et alia: A Linguistic Webschrift for Hans den Besten*, red. Jan Koster en Henk van Riemsdijk.
[Http://www.let.rug.nl/~koster/DenBesten/Hoeksema.pdf](http://www.let.rug.nl/~koster/DenBesten/Hoeksema.pdf).
- Hoeksema, Jack, 2005. 'Geen enkel.' *Tabu*, vol. 34-3/4, 171-186.
- Hoeksema, Jack, 2006. 'De ontwikkelingsgang van het partikel best,' *Tabu* 35-1/2, 59-78.
- Hoeksema, Jack, 2007a 'Dutch ENIG: From nonveridicality to downward entailment.' In: Hedde Zeijlstra and Jan-Philipp Soehn, red., *Proceedings of the Workshop on Negation and Polarity*, Sonderforschungsbereich 441, University of Tübingen, 8-15.
- Hoeksema, Jack, 2007b. 'Parasitic licensing of negative polarity items.' *Journal of Comparative Germanic Linguistics* vol. 10, 163-182.
- Hoeksema, Jack, 2008. 'There is no number effect in the licensing of negative polarity items: a reply to Guerzoni and Sharvit.' In: *Linguistics and Philosophy* 31, 397-407.
- Hoeksema, Jack, 2009. 'Jespersen Recycled.' In Elly van Gelderen, red., *Cyclical Change*, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 15-34.
- Hoeksema, Jack, te versch., 'Negative and Positive Polarity Items: An investigation of the Interplay of Lexical Meaning and Global Conditions on Expression.' In: Laurence R. Horn, red., *The Expression of Negation*, Mouton de Gruyter, Berlijn.
- Hoeksema, Jack en Henny Klein, 1995. 'Negative predicates and their arguments.' *Linguistic Analysis* 25-3/4, 146-180.
- Hoeksema, Jack en Donna Jo Napoli, 2008. 'Just for the hell of it: A comparison of two taboo-term constructions.' *Journal of Linguistics* 44(2): 347-378.
- Hoeksema, Jack en Dirk-Bart den Ouden, 2005. 'Positief- en negatief-polaire bepalingen van graad: een empirisch onderzoek,' *Tabu* 34, 129-144.
- Hoeksema, Jack en Hotze Rullmann, 2001. 'Scalarity and Polarity. A study of scalar adverbs as polarity items.' In Hoeksema et al., 129-171.
- Hoeksema, Jack, Hotze Rullmann, Víctor Sánchez-Valencia, en Ton van der Wouden (red.), 2001. *Perspectives on Negation and Polarity Items*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Hoeksema, Jack en Frans Zwarts, 1991. 'Some remarks on focus adverbs.' *Journal of Semantics* vol. 8, no. 1, 51-70.
- Hoekstra, Eric, 1991. *Licensing Conditions on Phrase Structure*. Proefschrift, Rijksuniversiteit Groningen.
- Hoffmann, Maria E., 1987. *Negatio contrarii. A study of Latin litotes*. Dissertatie, Universiteit van Amsterdam.
- Hoffmann, Maria E., 1989. 'Litotes Expressions in Latin.' In: Gualtiero Calboli, red., *Subordination and other topics in Latin. Proceedings of the Third Colloquium on Latin Linguistics, Bologna, 1-5 April 1985*. John Benjamins, Amsterdam, 589-610.

- Hoop, Helen de, 1988. 'Polariteit en superlatieven.' *Tabu* 18-3, 114-128.
- Hoppenbrouwers, Geer, 1983. *Polariteit: Een literatuuronderzoek*. Doctoraalscriptie, KU Nijmegen.
- Horn, Laurence R., 1969. 'A presuppositional analysis of *only* and *even*.' *Proceedings of the Chicago Linguistic Society* 5, 97-108.
- Horn, Laurence R., 1989. *A Natural History of Negation*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Horn, Laurence R., 1991. 'Duplex negatio affirmat...: The economy of double negation', *Proceedings of the Chicago Linguistic Society* 27(2), 80-106.
- Horn, Laurence R., 2001. 'Flaubert triggers, squattive negation, and other quirks of grammar,' in: Hoeksema et al., red., 173-200.
- Horn, Laurence R., 2002. 'Assertoric inertia and NPI-licensing.' *Chicago Linguistic Society* 38-2, 55-82.
- Israel, Michael, 1996. 'Polarity Sensitivity as Lexical Semantics.' In: *Linguistics and Philosophy* 19, 619-666.
- Israel, Michael, 1998. 'Ever: polysemy and polarity sensitivity.' Paper presented at the annual meeting of the Linguistic Society of America, New York.
- Israel, Michael, 2008. *The Least Bits of Grammar: Pragmatics, Polarity, and the Logic of Scales*. Cambridge University Press, te verschijnen.
- Jackson, Eric, 1995. 'Weak and strong negative polarity items: Licensing and intervention.' *Linguistic Analysis* 25, 3-4, 181-208.
- Jager, Arie de, 1858. 'De versterkte ontkenning in onze taal, vooral bij de middel-nederlandse schrijvers.' In: *Latere verscheidenheden uit het gebied der Nederlandsche taalkunde*, A. ter Gunne, Deventer, 59-154.
- Janssen, Theo en Frederike van der Leek, te versch. 'The *Let Alone* Puzzle: A Question of Orientation.'
- Jespersen, Otto, 1917. *Negation in English and Other Languages*. A.F. Høst, Kopenhagen.
- Kadmon, Nirit en Fred Landman, 1993. 'Any.' *Linguistics and Philosophy* 16-4, 353-422.
- Kas, Mark, 1994. *Essays on boolean functions and negative polarity*. Proefschrift, RU Groningen.
- Klein, Henny, 1998. *Adverbs of Degree in Dutch and Related Languages*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Klima, Edward S., 1964. 'Negation in English.' In: J.A. Fodor and J.J. Katz., red., *The Structure of Language*. Prentice Hall, Englewood Cliffs, 246-323.
- König, Ekkehard, 1991. *The Meaning of Focus Particles. A Comparative Perspective*. Routledge, London.
- Kraak, A., 1966. *Negatieve zinnen. Een methodologische en grammatische analyse*. W. de Haan, Hilversum.

- Kraak, A., 1968. 'A search for Missing Agents.' *Le Langage et l'Homme*, okt. 1968.
- Kratzer, Angelika, 1977. 'What 'must' and 'can' must and can mean.' *Linguistics and Philosophy* 1, 337-355.
- Kratzer, Angelika, 1981. 'The notional category of modality.' In H.J. Eikmeyer en H. Rieser, red., *Words, Worlds, and Contexts. New Approaches in Word Semantics*. Berlin: de Gruyter, 38-74.
- Krifka, Manfred, 1995. 'The Semantics and Pragmatics of Polarity Items.' *Linguistic Analysis* vol. 25, no. 3/4, 209-257.
- Ladusaw, William A., 1979. *Polarity Sensitivity as Inherent Scope Relations*. Proefschrift, University of Texas, Austin.
- Ladusaw, William A., 1996. 'Negation and Polarity Items.' In: S. Lappin, red., *The Handbook of Contemporary Semantic Theory*. Basil Blackwell, Londen, 321-341.
- Lahiri, Utpal, 1998. 'Focus and Negative Polarity in Hindi.' *Natural Language Semantics* vol. 6, 57-125.
- Levy, Alissa, 2008. *Towards a Unified Approach of the Semantics of 'Any'*. Proefschrift, Bar-Ilan, Ramat-Gan.
- Lewis, David, 1973. 'Counterfactuals and Comparative Possibility.' *Journal of Philosophical Logic*, herdrukt in W.L. Harper, R. Stalnaker, en G. Pearce, eds., *Ifs*. D. Reidel, Dordrecht, 1980, 57-85.
- Linebarger, Marcia, 1980. *The Grammar of Negative Polarity*. Proefschrift, MIT. Uitgegeven door de Indiana University Linguistics Club.
- Linebarger, Marcia, 1987. 'Negative polarity and grammatical representation,' *Linguistics and Philosophy* 10-3, 325-387.
- Marle, Jaap van en Geert A.T. Koefoed, 1980. 'Over Humboldtiaanse taalveranderingen, morfologie en de creativiteit van taal.' In: *Spektator* 10, 111-147.
- Murray, James A.H. (red.), 1888-1928. *A new English dictionary on historical principles*. Clarendon Press, Oxford.
- Nilsen, Øystein, 2003. *Eliminating Positions*. Dissertatie, Universiteit Utrecht.
- Oosterhof, Albert, 2004. 'Polariteitsgevoeligheid van *doorgaan* ('gehouden worden')'. *Tabu* 33-3/4, 131-150.
- Oosterhof, Albert en Jack Hoeksema, 2008. '*Uitkijken, oppassen en opletten*: een corpusonderzoek naar polaire gevoeligheid en andere distributionele eigenschappen,' *Tabu* 37-1/2, 79-110.
- Penka, Doris, 2007. *Negative Indefinites*. Dissertatie, Eberhard Karls Universität Tübingen.
- Postal, Paul, 2005. 'Suppose (if only for an hour) that negative polarity items are negation-containing phrases.' Manuscript, New York University.
- Postma, Gertjan, 1995. *Zero semantics – a study of the syntactic conception of Quantificational meaning*. Proefschrift, Universiteit van Leiden.

- Postma, Gertjan, 2001. 'Negative Polarity and the Syntax of Taboo.' In Hoeksema et al., red., 283-330.
- Postma, Gertjan, 2002. 'De enkelvoudige clitische negatie in het Middelnederlands en de Jespersen-cyclus.' *Nederlandse Taalkunde* 7-1, 44-82.
- Progovac, Ljiljana, 1988. *A binding approach to polarity sensitivity*. Dissertatie, University of Southern California.
- Progovac, Ljiljana, 1994. *Negative and Positive Polarity: A Binding Approach*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Rooth, Mats, 1985. *Association with Focus*. Dissertatie, University of Massachusetts at Amherst.
- van Rooij, Robert, 2002. 'Negative Polarity Items in Questions: Strength as Relevance', *Journal of Semantics* 20, 239-273.
- van Rooij, Robert, 2008. 'Towards a uniform analysis of *any*', *Natural Language Semantics*, 16, 297-315.
- Rullmann, Hotze, 1995. 'Geen eenheid.' *Tabu* 25: 194-197.
- Rullmann, Hotze, 1996. 'Two Types of Negative Polarity Items.' In Kiyomi Kusumoto (red.) *Proceedings of the North East Linguistic Society* 26, 335-350. GLSA, Department of Linguistics, University of Massachusetts, Amherst.
- Rullmann, Hotze, 1997. 'Even, Polarity, and Scope.' In: Martha Gibson, Grace Wiebe, and Gary Libben (red.) *Papers in Experimental and Theoretical Linguistics*, Vol. 4, 40-64. Department of Linguistics, University of Alberta.
- Rullmann, Hotze, 2003. 'Additive Particles and Polarity.' *Journal of Semantics* 20: 329-401.
- Rullmann, Hotze en Jack Hoeksema, 1997. 'De distributie van *ook maar* en *zelfs maar*: een corpus-studie.' *Nederlandse Taalkunde* 2-4, 281-317.
- Sailer, Manfred en Frank Richter, 2003. 'Not for Love or Money: Collocations!' In Gerhard Jäger, Paola Monachesi, Gerald Penn en Shuly Wintner (red.), *Proceedings of Formal Grammar 2002*, 149-160.
- Seuren, Pieter A.M., 1975. *Tussen taal en denken. Een bijdrage to de empirische Funderingen van de semantiek*. Utrecht.
- Seuren, Pieter A.M., 1976. 'Echo: een studie in negatie.' In: Geert Koefoed en Arnold Evers (red.), *Lijnen van taaltheoretisch onderzoek. Een bundel oorspronkelijke artikelen aangeboden aan prof. dr. H. Schultink*. Tjeenk Willink, Groningen, 160-184.
- Seuren, Pieter A.M., 1985. *Discourse Semantics*. Blackwell, Oxford.
- Stalnaker, R.C., 1968. 'A theory of conditionals.' In: *Studies in logical theory*, red. N. Rescher, 98-112. Blackwell, Oxford.
- Szabolcsi, Anna, 2004. 'Positive polarity -- negative polarity.' *Natural Language and Linguistic Theory*, 22-2, 409-452.

- Vandeweghe, Willy, 1981. 'Ook maar X' *Studia Germanica Gandensia* oude reeks nr. 21 (1980-81), R.U.Gent, 15-56.
- Vandeweghe, Willy, 1983. *De partikels van de al/nog/pas-groep in het Nederlands. Een semantische en pragmatische studie*. Proefschrift Rijksuniversiteit Gent.
- Verhagen, Arie, 2005. *Constructions of Intersubjectivity. Discourse, Syntax and Cognition*. Oxford University Press, Oxford.
- Wal, Sjoukje van der, 1996. *Negative Polarity Items & Negation: Tandem Acquisition*. Proefschrift, Rijksuniversiteit Groningen.
- Welschen, Ad, 1999. *Duale syntaxis en polaire contractie*. Proefschrift, Vrije Universiteit Amsterdam.
- Wouden, Ton van der, 1994a. *Negative Contexts*. Dissertatie, RU Groningen.
- Wouden, Ton van der, 1994b. 'Polarity and 'Illogical Negation.' In: Makoto Kanazawa and Christopher J. Pinon (red.), *Dynamics, Polarity, and Quantification*. Stanford: CSLI, 17-45.
- Wouden, Ton van der, 1995. 'Moeilijk is (not) difficult', in *Linguistics in the Netherlands 1995*, red. Marcel den Dikken en Kees Hengeveld, John Benjamins, Amsterdam, 203-214.
- Wouden, Ton van der, 1996. 'Litotes and downward monotonicity.' In *Negation: a notion in focus*, red. Heinrich Wansing, 145-168. Berlijn: Walter de Gruyter.
- Wouden, Ton van der, 1997. *Negative Contexts: Collocation, polarity and multiple negation*. Routledge, London.
- Wouden, Ton van der, 2001. 'Three modal verbs.' In Sheila Watts, Jonathan West and Hans-Joachim Solms (eds.), *Zur Verbmorphologie germanischer Sprachen*. Tübingen: Niemeyer, 189-210.
- Zwarts, Frans, 1981. 'Negatief Polaire Uitdrukkingen I,' *GLOT* 4-1, 35-132.
- Zwarts, Frans, 1986a. *Categoriale Grammatica en Algebraïsche Semantiek*. Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen.
- Zwarts, Frans, 1986b. 'Polariteit: de reikwijdte van een lexicale eigenschap.' In: Cor Hoppenbrouwers, Ineke Schuurman, Ron van Zonneveld en Frans Zwarts, red., *Syntaxis en lexicon*. Foris, Dordrecht, 157-192.
- Zwarts, Frans, 1995. 'Nonveridical Contexts.' *Linguistic Analysis* 25-3/4, 286-312.
- Zwarts, Frans, 1998 'Three types of polarity.' In: F. Hamm and E. Hinrichs, red., *Plurality and Quantification*. Kluwer, Dordrecht, 177-238.